

Rijksoverheid

Ontwerp Partiële Herziening Programma Noordzee 2022 - 2027

Reactienota

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Doel en scope van de Partiële Herziening	3
1.2	Totstandkoming ontwerpbesluit en participatie	4
2.	Inspraak en advies na het ontwerpbesluit	5
2.1	Nationale inspraak via terinzagelegging ontwerpbesluit	5
2.2	internationale inspraak via Espoo	6
2.3	Advies Commissie m.e.r.	7
3.	Reactie op de nationale zienswijzen	7
3.1	Algemeen	8
3.2	Windenergie op zee	10
3.3	Mijnbouw	13
3.4	Scheepvaart	18
3.5	Ecologie	19
3.6	Medegebruik	22
3.7	Visserij en aquacultuur	27
3.8	Zandwinning	27
4.	Reactie op de internationale zienswijzen	28
4.1	Samenvatting van belangrijkste ontvangen zienswijzen	29
5.	Reactie op het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage	29
6.	Wijzigingen in het ontwerp ter vaststelling van het Partieel Herziene Programma Noordzee	31
	Bijlage 1: Overzicht Nederlandse indieners zienswijzen	34
	Bijlage 2: Overzicht internationale indieners zienswijzen	35
	Bijlage 3: Totaaltabel deelzienswijzen nationaal	36
	Bijlage 4: Totaaltabel deelzienswijzen internationaal	66
	Bijlage 5: Brieven in antwoord op Espoo inzendingen	77

1 Inleiding

1.1 Doel en scope van de Partiële Herziening

Het Programma Noordzee 2022-2027 is op 18 maart 2022 vastgesteld door het Kabinet als zelfstandige bijlage van het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 en vervolgens aangeboden aan de Tweede Kamer.¹ Zoals is aangekondigd in het Programma Noordzee, is een tussentijdse wijziging nodig om windenergiegebieden voor de periode na 2032 aan te wijzen. Deze tussentijdse wijziging is de Partiële Herziening. De beleidsaanpassingen zijn nodig voor continuïteit van de uitrol van windenergie op zee en dus voor de overgang naar een duurzame energievoorziening. Met de aanwijzing van windenergiegebieden wordt tegelijkertijd de indicatieve ligging van omliggende scheepvaartroutes vormgegeven. In de Partiële Herziening is ook meer ruimte gereserveerd voor het winnen van zand, omwille van een groeiende behoefte aan suppletiezand voor kustlijnverzorging en daarmee de waterveiligheid van Nederland. Aanvullend wordt er een beperkt aantal onderdelen geactualiseerd zonder milieueffecten of ruimtelijke gevolgen.

Actualisatie van de complete tekst valt buiten de scope van de Partiële Herziening, die immers alleen een gedeeltelijke herziening met een beperkte opdracht betrof. Hierdoor bevat delen van de geconsolideerde programmatekst bijvoorbeeld namen van ministeries en wetten die inmiddels gewijzigd zijn, of andere informatie die ondertussen aan herziening toe is. Dit is onvermijdelijk gedurende de looptijd van ieder langjarig beleidsdocument. Een volledig nieuw PNZ 2028-2033 wordt gepubliceerd in 2027, waarin alle informatie wordt geactualiseerd.

¹ Kamerstukken II, 2021/22, 35325, nr. 5, bijlage blg-1022234

1.2 Totstandkoming ontwerpbesluit en participatie

De verschillende transities op de Noordzee vormen tezamen een complexe opgave die veel onderwerpen en belangen direct en indirect raakt. Een goede betrokkenheid van belanghebbende partijen draagt bij aan betere besluitvorming, verrijking van beleid en een betere uitvoering van beleid. Het proces van de Partiële Herziening van het Programma Noordzee kende daarom een aanpak met veel inzet op dialoog en kennisuitwisseling met belanghebbenden.

Gelijktijdig met de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) is een Participatieplan² opgesteld. Hieronder wordt verslag gedaan van de participatie zoals die – voorafgaand aan de wettelijk verplichte procedure van terinzagelegging – gedurende het proces van de Partiële Herziening heeft plaatsgevonden.

Participatie nationaal

Het doel van het participatieproces was om tijdig, transparant en doelgericht belanghebbenden te informeren en betrekken bij de verschillende fasen van het proces. Dit is in de periode van 2023-2025 voornamelijk vormgegeven via plenaire bijeenkomsten van het Noordzeeoverleg (NZO) en via vele sectorale overleggen.

Het Noordzeeoverleg³ is in vier plenaire bijeenkomsten (september en november 2023 en juni en oktober 2024) geïnformeerd over de aanpak en voortgang van de herziening. Hierbij lichtten sectoren hun belangen toe en vond op consensus gericht overleg plaats over te maken integrale afwegingen. Daarnaast zijn er in 2023 en 2024 op verschillende momenten, veelal voorafgaand aan plenaire NZO-sessies maar ook daarbuiten, sectorale overleggen gevoerd met vertegenwoordigers van onder andere de visserijsector, scheepvaart, mijnbouw, en natuurorganisaties. Deze overleggen waren gericht op wederzijdse informatie-uitwisseling over thema's zoals ecologische effecten, ruimtebehoefte voor visserij, bereikbaarheid en veiligheid van scheepvaart en helikopterverkeer en ruimtebehoefte van mijnbouw. Met mijnbouwoperators vonden individuele gesprekken plaats om zicht te krijgen op locaties waar mogelijk in de toekomst vergunningen worden aangevraagd voor platforms.

Deze gestructureerde aanpak van participatie heeft bijgedragen aan het versterken van draagvlak en het vroegtijdig identificeren van knelpunten en aandachtspunten, die vervolgens zijn meegenomen in het verdere besluitvormingsproces. In haar brief aan de minister van IenW van oktober 2024 spreekt de voorzitter van het Noordzeeoverleg haar waardering uit voor de voorbereiding door het Rijk van de Partiële Herziening⁴.

Participatie internationaal

Naast nationale belanghebbenden zijn ook internationale belanghebbenden geconsulteerd in het participatieproces van de Partiële Herziening. Hiertoe zijn twee webinars georganiseerd: bij de publicatie van de concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau en bij de publicatie van het planMER en het Ontwerpbesluit. Daarnaast heeft intensief bilateraal en trilateraal overleg plaats gevonden, vooral met Duitsland en Denemarken, over de locaties van toekomstige scheepvaartroutes. Onderdeel hiervan was ook het in gezamenlijkheid laten uitvoeren van een internationale Formal Safety Assessment (FSA), om daarna op basis van een gedeelde feitenbasis conclusies te kunnen trekken en keuzes voor vervolg te kunnen maken.

² Participatieplan Partiële Herziening Programma Noordzee 2022-2027

³ <https://www.noordzeeoverleg.nl/>

⁴ NZO Voorzittersbrief over de Partiële Herziening Programma Noordzee 2022-2027 | Noordzeeoverleg

2 Inspraak en advies na het ontwerpbesluit

Ten behoeve van besluitvorming over de aan te wijzen windenergiegebieden en de uitbreiding van de reservering van ruimte voor zandwinning is een plan-milieueffectrapport (PlanMER) opgesteld en een Passende Beoordeling (PB) uitgevoerd. Zowel de Partiële Herziening, het PlanMER, als de PB zijn ter inzage gelegd en conform afspraken in het Espoo-verdrag via een kennisgeving aangereikt aan buurlanden. Gelijktijdig is advies gevraagd van de Commissie voor de milieueffectrapportage (Commissie m.e.r.).

2.1 Nationale inspraak via terinzagelegging ontwerpbesluit

De formele terinzageleggingsperiode voor de Partiële Herziening en het PlanMER liep van dinsdag 13 mei 2025 tot en met maandag 23 juni 2025. Gedurende deze periode kon iedereen de desbetreffende documenten online inzien via de website van Platform Participatie⁵ en fysiek bij het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) in Den Haag en bij Rijkswaterstaat in Utrecht. De stukken die ter inzage lagen waren:

- Ontwerp Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022 – 2027
- Ontwerp aanpassingen Mariene Strategie deel 3 (bijlage van Programma Noordzee)
- Milieueffectrapport op Planniveau (PlanMER)
- Passende Beoordeling Windenergie
- Passende Beoordeling Zandwinning

Alle achtergronddocumenten, zoals de verschillende effectstudies, opgesteld door verschillende onafhankelijke bureaus en onderzoeksinstituten, waren en zijn beschikbaar op het Noordzeeloket. De terinzagelegging is aangekondigd via de Staatscourant⁶, een advertentie in een nationale krant en via (inter)nationale gremia. Bij aanvang van de terinzagelegging is een webinar georganiseerd, ten behoeve van informatieverstrekking en om gelegenheid te geven vragen te stellen voorafgaand aan het inspraakproces.

⁵ <https://www.platformparticipatie.nl/programmanoordzee>

⁶ [Stcrt. 2025, nr. 16019](#).

Er zijn vijftientwintig unieke zienswijzen ontvangen tijdens de zienswijzeprocedure. De indieners zijn bedrijven, belangenorganisaties, niet-gouvernementele organisaties (NGO's), individuen en een gemeente. De indieners zijn actief op de terreinen van o.a. mijnbouw, windenergie op zee, natuur en milieu, schelpdierkweek, energie-infrastructuur en alternatieve energiebronnen. Het Rijk waardeert de inzet en input van alle indieners van zienswijzen op de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022 – 2027. Het Rijk hoopt de constructieve samenwerking met belanghebbenden voort te zetten in toekomstige trajecten. Een overzicht van de Nederlandse indieners is te vinden in Bijlage 1.

2.2 Internationale inspraak via Espoo

Conform de afspraken die volgen uit het Espoo-verdrag, hebben buurlanden een kennisgeving ontvangen van het ministerie van IenW. Hierbij zijn de landen grenzend aan het grotere Noordzeegebied meegenomen en niet enkel directe buurlanden. Zowel de Partiële Herziening als een samenvatting van het PlanMER zijn hiervoor vertaald in het Engels. Conform de gezamenlijke verklaring “Duitsland en Nederland over de milieueffectrapportage in grensoverschrijdende verband (2013)”⁷ is de samenvatting van het PlanMER ook vertaald naar het Duits. Via het *Greater North Sea Basin Initiative* (GNSBI) is de kennisgeving breder verspreid dan enkel de landen aangrenzend aan de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ). De internationale terinzagelegging liep van 19 mei 2025 tot en met 23 juni 2025.

Bij aanvang van deze periode is een webinar georganiseerd, ten behoeve van informatieverstrekking en om gelegenheid te geven vragen te stellen voorafgaand aan het inspraakproces. De focus van dit internationale webinar lag op de mogelijke grensoverschrijdende effecten van het ontwerpbesluit van de Partiële Herziening op bijvoorbeeld natuur en scheepvaartroutes. Tijdens het webinar konden deelnemende partijen direct vragen stellen.

Via de Espoo-procedure zijn er zestien unieke zienswijzen ingediend. De indieners zijn afkomstig uit Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Denemarken en Zweden. De indieners zijn voornamelijk overheidsinstanties en een aantal private organisaties. De indieners van de internationale zienswijzen ontvangen een brief met individueel antwoord op hun zienswijzen. Hoofdstuk 4 beschrijft de inbreng – en hoe daarmee is omgegaan – op hoofdlijnen. Eventuele aanpassingen aan de Partiële Herziening die volgen uit de beoordeling van deze zienswijzen staan gereflecteerd in de tabel in H6. Een overzicht van de internationale indieners is te vinden in Bijlage 2.

⁷ Kennisgevingen zijn verstuurd naar Espoo-contactpunten van Frankrijk, België, Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Denemarken, Zweden, Noorwegen, IJsland

⁸ [Grensoverschrijdende milieueffectrapportage | Informatiepunt Leefomgeving](#)

⁹ Art. 10 Deel II Gezamenlijke verklaring inzake de samenwerking bij de uitvoering van grensoverschrijdende milieueffectrapportage voor zowel projecten als plannen en programma's in het Nederlands-Duitse grensgebied tussen het Ministerie van Infrastructuur en Milieu van Nederland en het Bondsministerie van Milieu, Natuurbescherming en Nucleaire Veiligheid van de Bondsrepubliek Duitsland.

2.3 Advies Commissie m.e.r.

Parallel aan het voorgaande heeft de minister van IenW aan de Commissie m.e.r. advies gevraagd over de Partiële Herziening en het PlanMER. Het voorlopige toetsingsadvies¹⁰ is gepubliceerd op 22 juli 2025. Daarin adviseert de Commissie om aanvullende informatie op te nemen over zandwinning en scheepvaartveiligheid. Het Rijk heeft opvolging gegeven aan dit advies door over beide onderwerpen een aanvulling op het PlanMER op te stellen. Met deze aanvulling is de Commissie m.e.r. van oordeel dat alle belangrijke milieu-informatie in beeld is. De Commissie benadrukt daarbij het belang om bij de besluitvorming rekening te houden met de aanvullende informatie over de effecten van zandwinning op het ecosysteem. Uit de informatie blijkt namelijk dat voor de aspecten ecologie en morfodynamica de effecten groter zijn dan eerder werd gepresenteerd. Het toetsingsadvies over het PlanMER en de aanvulling daarop is op 6 november 2025 gepubliceerd¹¹. Meer over de inhoud van het toetsingsadvies en de reactie van het Rijk hierop, staat beschreven in Hoofdstuk 5.

¹⁰ Commissie voor de milieueffectrapportage. (2025). Partiële Herziening Programma Noordzee. Voorlopig toetsingsadvies over het milieueffectrapport. 22 juli 2025. Projectnummer: 3806. <https://www.commissiemer.nl/docs/mer/p38/p3806/a3806vts.pdf>

¹¹ Commissie voor de milieueffectrapportage. (2025). Partiële Herziening Programma Noordzee. Toetsingsadvies over het milieueffectrapport en de aanvulling daarop. 6 november 2025. Projectnummer: 3806. <https://www.commissiemer.nl/docs/mer/p38/p3806/a3806tsea.pdf>

3 Reactie op de nationale zienswijzen

De 25 zienswijzen van nationale indieners zijn opgeknipt in 213 deelzienswijzen. De deelzienswijzen stellen elk een aparte vraag of geven nodige context. Het komt voor dat meerdere indieners ingaan op hetzelfde onderwerp. Daarom is er gekozen om deze deelzienswijzen te clusteren en per cluster een antwoord te formuleren, waarmee op samenhangende zienswijzen een coherent antwoord kan worden gegeven. Een cluster bestaat dus uit één of meerdere deelzienswijzen van één of meerdere indieners. Er zijn bijvoorbeeld meerdere indieners die ingaan op het onderwerp helikopterbereikbaarheid. Het cluster ‘helikopterbereikbaarheid’ bestaat dus uit meerdere deelzienswijzen van verschillende indieners waarvoor één uitgebreid antwoord geformuleerd is. Er zijn in totaal 38 clusters verdeeld over acht thema’s.

Indieners kunnen hun deelzienswijzen terugvinden in Bijlage 3 onder het registratienummer gekregen via de antwoordbrief op de Reactienota. Bij elke deelzienswijze is het cluster terug te vinden waarin het antwoord is geformuleerd.

3.1 Algemeen

Integrale belangenafweging

❖ **Deelzienswijzen:** 04.001; 05.001; 06.006; 06.007; 06.008; 08.003; 08.004; 08.005; 08.006; 08.007; 08.008; 08.009; 11.001; 11.002; 11.003; 11.004; 11.005; 11.006; 14.001; 14.003; 15.001; 16.001; 16.002; 16.003; 16.004; 16.005; 16.007; 16.008; 16.010; 16.011; 16.013; 23.017; 24.002; 25.001; 25.002; 25.003

Kern deelzienswijzen:

Indieners uiten hun zorgen over de wijze waarop verschillende belangen zijn meegewogen in de Partiële Herziening van het Programma Noordzee. Daarbij wordt onder meer gewezen op het belang van ecologische randvoorwaarden en een integrale afweging van maatschappelijke belangen. Een indiener vraagt hoe er in de Partiële Herziening rekening zou moeten worden gehouden met het recent aangekondigde akkoord tussen de EU en het VK ten aanzien van het visrecht van de EU-vloot op het Britse deel van de Noordzee.

Reactie:

Het PlanMER en de Passende Beoordelingen hebben tot doel de effecten van het aangepaste beleid in de Partiële Herziening op natuur en milieu in beeld te brengen. Ook zijn de gevolgen voor het gebruik van de Noordzee inzichtelijk gemaakt. Daarbij is voor de verschillende thema's, waaronder natuur, scheepvaartveiligheid, visserij, mijnbouw, windenergie en cultureel erfgoed in beeld gebracht wat mogelijke effecten zijn van de voorgenomen keuzes. In relatie tot natuur zijn de ecologische effecten breed in beeld gebracht voor de verschillende soortengroepen en voor mogelijke ecosysteemeffecten. In de Passende Beoordelingen is specifiek ingegaan op de mogelijke effecten voor beschermde gebieden. Om de mogelijke gevolgen voor scheepvaart (veiligheid en bereikbaarheid) in te schatten zijn modelberekeningen uitgevoerd en aangevuld met inschattingen van nautische experts. Als het gaat om windenergie zijn verwachte energie-opbrengsten en vermeden emissies ingeschat en zijn voor verschillende gebieden varianten de *Levelized Costs of Energy* in beeld gebracht, als maat voor de verwachte rendabiliteit van windparken. In het PlanMER is voor deze en vele andere aspecten de bandbreedte van mogelijke effecten ingeschat en zijn onzekerheden geduid. Aanvullend is waar mogelijk de cumulatie van verschillende effecten beschreven. Voor elk van de onderzochte aspecten zijn kennisleemten benoemd. In aanloop naar de realisatie van de projecten zal nader gekeken worden naar

mitigerende maatregelen en/of wordt aanvullend onderzoek met het oog op kennisleemten uitgevoerd.

Conform de wens van het kabinet zijn vanaf het eerste begin van het proces de belangen van visserij zwaarwegend meegewogen. In reactie op zorgen hierover is het van belang te benadrukken dat in de Partiële Herziening de ruimtelijke effecten op visserij in samenhang met de effecten op natuur en ander gebruik zijn gewogen en dat ook andere belangen vanaf het begin in kaart zijn gebracht. Ook blijven het streven naar meervoudig ruimtegebruik en het principe van behoud van ecologische draagkracht van kracht, en wordt met de ambitie voor windenergie op zee ingezet op de duurzame benutting van hulpbronnen. Gedurende proces en besluitvorming over de PH is nadrukkelijk naar synergie gezocht. De afspraak over een open zone in het aan te wijzen windenergiegebied 6/7 bijvoorbeeld dient zowel ter beperking van negatieve effecten op de langoustinevisserij als om effecten op het ecosysteem te vermijden, waaronder op zeevogels en ter vermindering van destratificatie-effecten, en is bovendien van belang voor scheepvaart en helikopterbereikbaarheid. Ook wordt synergie beoogd met de inzet op natuurversterkende maatregelen in toekomstige windparken in windenergiegebied 6/7 en met verder onderzoek naar actieve visserij als medegebruiksvorm.

Het besluit over de scope voor de Partiële Herziening is genomen voor het recent aangekondigde visserijakkoord tussen de EU en het VK. Dit akkoord, de verdere uitwerking ervan en andere recente ontwikkelingen zijn daarom niet in de teksten verwerkt. Implicaties ervan op de ruimtelijke druk voor de visserij kunnen in het kader van Programma Noordzee 2028-2033 nader beschouwd worden, waarbij in ieder geval de tekst kan worden geactualiseerd.

In sommige zienswijzen is het uitgangspunt dat visserij in beginsel overal op de Noordzee toegang heeft ter discussie gesteld. In principe mag de visserijsector overal vissen, behalve daar waar bepaald is dat dit niet is toegestaan. Er zijn en blijven beperkingen van kracht voor visserijactiviteiten, bijvoorbeeld in natuurgebieden, in windparken en in scheepvaartroutes. Het uitgangspunt dat visserij in principe overal is toegestaan, tenzij anders bepaald, ligt niet vast in het Programma Noordzee, en ligt ook niet voor ter besluitvorming in de Partiële Herziening. Het is wel onderdeel van de referentiesituatie voor alle ruimtelijk effectonderzoek ten behoeve van het PlanMER, inclusief alle geldende beperkingen, zoals onder andere binnen Natura 2000-gebieden.

Sommige indieners uitten zorgen over de correcte toepassing van het voorzorgsbeginsel en daarmee het zorgvuldig beheersen van risico's op ecologische effecten. Het voorzorgsbeginsel is een belangrijk uitgangspunt binnen het milieubeleid van de Rijksoverheid. Het is allereerst

toegepast door potentiële ecologische effecten in een zo vroeg mogelijk stadium in kaart te brengen. Reeds in 2023 werden bij aanvang van het PH-proces ecologische verkenningen uitgevoerd en werden keuzes (mede) gebaseerd op informatie over (soms onzekere) potentiële ecologische effecten. Onderdeel hiervan was onder andere dat in de variantontwikkeling een centrale open zone werd geprojecteerd in gebied 6/7, onder meer om mogelijke barrièrewerking voor vogels tussen de Centrale Oestergronden en het Friese Front te voorkomen. Daarna zijn in het PlanMER zowel relatief zekere als onzekere negatieve effecten van het voornemen op het mariene ecosysteem expliciet benoemd. Een voorbeeld hierbij is de inschatting op basis van een modelstudie dat de gevolgen van hydromorfologische veranderingen door aanwezige windmolens in het centrale deel van 6/7 op het ecosysteem mogelijk groter zijn. Hoewel de doorwerking van dit effect naar hogere trofische niveaus, inclusief beschermde soorten, nog niet is te kwantificeren, is deze inschatting uit voorzorg meegewogen in keuzes bij het laten afvallen van varianten zonder centrale open zone. Verder is van belang dat met deze Partielle Herziening nog géén definitieve besluiten over realisatie worden genomen: voordat een windpark daadwerkelijk gebouwd mag worden, moet op basis van het onderzoek voor een ProjectMER worden aangetoond dat dit binnen de draagkracht van het ecosysteem mogelijk is. Het overwegend kwalitatieve onderzoek voor het PlanMER maakt duidelijk welke informatie nodig is om bij de latere kavelbesluiten – ruim ná de Partielle Herziening – een kwantitatieve beoordeling van (cumulatieve) effecten te maken, inclusief een Passende Beoordeling. De voorgestelde gefaseerde aanpak voor de gebiedsuitwerking maakt het mogelijk om voortschrijdend inzicht voortkomend uit de resultaten van wetenschappelijk onderzoek te benutten. Deze werkwijze vormt een concrete toepassing van het voorzorgsbeginsel.

Er zijn zorgen geuit over gezondheidseffecten en het ontbreken van een Gezondheidseffectrapportage (GER). Een aparte GER is niet verplicht en maakt geen standaard onderdeel uit van de PlanMER-methodiek onder de Omgevingswet. Omdat het besluit over activiteiten op zee gaat en er dus geen te verwachten effect op de gezondheid van mensen in hun directe woonomgeving te verwachten zijn is dit niet passend geacht. Het PlanMER adresseert wel risico's voor mens en milieu in een meer indirecte zin. Zo is een positief gezondheidseffect te verwachten gerelateerd aan vermeden emissies, aangezien de realisatie van Windenergie-op-zee (grotendeels) ter vervanging van energieproductie uit fossiele bronnen zal zijn. En wordt gezondheid en/of welzijn van dieren meegenomen via de beschouwing van de effecten van onderwatergeluid.

Kortom, het PlanMER vormt de basis voor een integrale afweging van belangen binnen de Partielle Herziening. De uiteindelijke keuzes in de Partielle Herziening worden gemaakt op basis van een balans tussen ecologische belangen, waarbij de ecologische draagkracht gewaarborgd wordt, sociaaleconomische belangen en maatschappelijke opgaven, mede op basis van deze MER-resultaten.

Partielle Herziening i.r.t. het Waddengebied

❖ *Deelzienswijzen: 03.003; 03.004*

Kern deelzienswijzen:

De indiener vraagt om economische en ecologische effecten als gevolg van de Partielle Herziening, specifiek op het Waddengebied en Harlingen, in kaart te brengen. De indiener pleit hierbij voor een structurele koppeling tussen Noordzee- en Waddenzeebeleid.

Reactie:

De ruimtelijke en ecologische effecten van de aanwijzing van windenergiegebieden en de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning zijn, vooral kwalitatief, onderzocht in het PlanMER. Daarin is ook aandacht gegeven aan de invloed op andere gebruiksfuncties op de Noordzee. De uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning is een ruimtelijke reservering, waarbij op het moment van vergunningverlening in detail naar externe effecten wordt gekeken aan de hand van een ProjectMER.

Ook voordat overgegaan wordt tot vergunning en realisatie van windparken in de aangewezen windenergiegebieden wordt per project een ProjectMER uitgevoerd, waarin externe effecten verder kwantitatief in kaart worden gebracht. Daarbij worden, indien effecten te verwachten zijn voor het Waddengebied, deze eveneens in kaart gebracht. Parallel wordt, in samenhang met het aanwijzen van ruimte, onderzoek gedaan naar de infrastructuur voor aanlanding, in het onderzoeksprogramma Programma Verbindingen aanlanding wind op zee (pVAWOZ).

3.2 Windenergie op zee

Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden

❖ **Deelzienswijzen:** 04.002; 05.002; 08.011; 20.002; 20.004; 23.002; 23.003; 23.004; 23.005; 23.006

Kern deelzienswijzen:

Indieners uiten hun zorgen over de doelstellingen van het Rijk en over de continuïteit van de uitrol van windenergie op zee. Een aantal indieners heeft zorgen over het afvallen van zoekgebieden voor windenergie, omdat dit het vinden van nieuwe windenergiegebieden en de omgang met onzekerheden over de beschikbare ruimte voor windparken kan bemoeilijken.

Reactie:

Het Rijk onderschrijft het belang van de tijdige aanwijzing van windenergiegebieden en duidelijkheid over de realisatie van deze gebieden. Doordewind (west) en gebied 6/7 bieden samen ruimte aan circa 21 GW, wat met de al aangewezen windenergiegebieden en de reeds gebouwde windparken het totaal aan beschikbare ruimte op circa 42 GW brengt. Over de realisatie van windparken binnen deze windenergiegebieden neemt het Kabinet nog nadere besluiten.

Uit analyse in het Windenergie Infrastructuurplan Noordzee (WIN)¹² blijkt dat voor de ontwikkeling van windenergie op zee voor de periode tot en met 2040 een bandbreedte van 30 tot 40 GW aan windenergie op zee het meest realistisch is om op in te zetten. Daarmee biedt aanwijzing van deze gebieden in potentie voldoende ruimte voor die windenergie op zee doelstelling. Tegelijkertijd is er nog sprake van onzekerheden over de realisatiemogelijkheden, die vooral te maken hebben met mogelijk benodigde ruimte voor natuur en mijnbouw.

Het risico dat bij de nadere uitwerking van aangewezen windenergiegebieden in het vervolgtraject minder ruimte voor windenergie benut kan worden vanwege mijnbouw is deels ondervangen door ter voorbereiding op de besluitvorming *prospects* voor mijnbouw zo veel

mogelijk in kaart te brengen. Ook zijn onzekerheden in relatie tot de benodigde ruimte voor helikopterbereikbaarheid vroegtijdig in kaart gebracht.

In het vervolgtraject zal samen met de mijnbouwsector worden ingezet op maatwerktrajecten en ruimtebesparende vliegprocedures om verdere risico's zoveel mogelijk te beperken. Hiermee zal er naar verwachting tijdig duidelijkheid komen over de locaties en planning van de eerste kavels, waarin geen onzekerheden meer zouden moeten bestaan ten aanzien van mogelijke mijnbouwactiviteiten. Ook voor de aanlandingen wordt – via het programma Verbindingen Aanlanding Wind Op Zee (pVAWOZ) – zorgvuldig gewerkt aan het binnen bereik houden van deze doelstelling, binnen een realistische planning rekening houdend met ketenpartners.

Ten aanzien van risico's voor realisatie van windparken, gerelateerd aan het vermijden van ecologische effecten, wordt ingezet op nader onderzoek, waardoor tijdig inzicht ontstaat of en hoe continuïteit voor de uitrol van windenergie op zee geborgd kan worden binnen de beschikbare ecologische ruimte. Onderzoek naar de benodigde omvang van de open ruimte die is in te passen in gebied 6/7, onder andere ten behoeve van het voorkomen van barrièrewerking voor zeekoeten, is hiervan een belangrijk onderdeel.

Een aantal indieners had vragen over (al dan niet afgevalen) zoekgebieden voor windenergie op zee. In het Programma Noordzee 2022-2027 dat in maart 2022 is vastgesteld was een zoekgebiedenkaart opgenomen, ten bate van deze toen reeds voorziene Partiële Herziening. Voornemens over nieuwe windenergiegebieden zullen ontwikkeld worden in het kader van een nieuw Programma Noordzee 2028-2033, dat het kabinet eind 2027 vaststelt. Omdat er ook andere nieuwe ruimtevragen en belangen zijn, zoals bijvoorbeeld voor militaire oefengebieden, zal het kabinet dan op basis van een integrale weging opnieuw kijken naar de beschikbare ruimte op de Nederlandse Noordzee.

Er is voor gekozen het gebied Lageland niet te herbevestigen vanwege de belangen van visserij en mijnbouw in dit gebied en vanwege de ongunstige ligging voor scheepvaartveiligheid. Eén van de indieners vraagt expliciet om herbevestiging van zoekgebied 3 als zoekgebied. Zoals hierboven toegelicht, verdwijnt met de Partiële Herziening de zoekgebiedenkaart uit het Programma en zijn nieuwe zoekgebieden nog niet opgenomen. Bij de voorbereiding van het Programma Noordzee 2028-2033 wordt hier een nieuwe afweging over gemaakt, waarin ook zoekgebied 3 opnieuw kan worden betrokken.

¹² <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/07/16/het-windenergie-infrastructuurplan-noordzee>

Gefaseerde aanpak

❖ *Deelzienswijze: 09.001*

Kern deelzienswijze:

Gevraagd is de gefaseerde aanpak voor windenergiegebied 6/7 te verhelderen, met aandacht voor de kansen voor mijnbouw met name in het oostelijk deel van dit gebied.

Reactie:

Allereerst is in het PH-PNZ het gehele gebied 6/7 aangewezen van west tot oost. In een gefaseerde aanpak is het de bedoeling eerst het westelijk deel te ontwikkelen en later het oostelijk deel. Daarom zal het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) eerst een Routekaart opstellen voor het westelijk deel en daarbinnen kavelbesluiten voorbereiden. Parallel wordt onderzoek gedaan naar de benodigde begrenzing van de open zone door het midden van gebied 6/7, onder andere met het oog op het voorkomen van ecologische effecten. Het ministerie van IenW zal op basis van onderzoeksresultaten besluitvorming over deze begrenzing voorbereiden in een gebiedsuitwerking. Vervolgens is de uitrol in windenergiegebied 6/7 buiten de open zone te continueren conform een door het ministerie van KGG aan te passen Routekaart en kavelbesluiten die later in de tijd worden genomen. Op dit moment is nog geen duidelijkheid te geven over de bijbehorende planning, maar gezien de verwachte looptijd van onderzoeken zal het enige jaren duren voordat duidelijkheid ontstaat over de begrenzing van het oostelijk deel. Kortom, ook het oostelijk deel van windenergiegebied 6/7 is aangewezen met deze Partiele Herziening, maar zal pas later worden ontwikkeld.

Bij de inschatting van ruimte voor indicatief 19 GW in het gehele gebied 6/7 is rekening gehouden met de destijds aangereikte informatie over *prospects* voor mijnbouw, onder de aanname dat obstakelvrije zones met een straal van 2,5 NM voldoende ruimte voor helikopterbereikbaarheid bieden. Vanwege de aard en onzekerheid van mijnbouw*prospects* is niet vooraf vast te stellen hoeveel *prospects* er ontwikkeld worden en welke dat zullen zijn. Bovendien is de ruimtebehoefte per locatie onderwerp van onderzoek en zal die deels afhangen van maatwerk. Indien maatwerk niet verder mogelijk is, is het aan de minister van KGG om een besluit te nemen hoe om te gaan met spanningen tussen mijnbouw en windenergie zoals dat is beschreven in het PH-PNZ (paragraaf 9.a.3.3), zowel in het westelijk als in het oostelijk deel. Daarbij zal rekening worden gehouden met afspraken over omvang, ligging en begrenzing van de open zone.

Meewegen emissiereductie

❖ *Deelzienswijze: 20.003*

Kern deelzienswijze:

Indiener benadrukt de cruciale rol van windenergie op zee in de energietransitie en vraagt voor het meewegen van de CO₂-reductie tijdens het aanwijzen van voldoende capaciteit aan windenergiegebieden.

Reactie:

Op basis van de vastgestelde klimaatdoelen is de doelstelling voor windenergie op zee vastgesteld. Ook is bij de politieke afwegingen ten aanzien van de doelen voor windenergie op zee de behoefte aan energie-onafhankelijkheid meegewogen. Voor dit doel wordt in de Partiele Herziening ruimte gereserveerd door het aanwijzen van Doordewind (west) en gebied 6/7. In de onderzoeken die ten grondslag liggen aan de aanwijzing van de gebieden is de CO₂-emissiereductie en het terugdringen van andere emissies in relatie tot fossiele brandstoffen onderzocht in het PlanMER. Daarmee is dit aspect meegewogen in de integrale afweging bij de totstandkoming van het ontwerp. Een beschrijving van tussentijdse keuzemomenten en hoe daarbij steeds is gezocht naar ruimte voor windenergie – rekening houdend met andere belangen – is te vinden in paragraaf 5.5 van Deel B van het PlanMER “Convergerende stappen zoekgebied 6/7”. Met het huidige ontwerp blijft de windenergie op zee doelstelling binnen bereik. Zie ook de eerste zienswijze in deze paragraaf “Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden”.

Omgang met financiële dekking

❖ *Deelzienswijze: 20.005*

Kern deelzienswijze:

De indiener benadrukt het belang van het windenergiegebied 6/7 in het halen van de doelstelling van windenergie op zee en vraagt, bij uitblijven van financiële dekking, een deel van het gebied alsnog toe te wijzen.

Reactie:

Het Rijk onderschrijft het belang van de aanwijzing van windenergiegebied 6/7 voor het kunnen behalen van de doelstelling voor windenergie op zee. Daarom wordt dit gebied aangewezen in de Partiële Herziening. Het nieuwe kabinet zal een besluit nemen over de financiële dekking voor de realisatie van de windparken in dit windenergiegebied, voorafgaand aan publicatie van de routekaart windenergie op zee voor dit gebied.

Zog-effecten over de grens

◆ Deelzienswijze: 09.017

Kern deelzienswijze:

De indiener vraagt om toelichting over de omgang met en meewegen van mogelijke grensoverschrijdende effecten van de gevolgen van de Partiële Herziening. In het bijzonder ecologische verstoring en zog-effecten op Duitse windparken.

Reactie:

Het Rijk is ermee bekend dat in de buurt van, of grenzend aan, de voorgenomen (windenergie) gebieden Doordewind en 6/7 in het Duitse deel van de Noordzee windparken staan of zijn gepland. Windparken in Doordewind en gebied 6/7 kunnen effecten zoals opbrengstvermindering hebben op nabijgelegen Duitse windparken en andersom. Bij de ruimtelijke invulling van de voorgenomen (windenergie)gebieden spelen mogelijke grensoverschrijdende effecten een belangrijke rol en zal afstemming plaatsvinden om de voorgenomen windparken en die in het Duitse deel van de Noordzee onderling zo goed mogelijk ruimtelijk in te passen. De milieueffectrapportages die voor de individuele kavelbesluiten zullen worden opgesteld, zullen de grensoverschrijdende milieueffecten in meer detail in kaart brengen.

Kostenverhogende aspecten

◆ Deelzienswijzen: 23.007; 23.008; 23.009; 23.010; 23.011

Kern deelzienswijzen:

De indiener vraagt om een logische afweging te maken middels een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA), om de drie transitie op de Noordzee parallel te bewerkstelligen. Daarbij

vraagt de indiener aandacht voor verschillende kostenverhogende aspecten voor windenergie op zee, te weten de toegenomen kwetsbaarheid van infrastructuur en noodzakelijke beschermingsmaatregelen, verhoogde planningskosten in verband met pilots in het verkennend Programma Duurzame Blauwe economie, een gefaseerde aanpak en verplichte ecologische toetsing, behoud van open zones en toekomstige *clearways*.

Reactie:

Het kabinet heeft bij de belangenafweging gebruik gemaakt van kosten-batenberekeningen, zoals vermeld in de toelichtende notitie die als bijlage bij de beslisnota over het ontwerp van de Partiële Herziening aan de Tweede Kamer is aangeboden. Het kabinet streeft ernaar uiterlijk eind 2025 de rapportage van de maatschappelijke kostenbatenanalyse op het Noordzeeloket te laten publiceren. Naast informatie over kosten en baten hebben ook mogelijke ecologische effecten en mogelijke gevolgen voor sectoren en scheepvaartveiligheid een rol gespeeld bij de Partiële Herziening en de daaraan ten grondslag liggende belangenafweging. Daarbij zijn gevolgen voor de *Levelized Costs of Energy*, een maat voor het rendabel zijn van business cases voor windparken, ook inzichtelijk gemaakt. Bij de afwegingen is rekening gehouden met afspraken in het Regeerprogramma. Ook in de afzonderlijke vervolgbesluiten worden zowel de belangen van medegebruik en natuur als de gevolgen voor de business case van windparken betrokken.

In reactie op de veronderstelling dat de ecologische toetsing kostenverhogend werkt geldt dat een dergelijke toetsing nu ook al gebruikelijk is bij alle kavelbesluiten en geen nieuw geformuleerd beleid is naar aanleiding van de Partiële Herziening. Het openhouden van een zone tussen het westelijk deel en het oostelijk deel van windenergiegebied 6/7 draagt naar verwachting bij aan het beperken van ecologische effecten en werkt als zodanig niet kostenverhogend, net zomin als het instellen van *clearways*. Onzekerheden ten aanzien van ecologische effecten en mijnbouw kunnen er wel toe leiden dat uiteindelijk minder ruimte beschikbaar is voor windenergie op zee dan is aangewezen. Dat zou alleen kostenverhogend werken als in minder ruimte dezelfde hoeveelheid windparken moeten worden gerealiseerd. Over de turbinedichtheid van toekomstige windparken wordt in dit herziene PNZ echter niet besloten.

De uitrol van windenergie op zee kan alleen plaatsvinden in balans met de natuurtransitie en voedseltransitie. Het in balans brengen van de transitie vraagt om ruimte voor proefprojecten (pilots) om activiteiten te ondernemen die daaraan bijdragen. De precieze invulling hiervan valt buiten de scope van de Partiële Herziening. Ook het uitwerken van beschermingsmaatregelen voor vitale infrastructuur valt buiten de scope.

Vermogensdichtheid

❖ *Deelzienswijze: 23.018*

Kern deelzienswijze:

De indiener geeft aan zich te kunnen vinden in een vermogensdichtheid van 10,5 MW per km², mits hiermee de dichtheid van de netto kavelgrootte wordt bedoeld.

Reactie:

De vermogensdichtheid van 10,5 MW per km² is als uitgangspunt genomen bij het opstellen van de Partiële Herziening, waarbij bij de inschatting van het aantal GW al rekening is gehouden met kabels en leidingen voor aanlanding, helikopterbereikbaarheid van beschouwde *prospects* voor mijnbouw met ruimtebesparende vliegprocedures en een open zone door het midden van gebied 6/7. De vermogensdichtheid van 10,5 MW/km² betreft dus het deel van de windenergiegebieden buiten de aangenomen ruimte voor helikopterbereikbaarheid en buiten een open zone van 1520-1620 km² door het midden van gebied 6/7. Bij de voorbereiding van de kavelbesluiten zal de beoogde dichtheid per kavel verder worden uitgewerkt. Bij deze uitwerking kan van het uitgangspunt beargumenteerd worden afgeweken.

3.3 Mijnbouw

CO₂- en H₂-opslag en leidingen

❖ *Deelzienswijzen: 06.004; 09.006; 09.008; 09.009; 09.010; 09.011; 09.012; 09.019; 09.021*

Kern deelzienswijzen:

Indieners wijzen het Rijk op het belang van de winning van aardgas en de versnelling hiervan, en op het belang van CO₂-opslag. Indieners verzoeken tot een extra toelichting in het Programma Noordzee 2022 – 2027. Ook wordt gevraagd wat onder mijnbouwactiviteiten wordt verstaan.

Reactie:

Onder mijnbouwactiviteiten worden de activiteiten verstaan die te maken hebben met olie- en gaswinning, CO₂-opslag en waterstofopslag. Het belang van de versnelling van de winning van aardgas staat beschreven in het Programma Noordzee 2022-2027. Het Rijk is op de hoogte van de regioprogrammering, waarbij aandachtsgebieden zijn geïdentificeerd waarbinnen de mogelijke kansen voor gaswinning in samenhang worden onderzocht en ontwikkeld. Deze specifieke aanpak geeft een nadere invulling aan de ambitie om de gaswinning te versnellen, maar is geen onderdeel van de scope van de Partiële Herziening van het Programma Noordzee.

De opslag van CO₂ is van belang op de Noordzee en de inpassing van deze activiteiten zal plaatsvinden binnen reeds beschreven kaders, o.a. in het ontwerpproces in Bijlage 4 van het Programma Noordzee. Een wijziging van de omgang met CO₂-opslag is echter geen onderdeel van de scope van de Partiële Herziening van het Programma Noordzee. De *Net Zero Industry Act* verplicht mijnbouwpartijen om CO₂-opslagcapaciteit te ontwikkelen, waarmee de infrastructuur zal uitbreiden op de Noordzee. Het is een marktgestuurde activiteit, waarbij het aanwijzen van ruimte niet aan de orde is. Wel is bij de variantontwikkeling ten bate van de aangewezen windenergiegebieden rekening gehouden met de mogelijke toekomstige locaties voor CO₂-opslag, wat mede heeft geleid tot een open zone door windenergiegebied 6/7 en het niet herbevestigen van Lageland. Over CO₂-opslag zal besloten worden in projectbesluiten voor opslagprojecten en infrastructuur. De toelichting in het Programma Noordzee volstaat en een nadere toelichting naar aanleiding van de Partiële Herziening is daarmee niet aan de orde.

Een indiener reageert op een passage op pagina 131 van het PH-PNZ waar staat geschreven: “Het belang van aardgas zal in lijn met de klimaatambities structureel en zo snel als mogelijk moeten afnemen” en stelt dat dit niet in lijn is met het 2023 Versnellingsplan en met het 2025 Sectorakkoord gaswinning Noordzee. Deze passage beoogt te schetsen dat het gebruik van aardgas – zo snel als mogelijk – zal worden afgebouwd. Het doelt niet op afschaling of versnelling van de winning van gas op de Noordzee.

Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid

◆ **Deelzienswijzen:** 02.001; 02.002; 02.003; 09.004; 09.005; 09.015; 09.018; 09.020; 13.002; 13.005; 13.006; 13.007; 19.005; 19.006; 19.008; 19.009; 21.004

Kern deelzienswijzen:

Enkele indieners hebben een zienswijze ingediend met betrekking tot de te hanteren obstakelvrije zone rondom mijnbouwinstallaties gedurende alle fases van een mijnbouwproject, ten behoeve van seismisch onderzoek en rondom verlaten boorgaten. Een indiener bedankt het Rijk voor de constructieve houding tegenover huidige gasvelden in windenergiegebied Doordewind en nodigt het Rijk uit voor een maatwerktraject om het doel van 4 GW te behalen in het windenergiegebied. Een indiener vraagt om tijdige consultatie met helikopteroperators en mijnbouwoperators om de veiligheid te waarborgen mocht de toegestane hoogte van windturbines in de toekomst worden aangepast.

Reactie:

Het in het Programma Noordzee vermelde vertrekpunt van een obstakelvrije contour met een straal van 5 NM rond bestaande mijnbouwplatforms blijft gehandhaafd in het PH-PNZ. Uitkomsten van een maatwerkproces kunnen leiden tot een besluit om een kleinere of grotere contour te hanteren in aangewezen windenergiegebieden. Bij dit maatwerkproces worden alle relevante fasen van mijnbouwactiviteiten beschouwd en wordt samengewerkt met operators, EBN en Element NL.

Het vertrekpunt van 5 NM geldt niet voor mogelijke toekomstige, of reeds ontmantelde installaties waarbij (afgesloten) boorgaten in de zeebodem aanwezig zijn. Wel wordt er rekening gehouden met de ontwikkeling van mogelijke nieuwe platforms, en is er in de variantontwikkeling voor het PlanMER en bij de inschatting van het aantal GW een aanname gedaan welke ruimte deze platforms nodig hebben. Aangenomen is dat de benodigde ruimte overeenkomt met een obstakelvrije zone met een straal van 2,5 NM. Deze aanname loopt vooruit op resultaten van onderzoek naar de haalbaarheid en toepasbaarheid van ruimtebesparende helikopter-

navigatietechnieken met hoge bereikbaarheid, Point in Space (PinS). Deze resultaten worden begin 2026 verwacht.

Naast de onzekerheid over het specifieke ruimtegebruik per platform is het voornamelijk ook onzeker welke mijnbouw *prospects* tot ontwikkeling zullen komen. De benodigde ruimte voor mijnbouw is als onzekerheid benoemd in het herziene PNZ 2022-2027. Voor de verdere inrichting van de aangewezen windenergiegebieden zal het ministerie van KGG in het kader van maatwerktrajecten in overleg treden met mijnbouwvergunninghouders in voorbereiding op het vaststellen van mogelijke verkavelingen, routekaarten en kavelbesluiten. Binnen de aangewezen windenergiegebieden zal de minister van KGG besluiten over de toewijzing van ruimte aan windenergie of mijnbouw, mits voldaan wordt aan andere afspraken zoals het instellen van een open zone en het voldoen aan ecologische voorwaarden.

De zorgplicht voor afgesloten boorgaten die indieners hebben op basis van de Mijnbouwwet blijft onverminderd van kracht bij de realisatie van een windpark. Hoewel boorgaten op grond van de Mijnbouwregeling effectief en duurzaam worden afgesloten, zouden er in een zeldzaam geval werkzaamheden moeten kunnen worden verricht. De aan de windparkexploitant gestelde voorwaarden ten aanzien van het faciliteren van werkzaamheden aan afgesloten boorgaten worden vastgelegd in de kavelbesluiten.

Er is bij het inschatten van het aantal mogelijk in te passen GW in gebied 6/7 deels rekening gehouden met het ruimtegebruik ten behoeve van het uitvoeren van verkenningsonderzoek voor CO₂-opslag middels het schieten van seismiek. Er zijn momenteel geen belanghebbenden bekend met voornemens om CO₂ op te slaan in het gebied waar deze techniek voor nodig zou zijn, noch wordt op korte termijn voorzien dat hiervoor een dergelijke ruimtebehoefte ontstaat. Wel is in het midden van windenergiegebied 6/7, waar sprake is van een aantal *prospects* voor CO₂-opslag, een open zone voorzien. Ook voor CO₂-opslag geldt dat de minister van KGG zal besluiten over de toewijzing van ruimte aan windenergie- of mijnbouwactiviteiten mocht dit in de toekomst veranderen en maatwerk geen optie meer is.

In reactie op het specifieke verzoek omtrent een maatwerktraject voor Doordewind en de inpassing van het nabijgelegen platform G14-A, is onder de huidige routekaart reeds een maatwerktraject met de betreffende mijnbouwoperator gestart. Hierin wordt constructief samengewerkt aan het vinden van een oplossing. G14-A loopt mee in het proefproject voor de PinS vliegprocedure om te komen tot ruimtelijke optimalisatie.

In relatie tot turbinehoogte; in paragraaf 16.2 van Deel B van het PlanMER is de mogelijkheid om turbines te plaatsen die hoger zijn dan 1000ft kwalitatief beschouwd. Of hogere turbines

geplaatst mogen worden, wordt in de kavelbesluiten bepaald. Voorafgaand aan deze besluiten wordt de impact van de windparken op andere belanghebbenden (waaronder mijnbouw) onderzocht in een ProjectMER. Het Rijk onderschrijft de zienswijze van indiener dat veiligheid voorop staat en de inpassing locatiespecifiek moet worden uitgewerkt met de betrokken stakeholders. Ook in maatwerktrajecten staat veiligheid voorop, en hierbij zal de turbinehoogte worden betrokken.

Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden

❖ **Deelzienswijzen:** 07.003; 07.007; 07.009; 17.005; 17.006; 21.002; 21.003

Kern deelzienswijzen:

Indieners vragen het Rijk voldoende rekening te houden met de mijnbouwbelangen in de verdere ruimtelijke uitwerking van de windenergiegebieden. Daarbij gaat het indieners om de zekerheid over het mogelijk maken van ontwikkelingen en de mijnbouwbelangen te verankeren in de Partiele Herziening. De indieners vragen dat de signalen van het bedrijfsleven en operators serieus worden genomen met het oog op inefficiënties, vertragingen en zelfs onveilige situaties. De veiligheid van helikopterbereikbaarheid zou voorrang moeten krijgen boven windparkcapaciteit. Deze zorgen brengen onzekerheid met zich mee voor de sector wat leidt tot langere doorlooptijden over mogelijke ontwikkelingen in gebied 6/7 in de blokken Fo3c, Fo6b en Fo6e.

Reactie:

Tijdens het opstellen van het PH-PNZ zijn de aangereikte mijnbouwbelangen meegenomen in de vormgeving van de aangewezen windenergiegebieden, en is de omgang met resterende onzekerheden ten aanzien van het ruimtegebruik van mijnbouwactiviteiten in algemene zin beschreven. Belanghebbenden worden betrokken in de volgende stappen richting de realisatie van windparken in de aangewezen windenergiegebieden. Meer specifiek worden in de Partiele Herziening geen keuzes gemaakt over de prioriteitstelling van helikopterbereikbaarheid en windparkcapaciteit in de aangewezen windenergiegebieden. Specifieke mijnbouwbelangen zijn bovendien niet te verankeren in het Programma Noordzee, omdat olie- en gaswinning markt-gestuurde activiteiten zijn met een eigen wettelijk kader. In de uitwerking van mijnbouwvergunningen en de verkaveling van windenergiegebieden zal steeds sprake zijn van maatwerktrajecten gericht op het zoveel mogelijk samengaan van mijnbouw en windenergie in lijn met het ontwerpproces. Signalen van bedrijfsleven en operators worden vanzelfsprekend betrokken in de afwegingen, en veiligheid staat daarbij voorop.

Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor *clearways*

❖ **Deelzienswijzen:** 02.004; 02.005; 02.006; 07.004; 07.005; 07.006; 07.008; 09.002; 09.003; 13.001; 13.003; 13.004; 17.001; 17.002; 17.003; 17.004; 19.002; 19.003; 19.004; 21.005; 21.006; 21.007; 21.008; 21.009; 21.010; 21.011

Kern deelzienswijzen:

Een aantal indieners uit zorgen over de indicatieve *clearways* door en rondom het aan te wijzen windenergiegebied 6/7. De zienswijzen richten zich op de wijze van totstandkoming van de indicatieve ruimte voor *clearways* en de communicatie met de sector daarover, alsook de mogelijke implicaties ervan op bestaande en toekomstige mijnbouwactiviteiten.

Reactie:

Met de toenemende ruimtelijke schaarste op de Noordzee neemt de ruimte voor scheepvaart verder af. Het zorgvuldig vastleggen van *clearways* in scheepvaartroutes is noodzakelijk om ook in de toekomst een veilige interactie tussen scheepvaart, mijnbouw en windparken te kunnen blijven garanderen. Dit moet tijdig gebeuren om de scheepvaartveiligheid te borgen in of om gebieden waar meerdere mijnbouwplatforms en/of windparken verwacht worden. Voorkomen moet worden dat het scheepvaartverkeer door de aanwezigheid van platforms te veel van richting moeten veranderen. Aanwezige installaties of locaties waar vanuit *prospects* voor mijnbouw zullen worden aangeboord en ontsloten zullen bij de definitieve locatiebepaling van *clearways* zoveel als redelijkerwijs mogelijk worden ontzien. De belangen voor de scheepvaartveiligheid wegen hierin mee. De eventuele plaatsing van nieuwe mijnbouwinstallaties of uitvoering van mijnbouwgerelateerde activiteiten kunnen vervolgens worden getoetst op de effecten voor de scheepvaartveiligheid. Bij de vormgeving van de huidige indicatieve *clearways* rondom en door gebied 6/7 is rekening gehouden met nationale en internationale (IMO) richtlijnen en eisen voor een goede ruimtelijke ordening en scheepvaartveiligheid. Dit is getoetst bij nautische experts van de Scheepvaart Adviesgroep Nederland (SAN). Voor alle geïndiceerde ruimte voor *clearways* geldt dat er lokaal nog enige bewegingsruimte is om een optimale ligging te bepalen.

Verschillende indieners geven aan zorgen te hebben over toenemende scheepvaartintensiteiten rondom windparken, omdat het scheepvaartverkeer zich moet concentreren. De geïndiceerde ruimte voor *clearways* sluit aan op routes die het scheepvaartverkeer nu ook al volgt. De scheepvaartveiligheidsrisico's zijn zowel kwalitatief als kwantitatief onderzocht in het kader van het PlanMER. Daarin zijn zowel bestaande platforms als door operators aangegeven mogelijke toekomstige platforms meegenomen. Het onderzoek dat is uitgevoerd in het kader van het PlanMER laat zien dat verdichting van de scheepvaartroutes hooguit (zeer) beperkt wordt

verwacht, omdat de windenergiegebieden grotendeels rondom bestaande scheepvaartroutes en bewegingen worden gedimensioneerd. De aanvullende risico's als gevolg van de aanwijzing van windenergiegebieden en *clearways* worden vooral veroorzaakt door de toegenomen kans op schip-turbine incidenten, die overigens per turbine aanzienlijk kleiner is dan op de zuidelijke Noordzee. Bij het vastleggen van *clearways* zal de nautische veiligheid en de kans op schip-platform incidenten uiteraard opnieuw aan de orde komen in het afwegingsproces.

De indicatieve ligging van de *clearway* Esbjerg-Hull is tot stand gekomen na consultatie van belanghebbenden binnen de mijnbouwsector en in afstemming met de Duitse overheid. Er is voor de noordelijke ligging van de *clearway* (variant d2) gekozen, omdat deze meer ruimte biedt voor mijnbouw en eventueel ook voor de ontwikkeling van windenergie op zee aan Nederlandse en Duitse zijde. Dit is eerder in de (concept)-NRD gedeeld. Uit de consultatie bleek destijds dat zowel de besproken d1-ligging als de d2-ligging zou overlappen met enkele *prospects*, en de zienswijzen bevestigen dat dit voor de gekozen d2-ligging nog aan de orde is. Bij de verdere uitwerking kan worden bekeken in hoeverre deze *prospects* alsnog kunnen worden ontzien en of bijvoorbeeld geëvalueerde boringen een oplossing zijn.

In het windenergiegebied 6/7 wordt een zone vrijgehouden voor de langoustinevisserij, om negatieve ecologische effecten te beperken en omdat hier in de ondergrond kansen zitten voor olie- en gaswinning en er mogelijk potentie is voor de opslag van CO₂ en waterstof. Ook is een dergelijke zone gunstig voor scheepvaart, mits er voldoende ruimte is voor een veilige *clearway*. De indicatieve ruimte voor een noord-zuid *clearway* die door en ten noorden van windenergiegebied 6/7 loopt moet veilige scheepvaart door de (bredere) open zone in windenergiegebied 6/7 in de toekomst mogelijk houden. Meerdere indieners hebben aandachtspunten meegegeven voor de inpassing van de *clearway*. Het is momenteel niet mogelijk precies te beoordelen hoe alle, soms conflicterende, belangen het beste gediend zijn. Overigens sluit de voorziene *clearway* aan bij scheepvaartbewegingen in noord-zuid richting die er in de huidige situatie ook al zijn. De toekomstige verkeersintensiteit hangt vooral af van Duitse besluitvorming over het al dan niet sluiten van de SN17 op de Duitse EEZ.

Het traject dat leidt tot definitieve vastlegging van beide hierboven beschreven *clearways*, wat voorwaardelijk is aan publicatie van de routekaart en de realisatie van windparken in het gebied, zal nog starten. Mijnbouwoperators, waaronder de indieners, worden uitgenodigd om de locaties van de mogelijke toekomstige bovengrondse installaties kenbaar te maken die in en rondom de indicatieve *clearways* gerealiseerd kunnen worden. Parallel wordt kennis over scheepvaartveiligheid betrokken. Er zal gezocht worden naar optimale ligging van de *clearways* vanuit beide belangen.

Mijnbouwbelang in clearway IJmuiden Ver Gamma

❖ **Deelzienswijze:** 09.016

Kern deelzienswijze:

Een indiener merkt op dat het uitgangspunt van 2 NM afstand tussen scheepvaartroutes en windparken niet is gehanteerd in de *clearway* IJmuiden-Newcastle. De indiener vraagt bij vaststelling van deze betreffende *clearway* rekening te houden met de bestaande mijnbouwinstallatie K17-FA-1.

Reactie:

De beoogde ruimte voor *clearway* IJmuiden-Newcastle en de windenergiegebieden Nederwiek en IJmuiden Ver zijn bij vaststelling in 2022 aangewezen in het Programma Noordzee 2022-2027. Deze besluiten vallen buiten de scope van de Partiële Herziening. Voor platform K17-FA-1 is in het kader van het kavelbesluit IJmuiden Ver Gamma-B een passende oplossing gevonden. De formele vastlegging van de *clearway* IJmuiden Newcastle is voorzien in 2026.

Multifunctioneel gebruik defensieoefengebied

❖ **Deelzienswijze:** 09.013

Kern deelzienswijze:

Indieners vragen om spoedige invulling van de afspraken uit het sectorakkoord “gaswinning in de energietransitie” om, waar de defensieactiviteiten dit toelaten, onderzoek te doen naar multifunctioneel ruimtegebruik van militaire gebieden door mijnbouwondernemingen.

Reactie:

De mogelijkheden voor multifunctioneel gebruik van de nieuw voorgestelde defensieoefengebieden is geen onderdeel van de scope van de Partiële Herziening. Dit is onderdeel van de scope van het nieuwe Programma Noordzee 2028 – 2033. In het op 23 mei 2025 gepubliceerde ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) wordt aangegeven dat de realisatie van de voorgestelde extra defensieoefengebieden effecten hebben op andere aanwezige ruimtegebruikers. Daarom is in het NPRD aangegeven dat afstemming zal worden gezocht met deze ruimtegebruikers om tot een optimaal gebruik van deze gebieden te komen. In dat verband is er ook overleg met de andere betrokken departementen. Dit onderwerp komt in de zienswijze-procedure ten behoeve van de vaststelling van de NPRD aan bod en wordt in de bij die procedure behorende Nota van Antwoord nader toegelicht.

Systeemintegratie

❖ *Deelzienswijze: 02.007*

Kern deelzienswijze:

Een indiener benoemt de mogelijkheden voor systeemintegratie en lokaal gebruik van opgewekte windenergie op zee. Specifiek benoemt de indiener het pilotproject CETO voor de productie van groene waterstof en transport via de NOGAT pijpleiding. De indiener vraagt de Partiele Herziening aan te vullen met een doorkijk op systeemintegratie vanuit het windenergiegebied 6/7.

Reactie:

Systeemintegratie is buiten de scope van de Partiele Herziening. Het voorgenomen beleid voor de infrastructuur in relatie tot systeemintegratie in gebied 6/7 staat in het Windenergie Infrastructuurplan Noordzee (WIN). De uitrol van de voor de windparken benodigde infrastructuur zal in potentie mogelijkheden bieden voor elektrische aansluiting aan mijnbouwplatforms. Of dit ook voor de specifiek door indiener beschreven mijnbouwplatforms van toepassing zal zijn zal moeten worden onderzocht bij de uitwerking van kavels.

Aramis en Maritiem Ruimtelijk Plan-kaart

❖ *Deelzienswijzen: 06.009; 06.010*

De deelzienswijzen hebben tot een verandering geleid in het PH-PNZ

Kern deelzienswijzen:

Indiener verzoekt om hun leidingtracé en bijbehorende installaties alsnog op te nemen op de kaart van het Maritiem Ruimtelijk Plan, of in het programma te motiveren waarom dit niet is gebeurd.

Reactie:

Tracés voor leidingen zijn geen functie die wordt weergegeven op de Maritiem Ruimtelijk Plan-kaart. De motivatie hierbij is dat de ruimte hiervoor niet aangewezen wordt vanuit het Rijk, maar marktgestuurd plaatsvindt. De indiener constateert terecht dat de woorden 'alle ruimtelijke functies' in de betreffende alinea waar een toelichting wordt gegeven op de kaart daarom niet terecht zijn. Deze tekst is verduidelijkt.

Hergebruik leidingen voor CO₂ en waterstof

❖ *Deelzienswijzen: 18.002; 18.003; 18.004; 18.005; 18.006*

Kern deelzienswijzen:

De indieners geven aan dat bij de ontwikkeling van de windenergiegebieden rekening moet worden gehouden met de bestaande infrastructuur, inclusief het hergebruik van leidingen voor CO₂ en waterstof.

Reactie:

In de Partiele Herziening worden ruimtelijke reserveringen gedaan voor windenergiegebieden. Bij het inschatten van het potentieel aan windenergie is rekening gehouden met ruimte voor nieuwe en bestaande kabels en leidingen in gebied 6/7 (waaronder de NOGAT/NGT leiding). Bestaande leidingen zouden mogelijk in de verdere toekomst kunnen worden benut voor het transport van waterstof of CO₂ indien commercieel, technisch en milieukundig haalbaar. De aanlanding van windenergie alsook het al dan niet hergebruiken van leidingen vallen buiten de scope van de Partiele Herziening.

3.4 Scheepvaart

Scheepvaartveiligheid

❖ **Deelzienswijzen:** 12.002; 12.008; 12.010; 19.007

Kern deelzienswijzen:

Indieners uiten hun zorgen over scheepvaartveiligheid en verwijzen naar het rapport 'Schipperen met Ruimte'¹³ en 'Fremantle Highway'¹⁴ van de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV).

Reactie:

Het Rijk erkent dat scheepvaartveiligheid een belangrijke randvoorwaarde is bij ruimtelijke keuzes, niet op de laatste plaats die over locatiekeuzes voor windenergiegebieden. De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) heeft aanbevelingen gedaan over het verbeteren van de scheepvaart risicobeheersing op de Noordzee in relatie tot (het plaatsen van) vaste objecten. Het Rijk is bekend met deze aanbevelingen van de OvV en geeft hier opvolging aan. Zie voor meer informatie over de manier waarop het Rijk hier opvolging aan geeft de Kamerbrieven 'Reactie OVV rapport Schipperen met de Ruimte' (17 februari 2025)¹⁵ en 'Reactie OVV rapport Fremantle Highway' (22 mei 2025)¹⁶.

¹³ Onderzoeksraad voor Veiligheid. (2024). Schipperen met Ruimte. Beheersing van scheepvaartveiligheid op een steeds vollere Noordzee. Den Haag. 13 juni 2024. <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-dd9d6a94e192f-817ca12d52ef33a7e662b3b379c/pdf>

¹⁴ Onderzoeksraad voor Veiligheid. (2025). Hulpverlening Fremantle Highway. Den Haag. mei 2025. <https://onderzoeksraad.nl/wp-content/uploads/2025/05/hulpverlening-fremantle-highway.pdf>

¹⁵ Kamerstukken II 2024/25, 31409, nr. 478.

¹⁶ Kamerstukken II 2024/25, 31409, nr. 482.

Afwegingskader kabels en leidingen bij scheepvaartroutes

❖ **Deelzienswijze:** 06.005; 23.015

Kern deelzienswijze:

Een indiener geeft aan dat de toevoeging van een specifiek afwegingskader voor kabels en leidingen bij scheepvaartroutes extra vergunning- en planningsvereisten introduceren, wat tot hogere kosten kan leiden. Een indiener verzoekt het Rijk expliciet te bevestigen dat de herziening geen gevolgen heeft voor het Aramis initiatief en dat het afwegingskader geen aanvullende eisen stelt bij de verlening van uitvoeringsvergunningen.

Reactie:

Het ontwikkelde kader heeft een generiek, richtinggevend karakter met als doel om al vroeg in het proces van nieuwe tracteringstrajecten een goede ruimtelijke integrale afweging te kunnen maken. Het kader beschrijft een prioritering voor de manier waarop bij voorkeur de ruimtelijke situering van nieuwe tracés voor kabels of leidingen ten opzichte van scheepvaartroutes wordt bepaald. Hierbij zijn maatwerkoplossingen te verkennen, waarbij ook kosten en baten van kabels en leidingen worden beschouwd.

De voor het Aramis-initiatief nodige uitvoeringsbesluiten die gaan over de aanleg van buisleidingen zijn inmiddels verleend. Het afwegingskader geeft daarvoor geen gevolgen. Op de uitbreiding van het Aramis-initiatief met nieuwe opslaglocaties zal het opgenomen afwegingskader wel van toepassing zijn.

Doorvaart

❖ **Deelzienswijzen:** 12.001; 12.003; 12.004; 12.005; 12.006; 12.007; 12.009

Kern deelzienswijzen:

De indiener geeft aan dat het beleidskader voor doorvaart niet is uitgebreid en verzoekt tot een verruiming van doorvaartmogelijkheden in windparken.

Reactie:

De belangrijkste opgaven als aanleiding voor de Partiële Herziening zijn het aanwijzen van nieuwe windenergiegebieden en vormgeven van omliggende scheepvaartroutes (*clearways*) en het uitbreiden van de reserveringszone voor zandwinning. Het doorvaartbeleid is geen onderdeel van de scope van de Partiële Herziening.

Het Rijk is in gesprek met het Watersportverbond over hun verzoek tot verruiming van doorvaartmogelijkheden in windparken. Het gedeelde beeld is dat doorvaartbeleid met veel overwegingen en belangen samenhangt. Ook moet sprake zijn van nieuwe inzichten die aanleiding geven om het beleid te herzien. Eventuele wijzigingen zullen daarom eerst goed onderzocht moeten worden. Het Rijk zal op korte termijn bepalen in hoeverre onderzoek naar een eventuele beleidsaanpassing in de scope van het nieuwe Programma Noordzee 2028-2033 wordt opgenomen.

Scheepvaart i.r.t. het Waddengebied

❖ **Deelzienswijze: 03.002**

Kern deelzienswijze:

Indiener stelt dat de Partiële Herziening onvoldoende inzicht biedt in de ruimtelijke en nautische effecten op de toegangsroutes van en naar de Waddenzee en de haven van Harlingen.

Reactie:

In de effectinschattingen is gekeken naar de impact van de Partiële Herziening op bereikbaarheid en scheepvaartveiligheid samen met nautische experts en belanghebbenden via de Scheepvaart Adviesgroep Nederland (SAN). In de uitwerkingen, zoals het bepalen van doorvaartmogelijkheden voor kleinere scheepvaart in windparken, worden deze aspecten meegenomen.

De bereikbaarheid van de haven van Harlingen verandert niet door de aanwijzing van wind-energiegebieden. De indicatieve ruimte voor *clearways* om de betreffende windenergiegebieden heen volgt namelijk het bestaande verkeerspatroon. Bovendien liggen de aangewezen wind-energiegebieden ten noorden van kruisingen richting de Waddenzee.

3.5 Ecologie

Methodiek ecologische effectinschattingen

❖ **Deelzienswijze: 16.006; 16.009**

Kern deelzienswijze:

Een indiener van de zienswijze uit zorgen over de kwaliteit van de uitgevoerde cumulatieve impact assessment (o.a. door te stellen dat de effect-inschatting niet conform Europese Commissie richtlijnen is) en stelt dat wetenschappelijke onderbouwing en onafhankelijke toetsing ontbreken. De indiener geeft aan dat windparken inherent slechte ecologische gevolgen hebben voor de Noordzee en benoemt effecten om dit argument te ondersteunen.

Reactie:

De meest relevante EC-richtlijn in relatie tot methodiek bij cumulatieve effectinschatting betreft de Richtlijn voor Milieueffectrapportage (mer). Deze mer-richtlijn vereist dat cumulatieve milieueffecten worden beoordeeld op basis van een integrale benadering, waarbij alle relevante bestaande of goedgekeurde activiteiten worden meegenomen. Een beoordeling moet transparant zijn, gebaseerd op de beste beschikbare informatie en rekening houden met onzekerheden, waarbij het voorzorgsbeginsel wordt toegepast indien effecten niet met zekerheid kunnen worden uitgesloten. Aan deze uitgangspunten is invulling gegeven. De manier waarop dit is gedaan staat beschreven in hoofdstuk 18 van Deel B van het PlanMER.

Conform voorgaande is cumulatie van effecten van de aan te wijzen windenergiegebieden beschouwd in cumulatie met bestaande windparken en (in binnen- en buitenland) geplande windparken. De methodiek die hierbij is toegepast is de binnen het Wind op Zee Ecologisch Programma (WOZEP) ontwikkelde Verkenning Ecologische Cumulatie Impact (VECI). Deze is gebaseerd op de methodiek van het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC)¹⁷, maar dan op een kwalitatieve manier. Deze benadering is passend bij het hoge abstractieniveau en de lange tijdshorizon van het PlanMER en is binnen Nederland algemeen geaccepteerd als *best practice*.

¹⁷ [Kader Ecologie en Cumulatie - Noordzeeloket](#)

Het PlanMER - en de daarin beschouwde cumulatieve effecten - is gebaseerd op een aanzienlijk aantal achtergrondrapporten¹⁸, opgesteld door onafhankelijke bureaus en onderzoeksinstituten. In deze achtergrondrapporten van het PlanMER (bijvoorbeeld van Vliet et al, 2025, Heinis, 2025 en van Duren et al, 2025) wordt veelvuldig naar de meest recente wetenschappelijke ecologische inzichten verwezen, zoals bijvoorbeeld naar de jaarlijkse kennisbasisupdate van het KEC. Daar waar sprake is van kennisleemten zijn deze beschreven. De commissie m.e.r. heeft, als onafhankelijk adviseur, het PlanMER beoordeeld en in haar advies opgenomen dat het PlanMER voldoende ecologische informatie biedt om op het van toepassing zijnde detailniveau besluiten te nemen. Zie ook hoofdstuk 5.

De door de indiener genoemde effecten zijn allemaal in het PlanMER en Passende Beoordeling onderzocht.

Kennisleemten en ecologische onzekerheden

❖ *Deelzienswijzen: 04.003; 05.003; 08.012; 08.013; 24.003*

Kern deelzienswijzen:

Indieners uiten hun zorgen over de effecten van windparken op zeevogels en benadrukken dat het aanwijzen van windenergiegebieden in de nabijheid van (toekomstige) Vogelrichtlijngebieden moet worden voorkomen, en daarmee prioriteit te geven aan de bescherming van vogelpopulaties. Verzocht wordt om geen definitieve besluiten te nemen totdat de kennishiaten zijn ingevuld. Ook zijn enkele indieners van mening dat de Partiële Herziening onvoldoende duidelijkheid biedt over de manier waarop deze kennishiaten zullen worden ingevuld.

Reactie:

Het aanwijzen van een windenergiegebied is de eerste stap in het realiseren van een windpark. Hierbij wordt een PlanMER en Passende Beoordeling opgesteld waarbij effecten veelal kwalitatief worden beschouwd en kennisleemten worden geïdentificeerd. De volgende stap is het nemen van kavelbesluiten, waarbij een ProjectMER en wederom een Passende Beoordeling worden opgesteld waarbij zo veel mogelijk kwantitatief en in meer detail gekeken wordt naar de ecologische effecten. Het Rijk gebruikt de tijd tussen het aanwijzen van het windenergiegebied in deze Partiële Herziening en het nemen van de kavelbesluiten om de kennisleemten zoveel mogelijk in te vullen.

Zoals in het PH-PNZ staat beschreven gaat dit onder andere over de open zone ten behoeve van de zeekoet en andere zeevogelsoorten. De opvulling van de kennisleemten zal onder andere gebeuren binnen het Wind op Zee Ecologisch Programma (WOZEP) en Digitalisering Ecologische Monitoring (DEM). Deze en andere relevante (wetenschappelijke) informatie wordt vervolgens gebruikt in de gebiedsuitwerking van windenergiegebied 6/7. Daarmee worden de grenzen van de open zone vastgesteld en kan de grootte van de open zone worden aangepast, als ecologisch onderzoek daartoe aanleiding geeft. Vervolgens worden bij de kavelbesluiten onder andere aan de hand van ecologische toetsing de kavelgrenzen vastgesteld.

In principe is het uitgangspunt bij het aanwijzen van windenergiegebieden dat er geen turbines in Natura 2000- en KRM-gebieden worden geplaatst. Dit is ook afgesproken in het Noordzee-akkoord. Zoals in het PH-PNZ omschreven staat, vormt een mogelijke aanwijzing van een deel van gebied 6/7 als Vogelrichtlijngebied een onzekerheid voor de realisatie van windparken. Vervolgonderzoek moet uitwijzen of een mogelijke aanwijzing inderdaad gaat overlappen met gebied 6/7.

Seismisch onderzoek

❖ *Deelzienswijzen: 09.022; 09.023; 09.024*

Kern deelzienswijzen:

Een indiener vraagt om toelichting over het in de Mariene Strategie deel 3 van het PNZ 2022-2027 aangekondigde beoordelingskader voor seismisch onderzoek op het Nederlandse Continentaal Plat (NCP). De indiener erkent het belang dat activiteiten op de Noordzee natuurvriendelijk worden uitgevoerd en biedt aan mee te denken in oplossingen. Verder benadrukt de indiener het belang van een zorgvuldige aanpak bij een eventuele introductie van een geluidsbudget en aan een eerlijke verdeling van een dergelijk budget tussen verschillende sectoren op basis van de verwachte toekomstige activiteiten.

Reactie:

Het Rijk waardeert de constructieve houding van de indiener in het meedenken over de ontwikkeling van effectieve maatregelen om effecten van geluid op het mariene milieu te beperken. Het opstellen van een beoordelingskader voor seismisch onderzoek is besloten bij vaststelling van het PNZ 2022-2027 en valt daarom buiten de scope van de Partiële Herziening. Hieronder desondanks een korte toelichting over het beoordelingskader en de daarin mogelijk op te nemen maatregel van het hanteren van een geluidsbudget.

¹⁸ [Achtergronddocumenten - Noordzeeloket](#)

Sinds de potentiële maatregel voor het introduceren van een geluidsbudget voor seismisch onderzoek in het Programma van Maatregelen Mariene Strategie deel 3 bij het PNZ 2022-2027 is opgenomen, is een verkenning naar deze maatregel uitgevoerd door Royal HaskoningDHV¹⁹. Deze wees uit dat de introductie van een geluidsbudget ingewikkeld is, voornamelijk gezien de te verwachten aanzienlijke onzekerheden bij het bepalen van een reëel budget. Daarnaast is het aantal seismische surveys op het NCP in de afgelopen decennia reeds beperkt, zeker in vergelijking met het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen.

In overleg met ElementNL is afgesproken om te werken aan een gedragscode voor seismisch onderzoek, als alternatief op de introductie van een geluidsbudget. Dit is in lijn met de afspraken in het Noordzeeakkoord (NZA) en het Noordzeeoverleg (NZO). De gedragscode zal de richtlijnen van de Joint Nature Conservation Committee (JNCC) als minimum hanteren en tevens opnemen dat de geluidsproductie zo laag mogelijk moet zijn, terwijl toch de geofysische doelstellingen gehaald kunnen worden. In verband hiermee brengt het kabinet graag een studie van Shell (uitgevoerd in 2023 op het NCP) onder de aandacht, waarin met een aangepast *airgun-array* geofysische meetgegevens van dezelfde kwaliteit konden worden verkregen.²⁰ De gedragscode is op dit moment nog niet vastgelegd.

Natuurversterking

◆ Deelzienswijze: 14.002

Kern deelzienswijze:

Indiener onderstreept het belang om niet alleen schade aan de natuur te beperken, maar ook actief in te zetten op natuurversterking in de Noordzee.

Reactie:

Het Rijk deelt de visie dat het versterken van de ecologische kwaliteit essentieel is voor een toekomstbestendige Noordzee. Met de Partiële Herziening legt het Rijk daarom vast in te zullen zetten op natuurherstel en natuurversterkende maatregelen als primaire medegebruiksfunctie voor de beschikbare ruimte in windparken die zullen worden gerealiseerd in gebied 6/7.

Daarnaast werkt het Rijk (buiten de scope van de Partiële Herziening) op andere manieren aan het bevorderen van natuurherstel. Op Europees niveau zijn hiervoor verplichtingen opgenomen in de Natuurherstelverordening, waaraan het Rijk uitvoering geeft. In september 2027 zal een definitief Natuurplan worden ingediend bij de Europese Commissie. Hierin worden de maatregelen voor het herstel en de herontwikkeling van mariene habitats vastgelegd.

Het Rijk zet, naast bescherming en herstel op basis van (Europese) wet- en regelgeving, ook in op aanvullende manieren om de Noordzeenatuur te versterken. Voorschriften voor natuurinclusief bouwen bij de aanleg van windparken op zee dragen bij aan het versterken van rifstructuren voor oesters, vissen en andere bodemdieren.

Het ministerie van LNV werkt samen met natuurorganisaties, de offshore water- en windsector, kennisinstellingen en andere betrokken partijen aan het programma Natuurversterking Noordzee. Dit programma zoekt naar kansen om natuurlijke mariene habitats te herstellen en uit te breiden, onder andere door middel van pilots en innovatieve projecten gericht op het herstel van vogelpopulaties, oesterriffen en vispopulaties.

Deze inspanningen zijn erop gericht de natuur in de Noordzee structureel te verbeteren, zodat gebruik hand in hand kan gaan met ecologisch herstel.

¹⁹ Barbé, D., Kwakkel, J., Mastrigt, A. van, Nijboer, M. (2021). Noise budget for Seismic Activities in the Dutch North Sea: a cost-benefit analysis. Royal HaskoningDHV. In opdracht van Rijkswaterstaat. 16 maart 2021. <https://open.rijkswaterstaat.nl/@162003/noise-budget-for-seismic-activities-the/>

²⁰ Campman, X. (2025). Reducing underwater sound using conventional and modified airgun arrays: impact levels for low-impact sources. Shell Global. maart 2025. https://www.researchgate.net/publication/390165502_Reducing_underwater_sound_using_conventional_and_modified_airgun_arrays_impact_levels_for_low-impact_sources

3.6 Medegebruik

Anticiperen op medegebruik mogelijk kostenverhogend voor windparkontwikkelaar

❖ **Deelzienswijzen:** 23.012; 23.013; 23.014

Kern deelzienswijzen:

De Partiële Herziening stelt dat vroegtijdig in het windenergie op zee proces anticiperen op medegebruik en het op Noordzeeschaal kijken naar de uitrol van medegebruik de potentie van medegebruik vergroot. Een indiener geeft aan zorgen te hebben over de mogelijke verhoogde kosten, tijdsdruk en verantwoordelijkheid die hieruit voort kunnen vloeien voor de windparkontwikkelaar.

Reactie:

Efficiënt en meervoudig ruimtegebruik is al vanaf de Nota Ruimte van 2004 een belangrijke doelstelling van het beleid voor de Noordzee. Met het oog op efficiënt gebruik van de schaarse ruimte of de Noordzee faciliteert het Rijk daarom medegebruik in windparken op zee. Door gebruik te maken van de beschikbare ruimte binnen windparken kan bovendien worden bijgedragen aan het beter in balans realiseren van de drie transities op zee voor natuur, voedsel en duurzame energie. Door op Noordzeebrede schaal te kijken en door, indien mogelijk, eerder in het windenergie op zee proces medegebruik mee te nemen in het ontwerp, kan deze doelstelling versterkt worden.

In volgende stappen richting Programma Noordzee 2028-2033 zal gekeken worden hoe deze nieuwe sturingsfilosofie in de praktijk uitgewerkt wordt. Uitgangspunt bij de uitwerking van de sturingsfilosofie is dat deze nieuwe manier van werken niet ten koste mag gaan van de gezonde businesscase voor de windparkexploitant en niet mag leiden tot vertraging van de uitrol van windenergie op zee. De medegebruiksvorm zelf zal geen onderdeel kunnen uitmaken van de windvergunning en daarmee dus ook niet opgenomen worden in het kavelbesluit. In de uitwerking van de nieuwe sturingsfilosofie zullen de zorgen van de indiener worden meegenomen.

Onderzoek naar actieve visserij in windparken

❖ **Deelzienswijzen:** 04.004; 05.004; 08.014; 08.015; 08.016; 08.017; 23.016; 24.004

Kern deelzienswijzen:

Indieners stellen dat enkel medegebruik dat aantoonbaar natuurversterkend, veilig en niet conflicterend is met de primaire functie van windenergieopwekking, acceptabel is. Actieve visserij in windparken acht men om diverse redenen onverstandig. Een indiener geeft aan dat de onderzoeksthema's veiligheid, haalbaarheid en uitvoerbaarheid breed zijn en vatbaar voor interpretatie, waardoor het risico ontstaat dat politieke of sectorale belangen zwaarder gaan wegen dan technische of ecologische realiteit. Deze indiener stelt daarom twee tekstsuggesties voor:

1. 'Sturingsfilosofie medegebruik van windparken op zee' (paragraaf 10.1.4): toe te voegen dat het Rijk zich in deze planperiode ook inzet de cumulatieve effecten van medegebruik (pilotprojecten) met elkaar en met het windpark inzichtelijk te maken.
2. 'Medegebruiksvormen op Noordzee-brede schaal' (paragraaf 10.1.5): als extra voorwaarden op te nemen dat actieve visserij binnen de windparken in Doordewind zal worden toegestaan, mits binnen de ecologische draagkracht van de Noordzee, zodat ecologie zwaarwegend wordt meegenomen.

Reactie:

Op dit moment zijn de volgende vormen van medegebruik in windparken op zee toegestaan: natuurherstel en -ontwikkeling, voedselwinning (passieve visserij, aquacultuur) en hernieuwbare energieopwekking en -opslag (energie uit of op het water en installaties voor waterstofproductie). Uitgezonderd van medegebruik zijn: doorvaartpassages, onderhouds- en veiligheidszones rondom platforms, windturbines, *infield*-kabels en de logische vaarroutes daar naartoe.

Net als alle vormen van gebruik op zee, mag de uitrol van medegebruik alleen plaatsvinden binnen de wettelijke natuurbeschermingskaders die gelden voor de Noordzee. Toetsing hierop vindt plaats bij de vergunningverleningsprocedure (uitgezonderd passieve visserij). Visserijactiviteiten op de Noordzee worden gereguleerd via de regelgeving voor visserij en zijn daarom niet vergunningplichtig onder de Omgevingswet. Er is geen verplichting om ieder individueel medegebruik initiatief ook natuurversterkend te laten zijn.

De vrije ruimte om te vissen neemt verder af met een toename van ambities voor windenergie op zee. Daarom wordt bezien of het huidige verbod op actieve visserij in offshore windparken kan worden heroverwogen. Het Rijk onderzoekt daarom óf en zo ja onder welke voorwaarden vormen van actieve visserij op termijn in toekomstige windparken toegestaan kunnen worden,

rekening houdend met ecologie en ander gebruik. Dit ook als invulling van de gewijzigde motie Van der Plas.²¹

Komend jaar zet Wageningen Marine Research (WMR) in samenwerking met het Maritime Research Institute Netherlands (MARIN) de eerste stap in het onderzoeken van de mogelijke toepassing van verschillende actieve vistuigen. Kansrijke opties zullen daaropvolgend nader worden onderzocht, onder andere op het gebied van veiligheid, kosten voor aanpassingen aan het windpark en/of visserijtechnieken, visserij opbrengsten, verzekerbaarheid en ecologische effecten. Indien het onderzoek laat zien dat actieve visserij binnen windparken (onder voorwaarden) mogelijk is, beoogt het Rijk, ook in overleg met het Noordzeeoverleg, hiertoe het medegebruiksbeleid tijdig te herzien. Eventueel aangepast beleid zal worden betrokken bij het volgende Programma Noordzee 2028-2033.

Specifiek voor de toekomstige windparken in Doordewind heeft het kabinet vanwege de huidige waarde van dit gebied voor vooral de tongvisserij in het ontwerp van de Partiële Herziening opgenomen dat actieve visserij hier zal worden toegestaan, mits uit het onderzoek blijkt dat dit veilig, haalbaar en uitvoerbaar kan. Het Rijk werkt nu versneld aan dit onderzoek.

In reactie op de twee tekstsuggesties:

1. Voor deze planperiode verwacht het Rijk niet dat het mogelijk wordt om op basis van de monitoringsresultaten van de pilotprojecten op het gebied van medegebruik al inzicht te kunnen geven in de cumulatieve effecten van windparken op zee en deze pilotprojecten. Het aantal pilotprojecten binnen windparken is hiervoor te gering, en ook de schaal waarop deze pilotprojecten plaatsvinden nog te klein.
2. Dat het geheel aan activiteiten binnen de ecologische draagkracht van de Noordzee moet blijven, is al het kader voor het gehele Programma Noordzee en daarmee dus ook voor medegebruik. In het project-MER voor Doordewind zullen de milieueffecten van het windpark mét en zonder actieve visserij onderzocht en vergeleken worden, met name de aspecten die te maken hebben met de combinatie van actieve visserij en de exploitatie van het windpark. Daarnaast blijft voor visserij binnen windparken ook altijd de (Europese) visserijwetgeving en bijbehorende quota van kracht. De door de indiener gesuggereerde tekst is daardoor overbodig.

Natuuropgaven realiseren en onderhoudszone optimaliseren voor natuurontwikkeling

❖ *Deelzienswijze: 08.019; 08.021*

❖ *De deelzienswijze 08.021 heeft tot een verandering geleid in het PH-PNZ*

Kern deelzienswijze:

Indiener vindt het op voorhand geen goed idee “om te verkennen of natuuropgaven in windparken te realiseren zijn, zodat er in principe meer open ruimte beschikbaar blijft voor visserij”, en verzoekt om het laatste deel van deze zin uit de tekst te verwijderen. Indiener geeft aan dat naast passieve visserij ook natuurontwikkeling in de onderhoudszone van een windturbine verder geoptimaliseerd kan worden, als na nader onderzoek blijkt dat dat veilig kan en meerwaarde heeft.

Reactie:

In de door het Kabinet aangenomen ‘Visie Voedsel uit Zee en Grote Wateren’ is eerder aangekondigd om te verkennen of natuuropgaven in windparken te realiseren zijn met als doel om inzichtelijk te krijgen of hiermee meer open ruimte beschikbaar blijft voor visserij buiten windparken. Hiermee is deze verkenning al beleid.

De onderhoudszone van een windturbine is een 500 meter radius rondom de turbine. Deze zone is opgebouwd uit een eerste 250 meter die nodig is om regulier onderhoud veilig te kunnen uitvoeren en nog een extra 250 meter voor veilige manoeuvreerruimte voor grote onderhoudsschepen. De betreffende tekst gaat over de extra zone van 250 meter manoeuvreerruimte. Omdat er een kennisleemte is ten aanzien van het samengaan van natuur inclusief bouwen met medegebruik (net buiten de onderhoudszone) zal onderzocht worden welke vormen van natuur inclusief bouwen en medegebruik samengaan en/of elkaar versterken. De resultaten hiervan zullen worden meegenomen in de besluitvorming voor het nieuwe Programma Noordzee 2028-2033. Er kan niet worden vooruitgelopen op de resultaten van het onderzoek naar het samengaan van natuur inclusief bouwen en medegebruik buiten de onderhoudszone. Dat de medegebruiksvorm natuurherstel en -ontwikkeling buiten de onderhoudszone goed samengaat en meerwaarde kan hebben voor natuurontwikkeling binnen de onderhoudszone en andersom, is evident. Daarom wordt de tekstsuggestie van indiener overgenomen, wel met een nadere precisering dat dit alleen betrekking heeft op natuurontwikkeling op de bodem: “... en natuurontwikkeling op de bodem”.

²¹ Kamerstukken II, 2022-2023, 21 501-32, nr. 1500

Zonne-energieproductie op zee

❖ *Deelzienswijzen: 22.002; 22.023; 22.004*

Kern deelzienswijzen:

De indiener uit zijn zorgen over de windenergie op zee doelstellingen voor 2040 en 2050 en de verdere uitwerking van medegebruiksvorm zon op zee. De indiener roept op om de medegebruiksvorm zon op zee duidelijker in de Partiële Herziening te benoemen, bijvoorbeeld door de mogelijkheden in een tabel op te nemen waarin per windpark de mate van geschiktheid voor zon op zee wordt aangegeven.

Reactie:

De windenergiegebieden die in de Partiële Herziening worden aangewezen bieden ruimte voor windparken die in ieder geval voor de periode tot en met 2038 hier kunnen worden gerealiseerd. Doorwind (west) en 6/7 bieden ruimte aan 21 GW, wat het totaal aan beschikbare ruimte op 42 GW brengt. Uit de analyses in het Windenergie Infrastructuurplan Noordzee (WIN) blijkt dat voor de ontwikkeling van windenergie op zee voor de periode tot en met 2040 een bandbreedte van 30 tot 40 GW aan windenergie op zee het meest realistisch is om op in te zetten. Aanwijzen van ruimte voor windenergie voor de periode na 2040 in relatie tot het volgende Programma Noordzee is aan een volgend kabinet.

Efficiënt en meervoudig ruimtegebruik is al vanaf de Nota Ruimte van 2004 een belangrijke doelstelling van het beleid voor de Noordzee. Het Rijk faciliteert medegebruik in windparken op zee. Het gebruik maken van de beschikbare ruimte binnen windparken kan namelijk bijdragen aan het beter in balans realiseren van de drie transitie op zee voor natuur, voedsel en duurzame energie. Door op Noordzeebrede schaal te kijken en door, indien mogelijk, eerder in het windenergie op zee proces medegebruik mee te nemen in het ontwerp, kan deze doelstelling versterkt worden. In volgende stappen richting het Programma Noordzee 2028-2033 zal gekeken worden hoe deze nieuwe sturingsfilosofie in de praktijk uitgewerkt kan worden. Daarbij zal ook gekeken worden naar de medegebruiksvorm 'zon op zee'.

Ruimte voor mariene energiewinning

❖ *Deelzienswijze: 10.002; 10.004; 10.005*

Kern deelzienswijze:

Indiener stelt dat naast aquacultuur ook onderzocht moet worden of en zo ja waar ruimte is voor mariene energiewinning in de drukke kustzone. Gevraagd wordt om voldoende aandacht te hebben voor andere vormen van energie dan windenergie, en daarmee rekening te houden bij de planning van windparken.

Reactie:

Conform de aangekondigde scope van de Partiële Herziening zijn nieuwe windenergiegebieden aangewezen voor na 2032. Een onderzoek naar welke ruimte voor welke activiteiten (naast zandwinning) beschikbaar is in de drukke kustzone maakt geen onderdeel uit van de scope van deze Partiële Herziening. In het PH-PNZ zijn wel de ontwikkelingen die voortkomen uit de 'Visie Voedsel uit Zee en Grote Wateren' geschetst. Om invulling te geven aan deze visie heeft het Rijk daarom specifiek voor aquacultuur onderzoek aangekondigd naar ruimte hiervoor in de kustzone.

Het Rijk onderkent dat ook andere energiebronnen aan de energietransitie kunnen bijdragen, en dat het gunstig is om door het combineren van energiebronnen het productieprofiel te optimaliseren. Vandaar dat medegebruik wordt gefaciliteerd, waarmee ook specifiek ruimte wordt opgenomen in gebiedspaspoorten voor andere vormen van hernieuwbare energie-opwekking en -opslag (energie uit of op het water en installaties voor waterstofproductie).

De grootschalige aanwijzing van windenergiegebieden vraagt om ruimtelijke sturing en is een noodzakelijke stap volgens de Wet windenergie op zee om kavelbesluiten te kunnen nemen. Dit is voor andere vormen van energiewinning vooralsnog niet aan de orde.

Geomorfologische karakteristieken bepalend voor kansrijkheid mariene energiewinning

❖ *Deelzienswijze: 10.009*

Kern deelzienswijze:

Indiener vraagt om nadere toelichting van de term 'Noordzeebreed' in de context van de verkenning van medegebruiksvormen. Indiener geeft aan dat vanuit het perspectief van golf- en getijdenenergie en opslagvormen waarin water centraal staat geldt dat er specifieke geomorfologische karakteristieken nodig zijn voor kansrijk medegebruik, hetgeen niet generiek beschouwd kan worden.

Reactie:

In de Partiële Herziening geeft het Rijk aan op Noordzeebrede schaal potenties voor medegebruik te willen verkennen. Daarbij wordt gekeken welke medegebruiksvorm waar de meeste potentie heeft, met oog voor balans in de drie transities (natuur, voedsel en energie), binnen de ecologische draagkracht van de Noordzee en met oog op specifieke omgevingsfactoren. De ecologische kenmerken van een gebied, de (a)biotische omgevingswaarden, en de economische en technische haalbaarheid, bepalen de geschiktheid van windenergiegebieden voor medegebruiksvormen. Ook de door de indiener genoemde geomorfologische karakteristieken vallen onder de term 'abiotische omgevingswaarden'.

Ruimte voor duurzame pilots

❖ *Deelzienswijze: 10.003; 10.006; 10.008*

Kern deelzienswijze:

Indiener suggereert om overgangswateren toe te voegen bij de ruimtelijke afbakening van ondernemingen. Indiener uit zijn zorgen over de term 'vroegtijdig' anticiperen op medegebruik. En pleit ervoor medegebruik ook mee te laten wegen in de locatiekeuze van een windpark. Indiener stelt dat ruimte gecreëerd moet worden voor duurzame pilots en vindt het onwenselijk als de ontwikkeling van duurzame activiteiten in theorie kan worden geblokkeerd doordat de 'ecologische ruimte' reeds benut is door bestaande, reeds vergunde niet duurzame activiteiten.

Reactie:

Overgangswateren maken geen onderdeel uit van het geografische werkingsgebied van het Programma Noordzee. Zij zijn onderdeel van het Nationaal Waterprogramma.

Efficiënt en meervoudig ruimtegebruik is al vanaf de Nota Ruimte van 2004 een belangrijke doelstelling van het beleid voor de Noordzee. Met het oog op efficiënt gebruik van de schaarse ruimte of de Noordzee faciliteert het Rijk daarom medegebruik in windparken op zee, waarbij de resterende vrije ruimte binnen windenergiegebieden aangeboden wordt voor medegebruik. Het mogelijk toekomstig medegebruik zelf is als zodanig geen afweging in de locatiekeuze van windenergiegebieden. In het huidige beleid is medegebruik secundair aan de hoofdgebruiker: het windpark.

Bij het zoekproces naar nieuwe windenergiegebieden is bij de totstandkoming van dit herziene PNZ 2022-2027 de afweging geweest om andere gebruiksvormen zoveel mogelijk te ontzien. Daarbij is het uitgangspunt geweest dat beschermde natuurgebieden worden vrijgehouden van windparken en zijn tussen windparken en scheepvaartroutes veilige afstanden gehanteerd. Ook is zoveel mogelijk rekening gehouden met belangrijke visgebieden en gebieden waar sprake is van veel mijnbouwactiviteiten.

In de gebiedspaspoorten van bestaande windparken zijn voorkeursgebieden voor medegebruiksvormen opgenomen. Hierin is specifieke ruimte gereserveerd voor initiatiefnemers die innovaties willen testen, in de zogenaamde vrije ruimte voor innovaties. Ook is er twaalf kilometer uit de kust van Scheveningen een Offshore Test Site waar nieuwe innovaties voor een bepaalde periode kunnen worden getest.

Buiten windparken is het afwegingskader activiteiten op de Noordzee (hoofdstuk 10.5, Programma Noordzee 2022-2027) een mechanisme dat de Rijksoverheid toepast ter beoordeling van de toelaatbaarheid van activiteiten op zee. Activiteiten zijn projecten waarvoor een vergunning wordt aangevraagd of een projectbesluit kan worden genomen.

Met het doorlopen van het afwegingskader wordt mede getoetst of de activiteit voldoet aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Marien. Daarbij zijn het voorzorgsbeginsel en het hanteren van de ecosysteembenadering van belang. Ook wordt er in het afwegingskader rekening gehouden met maatschappelijke relevantie en welke activiteiten van nationaal belang zijn. Op deze manier wordt geborgd dat de ruimte op zee wordt benut door activiteiten met afdoende maatschappelijk belang. In de vergunningen kunnen daarbij voorschriften worden opgenomen om mogelijke negatieve effecten te mitigeren en, indien van toepassing, te compenseren.

Nettoegang voor andere vormen van energieopwekking (niet-windenergie)

❖ *Deelzienswijze: 10.007*

Kern deelzienswijze:

Indiener geeft aan ruimte te willen verkrijgen voor andere vormen van energieopwekking in de ruimte die niet wordt gebruikt binnen een windpark. Daarnaast vraagt de indiener om duidelijkheid en nettoegang voor andere vormen van energieopwekking.

Reactie:

De Partiële Herziening kent een beperkte scope. De aanleiding voor de Partiële Herziening was de benodigde aanwijzing van windenergiegebieden en daarnaast is het beleid voor medegebruik aangepast. In de eerder bepaalde gebiedspaspoorten van bestaande windparken zijn voorkeursgebieden voor medegebruiksvormen opgenomen. Hierin is specifieke ruimte gereserveerd voor initiatiefnemers van andere vormen van energieopwekking.

Duidelijkheid betreffende nettoegang voor aansluiting van andere elektriciteitsproductie wordt gegeven in de Energiewet, waarin de invoering van niet-windenergie op het net op zee is geregeld. Deze wet valt buiten het kader van het Programma Noordzee. In de Energiewet is bepaald dat een aansluiting op het net op zee voor invoer van elektriciteit alleen vergeven wordt als je vergunninghouder bent onder de Wet windenergie op zee. Energetisch medegebruik zal op basis van bepalingen in de Energiewet dus enkel aan het net op zee kunnen leveren via de aansluiting van een windparkvergunninghouder. Deze aansluiting is in de Energiewet juridisch gedefinieerd en wordt inhoudelijk vastgelegd in de aansluitovereenkomst tussen de netbeheerder (ie. TenneT) en de windparkvergunninghouder. De medegebruiker zal dus altijd in samenwerking met een windparkvergunninghouder en via diens fysieke aansluiting aan het net op zee moeten leveren, dan wel middels indirecte integratie met de infrastructuur van het windpark, dan wel middels directe integratie op het transformatorplatform als onderdeel van de aansluitovereenkomst tussen de netbeheerder en de windparkvergunninghouder.

Specifieke tekstaanpassingen wegens onvolledigheid

❖ *Deelzienswijzen: 08.018; 08.020*

De deelzienswijzen hebben tot een verandering geleid in het PH-PNZ

Kern deelzienswijzen:

Indiener wijst op het ontbreken van gebied 6/7 in de tabellen 10.1 en 10.2.

Reactie:

In de tabellen 10.1 en 10.2 zijn geen nieuwe windenergiegebieden opgenomen, de onderliggende data hiervoor zijn nog niet beschikbaar. Dit zal worden verduidelijkt door DDW in de tabellen te vervangen door DDW 1.

3.7 Visserij en aquacultuur

Ruimte voor schelpdierkweek

❖ *Deelzienswijzen: 01.001; 01.002*

Kern deelzienswijzen:

De indiener vraagt aandacht voor het reserveren van ruimte voor schelpdierkweek in de kustzone, buiten windparken. Daarbij wordt gewezen op het belang van schelpdierkweek in relatie tot voedselzekerheid, biodiversiteit en waterkwaliteit en op de ambitie die het Rijk hierover heeft vastgelegd in de Blue Deal. Opgemerkt wordt dat kweek in windparken op dit moment technisch en bedrijfseconomisch niet haalbaar is voor de sector.

Reactie:

Het zoeken naar ruimte voor schelpdierkweek was geen onderdeel van de scope van deze Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027. Wel is in de Partiële Herziening aangekondigd onderzoek te doen naar ruimte in de kustzone om daarmee invulling te geven aan de Voedselvisie (Visie Voedsel uit Zee en Grote Wateren). De gesignaleerde behoefte aan een reservering voor ruimte voor schelpdierkweek wordt genoteerd ter overweging voor het Programma Noordzee 2028–2033, waarin het bredere ruimtelijk beleid voor de Noordzee opnieuw integraal wordt afgewogen.

3.8 Zandwinning

Zandwinning i.r.t. ecologie

❖ *Deelzienswijzen: 08.022; 08.023; 08.024; 08.025*

Kern deelzienswijzen:

De indiener vraagt om een actualisatie van ecologische inzichten over zandwinning, een onderbouwing van de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning, en aandacht voor mogelijke cumulatie van windenergie inclusief kabels/leidingen met zandwinning. Tevens wordt er gevraagd om schelpenwinning in Natura 2000-gebieden te heroverwegen.

Reactie:

Uit recent onderzoek²² blijkt dat winputten op zee inderdaad opnieuw worden gekoloniseerd, maar dat zich daarbij een ander type habitat ontwikkelt dan vóór de winning. Wat dit betekent voor het langdurig functioneren van het ecosysteem is nog niet duidelijk. Het PlanMER zal op advies van de Commissie m.e.r. op basis van deze bevindingen worden aangevuld, met inbegrip van informatie uit het Monitoring en Evaluatie Programma – Zand uit Zee.

De uitbreiding van de reserveringszone is nu al opgenomen omdat sinds het vaststellen van PNZ 2022-2027 duidelijk is geworden dat de winbaarheid van de beschikbare zandvoorraad als gevolg van toenemend ander ruimtegebruik in het huidige reserveringsgebied zodanig beperkt wordt dat regionaal tekorten aan winbaar zand voor kustlijnzorg op gaan treden, terwijl de vraag naar zand als gevolg van zeespiegelstijging de komende decennia stijgt²³.

Deze reservering loopt vooruit op toekomstige vergunningaanvragen en is niet in strijd met eerdere ProjectMER-afwegingen waarbij verder weggelegen winlocaties als minst gunstig alternatief werden beschouwd.

²² Witbaard, R., & Craeymeersch, J. A. M. (2023). Litter op de zeebodem: Een onderzoek naar de faunistische effecten op lange termijn van diepe zandwinning voor de Nederlandse kust. (Report / NIOZ Royal Institute for Sea Research; No. NIOZ report 2023-01). NIOZ Royal Institute for Sea Research. <https://edepot.wur.nl/590094>

²³ Kamerbrief Tussenresultaten Kennisprogramma Zeespiegelstijging. 5 juni 2023. IENW/BSK-2023/144465.

Over de cumulatie tussen zandwinning en windenergie-infrastructuur wordt opgemerkt dat het PlanMER zich richt op cumulatie van hoofdgebruiksvormen, waarbij kabels en leidingen in algemene zin zijn meegewogen. De mogelijke belemmeringen door kabelinfrastructuur in de reserveringszone zijn onderwerp van lopend overleg (pVAWOZ) en worden zo nodig betrokken bij vervolgonderzoek en verdere afweging.

Schelpenwinning in Natura2000 gebieden is geen onderdeel van de vastgestelde scope van de Partiele Herziening.

Zandwinning i.r.t. mijnbouw

❖ **Deelzienswijzen:** 06.003; 09.014

Kern deelzienswijzen:

De indieners gaan in op de belangenafweging tussen zandwinning en mijnbouwactiviteiten, waaronder gaswinning en CO₂-opslag en vragen om bevestiging dat de Partiele Herziening van het Programma Noordzee geen invloed heeft op bestaande besluiten en belangen (zoals het Aramis-project) in het uitbreidingsgebied.

Reactie:

Met de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning naar 2 nautische mijl (NM) zeewaarts van de 12 NM-lijn²⁴ blijft de wijze van ruimteverdeling binnen het reserveringsgebied ongewijzigd: net als in het huidige reserveringsgebied gelden kaders voor ander gebruik. Dit vormt geen wijziging ten opzichte van vigerend beleid (in zoverre van toepassing binnen de reserveringszone). Bij de afweging van het ruimtegebruik in het kader van vergunningverlening worden mijnbouwactiviteiten, inclusief gaswinning en projecten als Porthos zoals gebruikelijk betrokken. Het uitbreiden van de reserveringszone heeft dus geen gevolgen voor eerder genomen besluiten, zoals het projectbesluit voor het Aramis-leidingtracé. De gesignaleerde behoefte voor verduidelijking van de kaders voor ander gebruik in de reserveringszone voor zandwinning is genoteerd ter overweging voor het Programma Noordzee 2028–2033, waarin het bredere ruimtelijk beleid voor de Noordzee opnieuw integraal wordt afgewogen.

²⁴ Hierbij is uitgegaan van de 12 nautische mijl basislijn zoals vastgelegd op 11 april 2024.
[Maritieme zones en zeegrenzen](#) | [Hydrografie](#) | [Defensie.nl](#)

4 Reactie op de internationale zienswijzen

De 16 zienswijzen van internationale indieners zijn opgeknipt in 105 deelzienswijzen. De deelzienswijzen stellen elk een aparte vraag of geven nodige context. Anders dan voor de nationale zienswijzen is er geen clustering toegepast en is beantwoording niet integraal opgenomen in deze Reactienota. In plaats daarvan ontving elke indiener een brief met een volledig antwoord waarin alle deelzienswijzen zijn geadresseerd. Dit omwille van beantwoording in verschillende talen.

4.1 Samenvatting van belangrijkste ontvangen zienswijzen

De buurlanden bedanken het Rijk voor de mogelijkheid om op de Partiële Herziening van het Programma Noordzee te reageren en willen graag betrokken blijven bij vervolgtrajecten.

Duitse overheden en belanghebbenden verzoeken om informatie over mogelijkheden voor medegebruik en actieve visserij in Nederlandse windparken, wijzen op zorgen over effecten van Nederlandse windparken op Duitse windparken en op gevolgen voor visserij door het sluiten van gebieden. Ook wordt aandacht gevraagd voor effecten op zeevogels, vogeltrek, zeezoogdieren en mogelijke effecten van zandwinning op Duitse natuurgebieden. Verder stemt Duitsland graag verder af over scheepvaartmaatregelen.

Het Verenigd Koninkrijk geeft meerdere suggesties ter verbetering van de tekst, waarvan enkele aanleiding waren tot aanpassing van de ontwerptekst, en stelt verduidelijkende vragen. België vraagt aandacht voor de gevolgen voor visserij van sluiting van gebieden, scheepvaartveiligheid en grensoverschrijdende effecten van zandwinning.

Zweedse instanties vragen om aandacht voor de risico's van vervuiling ten gevolge van het leggen van funderingen en kabels, de mogelijke gevolgen van windparken op vispopulaties, voor de risico's van klimaatverandering en lekkage van opgeslagen koolstofdioxide, ecologische en systemische effecten van windenergie en de aanleg van kabels, en van de effecten van visserij en scheepvaart.

Een totaaloverzicht van de deelzienswijzen is opgenomen in de tabel in bijlage 4 en de beantwoordingsbrieven zijn te vinden in bijlage 5.

5 Reactie op het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage

De Commissie voor de milieueffectrapportage is gevraagd om te adviseren op het PlanMER voor de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022 - 2027. De Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: de Commissie) is een onafhankelijke entiteit die bij wet is ingesteld om advies te geven over de inhoud en kwaliteit van milieueffectrapportages.

Het voorlopige toetsingsadvies²⁵ is gepubliceerd op 22 juli 2025. Daarin adviseert de Commissie om in het PlanMER aanvullende informatie op te nemen over zandwinning en scheepvaartveiligheid. Het Rijk heeft opvolging gegeven aan dit advies door over beide onderwerpen een aanvulling op het PlanMER op te stellen. Het toetsingsadvies over het PlanMER en de aanvulling daarop is op 6 november 2025 gepubliceerd²⁶. Met deze aanvulling heeft de Commissie geconstateerd dat alle belangrijke milieu-informatie in beeld is. De Commissie benadrukt daarbij het belang om bij de besluitvorming rekening te houden met de aanvullende informatie over de effecten van zandwinning op het ecosysteem. Uit de informatie blijkt namelijk dat de effecten in relatie tot de aspecten ecologie en morfodynamica groter zijn dan eerder werd gepresenteerd. Hieronder zijn de hoofdlijnen van het toetsingsadvies en de aanvulling daarop beschreven, samen met de reactie van het Rijk.

Ecologische effecten van windparken in aangewezen windenergiegebieden

- De Commissie stelt dat het PlanMER veel en goede ecologische informatie over de aanwijzing van windenergiegebieden bevat die bruikbaar is voor de besluitvorming. Het rapport geeft duidelijk weer dat significante negatieve effecten op natuur (zeevogels, bruinvissen) nog niet

²⁵ Commissie voor de milieueffectrapportage. (2025). Partiële Herziening Programma Noordzee. Voorlopig toetsingsadvies over het milieueffectrapport. 22 juli 2025. Projectnummer: 3806. <https://www.commissiener.nl/docs/mer/p38/p3806/a3806vts.pdf>

²⁶ Commissie voor de milieueffectrapportage. (2025). Partiële Herziening Programma Noordzee. Toetsingsadvies over het milieueffectrapport en de aanvulling daarop. 6 november 2025. Projectnummer: 3806. <https://www.commissiener.nl/docs/mer/p38/p3806/a3806tsea.pdf>

zijn uit te sluiten en dat verder milieuonderzoek nodig is voor de vervolgfase. Het PlanMER maakt duidelijk dat dit vervolgonderzoek nodig is om te kunnen bepalen waar windturbines mogelijk zijn en welke milieugevolgen optreden.

- De Commissie beschrijft dat terecht veel aandacht is besteed aan kennisleemtes. Het gaat met name om het gebrek aan kennis over mogelijke gevolgen voor zeevogelpopulaties in gebied 6/7. De Commissie adviseert aan te geven welke kennisleemtes met voorrang zullen worden opgepakt, gericht op tijdige beschikbaarheid van ecologische informatie waarmee de realisatie van windparken in lijn met natuurregeling kan verlopen. Het Rijk zal dit in het vervolgtraject inzichtelijk maken.

Risico voor scheepvaartveiligheid door windparken in aangewezen windenergiegebieden

- In het voorlopig advies gaf de Commissie aan dat risico's door windparken voor scheepvaartveiligheid mogelijk groter zijn dan aangegeven in het PlanMER. De redenen hiervoor zijn de toepasbaarheid van de gehanteerde modellen, de toekomstige polaire route, nieuwe scheepvaartontwikkelingen en klimaatverandering, en de veranderende operationele context door de toename van het aantal windturbines op de Noordzee. Daarop is een aanvulling bij het PlanMER gemaakt en zijn, voor zover de kennis reikt, een aantal risico's nader beschreven. Ook is aangegeven welke kennis nader wordt ontwikkeld en hoe daar in het vervolgtraject bij de nadere uitwerking van kavelbesluiten mee rekening is te houden.
- In het toetsingsadvies op de aanvulling constateert de Commissie dat met de aangeleverde informatie en de gepresenteerde onderzoeksagenda op termijn beter zicht zal komen op de scheepvaartveiligheidsrisico's en op een toetsbaar veiligheidsdoel. De Commissie merkt daarbij wel op dat lopende en toekomstige onderzoeken tot andere inzichten en/of negatievere conclusies kunnen leiden over scheepvaartveiligheidsrisico's. De Commissie benadrukt daarom dat het oplossen van de kennisleemten in de benoemde onderzoeken en de actualisatie van de modellen nodig is voordat kavelbesluiten zijn te nemen. De Commissie vindt het belangrijk om bij veiligheidsanalyses ander ruimtegebruik te betrekken en scenario-studies uit te voeren inzake scheepvaartintensiteiten op de polaire route.
- Het Rijk erkent dat scheepvaartveiligheidseffecten mogelijk groter zijn dan uit modelberekeningen naar voren komt. Daarom wordt bij scheepvaartveiligheidsanalyses aanvullend op modelberekeningen praktijkexpertise betrokken. Het Rijk zal de gepresenteerde onderzoeksagenda uitvoeren en is voornemens de daaruit voortkomende actuele gegevens en modelaanpassingen te benutten voor toekomstige kavelbesluiten in de in deze PH aangewezen windenergiegebieden. Ander gebruik, zoals mijnbouw, wordt meegenomen in veiligheidsanalyses, en waar relevant worden scenariostudies in relatie tot scheepvaartintensiteiten gebruikt.

Effecten van het uitbreiden van de reserveringszone voor zandwinning

- In het voorlopige advies gaf de Commissie aan dat in relatie tot zandwinning nog geen gebruik was gemaakt van actuele gebieds- en monitoringsinformatie over de hersteltijd van diepere zandwinputten. Ook adviseerde de Commissie meer informatie op te nemen over effecten van mogelijke stikstofdeposities op stikstofgevoelige en overbelaste duinnatuur. Naar aanleiding van deze adviezen is het PlanMER aangevuld op basis van recente kennis en zijn inschattingen gemaakt van de stikstofdepositie.
- Uit de aanvulling blijkt dat de hersteltijd van zandwinputten langer is dan eerder werd aangenomen. Daarom is sprake van meer ecologische en morfologische effecten van zandwinning dan eerder werd verwacht. Ook kan sprake zijn van meer effecten op Zwarte Zee-eenden. Aangezien de meeste Zwarte Zee-eenden dicht bij de kust aanwezig zijn, speelt dit in mindere mate in de uitbreiding van de reserveringszone, tussen de 12-14 NM. De additionele stikstofdepositie blijkt zeer gering, vanwege de afstand van de uitbreidingszone voor zandwinning tot de kust, maar is niet verwaarloosbaar.
- De Commissie heeft over de aanvulling geconstateerd dat alle belangrijke milieu-informatie beschikbaar is gekomen voor besluitvorming, maar vond dat de conclusie nog aanpassing behoefde. De Commissie adviseert om bij de besluitvorming aan te geven dat de negatieve ecologische en morfodynamische effecten van zandwinning groter zijn dan eerder gepresenteerd. Ook is het advies om de recente bevindingen te benutten bij vervolgtrajecten, evenals uitkomsten van nog lopende onderzoeken.
- Het besluit over de PH betreft een uitbreiding van een ruimtelijke reservering, en geen uitbreiding van de hoeveelheid te winnen zand. De vraag is daarom vooral: zijn de effecten per m3 gewonnen zand met de uitbreiding van de reserveringszone groter of kleiner in vergelijking met de al bestaande reserveringszone? Dit verschil in effect is van beperkte aard of niet onderscheidend. Het Rijk heeft de meer negatieve ecologische en morfodynamische effecten van zandwinning meegewogen en acht op basis van het bovenstaande het uitbreiden van de reserveringszone een verantwoord besluit.
- De wijze waarop zand wordt gewonnen komt aan de orde in vervolgtrajecten. Naar verwachting wordt in het kader van het nieuwe Programma Noordzee 2028-2033 de zandwinstrategie geactualiseerd. Hierbij kan bijvoorbeeld de vraag aan de orde komen of zandwinnen uit enkele diepere putten minder ecologische effecten heeft dan winning uit meer ondiepe putten. Ook de project-MER'en voor zandwinning op de Noordzee lenen zich goed voor beschouwingen over de (cumulatieve) effecten van zandwinning op verschillende dieptes. De recente inzichten zijn bij effectinschattingen in het kader van deze vervolgtrajecten van belang.

6 Wijzigingen in het ontwerp ter vaststelling van het Partieel Herziene Programma Noordzee

In onderstaande tabellen worden de wijzigingen beschreven die gemaakt zijn in het Partieel Herziene Programma Noordzee 2022-2027 nádat de Ontwerptekst is aangeboden aan de Ministerraad.

Wijzigingen zijn gemaakt op basis van zienswijzen, het advies van de Commissie m.e.r. of een eigenstandig besluit van het Rijk zelf (ambtshalve). Alle wijzigingen betreffen verduidelijkingen van de tekst. Geen van de wijzigingen heeft gevolgen voor de voorliggende besluitvorming.

Tabel 1: Verwerkte wijzigingen in de PH tekst

Paragraaf	Wijziging	Aanleiding
Overall waar werd gesproken over de Partiële Herziening als titel	Vermelding van Partiële Herziening als titel vervangen door Partieel Herziene. De eerste term duidde op het proces; de nieuwe titel van het programma luidt nu Partieel Herziene Programma Noordzee 2022-2027.	Ambtshalve
Overall waar gesproken werd over de 14NM	Vanwege het ontbreken van een juridische status van de '14 NM' is de definitie van de reserveringszone van zandwinning aangescherpt in de tekst en komt het begrip 14 NM te vervallen. De reserveringszone voor zandwinning is de zone vanaf de -20m dieptelijn tot 2 NM zeewaarts van de 12 NM-lijn.	Ambtshalve
Samenvatting	Hier is voetnoot 5 toegevoegd om te verduidelijken dat is uitgegaan van de 12 nautische mijl basislijn zoals vastgelegd op 11 april 2024.	Ambtshalve
Paragraaf 1.6a	Paragraaf 1.6a is toegevoegd om het participatieproces van de partiële herziening toe te lichten	Ambtshalve
Paragraaf 7.1.2	Verduidelijkt welke toepassing van gewonnen zand prioritair is aan de andere belangen in het reserveringsgebied voor zandwinning, namelijk zandwinning ten behoeve van kustverdediging en ophoging.	Zienswijze
Paragraaf 9.2	De zone rondom telecommunicatiekabels is aangepast van 750 meter naar 500 meter in lijn met de ICPC Best Practices. De uitleg hierover en de verwijzing naar dit rapport is tevens opgenomen in een nieuwe voetnoot.	Ambtshalve
Paragraaf 9.6	De zin tussen de haakjes 'meer windparken op zee, gas-, en oliewinning' is verwijderd, omdat deze verwarrend was in het kader van klimaatmitigatie en energiezekerheid.	Zienswijze
	Ter verduidelijking van het onderscheid tussen natuurherstel en natuurversterking zijn deze termen afzonderlijk opgenomen.	Zienswijze
Paragraaf 9a.1 en 9a3.1	Omdat het Kabinet heeft aangekondigd dat de ambitie voor windenergie op zee wordt aangepast naar 30-40 GW in 2040, is in paragraaf 9a.1 hierover een voetnoot (nummer 173) toegevoegd. Navolgend is consistent in dezelfde paragraaf en in paragraaf 9a3.1 waar stond 'de ambitie van 50 GW' vervangen door 'de kabinetsambitie voor windenergie'.	Ambtshalve
Paragraaf 9a.1	De zin 'de zogenoemde versnelling' is verwijderd omdat deze verwarrend was in deze context.	Zienswijze
Paragraaf 9a.2	Verduidelijkt dat alleen de in de legenda genoemde functies op kaart 4 getoond worden en niet alle ruimtelijke functies.	Zienswijze
Paragraaf 10.3.3, voetnoot 220	In de voetnoot ging het alleen om passieve visserij in het kader van medegebruik in windparken. Natuurontwikkeling op de bodem werd hier ten onrechte niet genoemd. Aan de voetnoot is het woord 'natuurontwikkeling op de bodem' tweemaal toegevoegd.	Zienswijze
Paragraaf 10.4	De tekst 'voorafgaand aan een aanvraag voor vergunning' is vervangen door de tekst 'na een positief besluit over de vergunningaanvraag'.	Ambtshalve
Tabel 10.4	In de verduidelijkende tekst naast 'Zandwinning' is 'Buiten de 14 mijlszone' vervangen door 'Zeewaarts van de reserveringszone voor zandwinning'	Ambtshalve
Bijlage 1	De link in de bijlage is gewijzigd en verwijst nu naar de pagina waarop het herziene Programma van Maatregelen Kaderrichtlijn Mariene Strategie is gepubliceerd.	Ambtshalve

Tabel 2: Verwerkte wijzigingen in tabellen en figuren

Paragraaf	Figuur/Tabel	Wijziging	Aanleiding
Paragraaf 5.3.2 & Paragraaf 10.2	Figuur 5-a & Figuur 10-a	De oude versie (november 2024) van de Routekaart Windenergie op zee is vervangen door de nieuwere versie van juni 2025.	Ambtshalve
Paragraaf 9a.1	Kaart 4	Aan de kaart zijn de uitbreiding van een ankergebied en de introductie van een nieuw <i>no anchoring area</i> toegevoegd.	Ambtshalve
Paragraaf 10.1.5	Tabel 10.1 & Tabel 10.2	'Doordewind' is in de tabellen 10.1 en 10.2 vervangen door 'Doordewind 1'.	Zienswijze
Paragraaf 10.5.3	Tabel 10.4	Dit was voorheen een dubbele tabel 10.3. De tabelnummering en verwijzingen naar deze tabel zijn aangepast naar 10.4.	Ambtshalve

Bijlage 1

Overzicht Nederlandse indieners zienswijzen

Nr.	Indiener
1.	Vereniging Schelpdierhandel
2.	ONE-Dyas
3.	Gemeente Harlingen
4.	Particulier 1
5.	Particulier 2
6.	Nederlandse Gasunie
7.	Petrogas E&P
8.	Stichting De Noordzee
9.	Energie Beheer Nederland
10.	Dutch Energy from Water Association
11.	Particulier 3
12.	Koninklijk Nederlands Watersportverbond
13.	Wintershall Noordzee
14.	Particulier 4
15.	Particulier 5
16.	Stichting Doggerland
17.	Tenaz Energy Netherlands
18.	Northern Offshore Gas Transport
19.	Element NL
20.	TenneT TSO
21.	Dana Petroleum Netherlands
22.	Platform Offshore Solar
23.	NedZero
24.	Particulier 6
25.	Stichting Gezondheid op 1 en werkgroep BODE vanuit IJmondig c.s.

Bijlage 2:

Overzicht internationale indieners zienswijzen

Nr.	Land	Indiener
1.	Duitsland	Federal Ministry of Agriculture, Food and Regional Identity
2.	Verenigd Koninkrijk	Marine Management Organisation
3.	België	Agentschap Landbouw en Zeevisserij
5.	Noorwegen	Norwegian Coastal Administration
6.	Noorwegen	Norwegian Water Resources and Energy Directorate
7.	Denemarken	Agency for Green Transition and Aquatic Environment
8.	Duitsland	Chatham Partners namens Veja Mate
11.	België	Rederscentrale
13/14/15.	Zweden	Swedish Geotechnical Institute
		Swedish Pelagic Federation
		Swedish Meteorological and Hydrological Institute
16.	Duitsland	Landesfischereiverband Weser Ems
17.	Duitsland	Bundesamt für Naturschutz
18.	Duitsland	Bundesamt für Seeschifffahrt und Hydrographie
19.	België	Agentschap Maritieme Dienstverlening en Kust

De nummering hierboven is niet volledig doorlopend, omdat een aantal zienswijzen werd aangekondigd die een nummer kregen, maar uiteindelijk niet zijn ingediend. Omwille van navolgbaarheid in het proces is ervoor gekozen bovenstaande nummering aan te houden.

Bijlage 3:

Totaaltabel deelzienswijzen nationaal

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
01.001	In de Partiële Herziening Programma Noordzee is geen ruimte opgenomen voor schelpdierkweek buiten de windparken. Kweek in windparken is – thans – technisch en bedrijfseconomisch niet haalbaar voor de sector. De huidige initiatieven van offshore bedrijven in de windparken zijn dan ook opgezet vanuit een cross sectoraal belang en financiering.	Ruimte voor schelpdierkweek
01.002	Schelpdierkweek past in de maatschappelijke doelstellingen zoals het verhogen van de voedselzekerheid, het verrijken van de biodiversiteit en schoon water. Om daarbij de sector de gelegenheid te geven door te ontwikkelen in de kustzone, heeft het Rijk in de gesloten Blue Deal ontwikkeling van near shore kweeklocaties als ambitie opgenomen. Het gaat om beperkte oppervlakte van ca 15 km ² totaal groeiend naar 2040. Moties van Valstar alsook Boomsma ondersteunen deze ambitie. We stellen vast dat de Partiele Herziening Programma Noordzee hierin niet voorziet en verzoeken u bij de vaststelling van de Partiele Herziening Programma Noordzee alsnog locaties voor schelpdierkweek te reserveren als onderdeel van de beleidsprioriteit van voedselproductie in de Noordzee.	Ruimte voor schelpdierkweek
02.001	ONE-Dyas gaat medio 2027 binnen het noordoostelijk deel van windenergiegebied 6/7 de mijnbouwinstallatie F06-IJssel aanleggen en exploiteren (zie kaart in bijlage). Het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) en Rijkswaterstaat hebben aangegeven onderzoek te willen doen naar de helikopterbereikbaarheid van F06-IJssel om eventueel maatwerk toe te passen in relatie tot windparken. ONE-Dyas is bereid daaraan mee te werken, zolang een veilige operatie en helikopterbereikbaarheid van het productieplatform maar geborgd is.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
02.002	Overigens kan zo'n veiligheidsonderzoek ook aantonen dat voor helikopterverkeer een benodigde vrije ruimte noodzakelijk is die zelfs groter is dan 5 NM. Dit was ook het geval in eerder uitgevoerd onderzoek naar de helikopterbereikbaarheid van de mijnbouwinstallatie K13-A. Een obstakelvrije zone van 5 NM is ook wat ons betreft dus een vertrekpunt	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
02.003	Uit de gepubliceerde kaartbeelden van uitersten en varianten van zoekgebied 6/7 uit de plan-MER, blijkt dat aan de opgaaf voor windenergie van 19 GW kan worden voldaan als voor mijnbouw een obstakelvrije zone van 5 NM wordt gehanteerd. Met maatwerkoplossingen lijkt dus te kunnen worden voldaan aan de gewenste 19 GW capaciteit van het windenergiegebied, waarbij de bereikbaarheid van mijnbouwinstallaties in stand gehouden kan worden. Onze voorkeur gaat uit naar een resultaat waarbij een afweging tussen windenergie en mijnbouw niet aan de orde komt.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
02.004	Met betrekking tot mijnbouwlocatie F06-IJssel merken we op dat de clearway Esbjerg-Hull consequenties voor de helikopterbereikbaarheid heeft. Helikopters moeten een minimale hoogte boven een vaargeul aanhouden en onderzocht moet worden welke invloed de nieuwe clearway heeft op de bereikbaarheid van het platform. Eén en ander hangt samen met de toekomstige aanleg van windparken in windenergiegebied 6/7 en in Duitse wateren die ten oosten daarop aansluiten. De helikopterbereikbaarheid van platform F06-A IJssel behoeft dan ook nader onderzoek.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
02.005	ONE-Dyas heeft een opsporingsvergunning voor koolwaterstoffen in gebied 6/7 (zie bijlage). Na een positieve indicatie kan een proefboring plaatsvinden om de aanwezigheid van aardgas aan te tonen, waarna plaatsing van een productieplatform in beeld komt. De nieuwe clearway Esbjerg-Hull overlapt met dit prospect. Om plaatsing van een boorplatform in de scheepvaartroute te voorkomen is een gedeveerde boring vereist welke hogere kosten met zich meebrengt. Wellicht kan de ligging van de clearway hierop worden afgestemd. Verder merken we in z'n algemeenheid op dat de scheepvaart zich zal concentreren in de clearway, waarmee grotere veiligheidsrisico's voor de windturbines en mijnbouwinstallaties ontstaan.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
02.006	De vrije zone door windenergiegebied 6/7 heeft aan de noordzijde een uitloop langs de westelijke zijde van platform F02-Hanze. Deze uitloop overlapt, evenals de clearway Esbjerg-Hull, de <i>prospects</i> F02aKoolmees en F02a-Tribe (zie bijlage), geopereerd door Dana Petroleum Netherlands, waarin ONE-Dyas participeert. Deze <i>prospects</i> bevinden zich in het oostelijk deel van blok F02a in de directe noordelijke uitloop van de vrije zone en kunnen worden ontwikkeld met een platform. Hierdoor kan de geprojecteerde noord-zuid vrije zone vanwege scheepvaartbewegingen ontwikkeling van deze <i>prospects</i> belemmeren. Wellicht kan de ligging van de vrije zone hierop worden afgestemd. Net als bij de clearway merken we op dat de scheepvaart zich zal concentreren in de vrije zone waarmee grotere veiligheidsrisico's voor mijnbouwinstallaties ontstaan.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
02.007	ONE-Dyas ziet in het algemeen mogelijkheden voor lokaal gebruik van opgewekte windenergie voor mijnbouwactiviteiten in de omgeving van windenergiegebied 6/7, waaronder ook mogelijke toekomstige CO ₂ -opslag en waterstofproductie. Een concreet voorbeeld daarvan is het pilotproject CETO voor de productie van groene waterstof en transport via de NOGAT pijpleiding. Daarnaast zijn met een "stopcontact op zee" ook andere lokale initiatieven denkbaar. Wellicht kunt u de OPH aanvullen met een doorkijk op systeemintegratie vanuit het windenergiegebied 6/7.	Systeemintegratie
02.008	Met onze zienswijze zou ONE-Dyas willen voorkomen dat de ruimte die we nodig hebben voor onze mijnbouwactiviteiten op zee onnodig wordt beperkt. Dat zou immers onzekerheden meebrengen voor investeringen om de beoogde versnelling om gasproductie op de Noordzee te waarborgen. ONE-Dyas denkt dan ook graag met u mee om de OPH vorm te geven, zowel op de door ons aangevoerde punten als het Programma Noordzee in het algemeen.	Participatie vervolgproces
03.001	De ontwikkelingen op de Noordzee hebben directe invloed op de ecologische, nautische en economische dynamiek van het Waddengebied. Het water dat vanuit de Noordzee de Waddenzee in- en uitstroomt, bepaalt in hoge mate de ecologische processen, sedimentatie en waterkwaliteit. Tegelijkertijd is de Waddenzee, als schakel tussen de Noordzee en de haven van Harlingen, een essentiële vaarroute voor scheepvaart.	Ter kennisgeving (geen cluster)
03.002	Bereikbaarheid en veiligheid van zeevaartroutes. De herziening biedt onvoldoende inzicht in de ruimtelijke en nautische effecten op de toegangsroutes van en naar de Waddenzee en de haven van Harlingen. Wij verzoeken u deze aspecten expliciet mee te nemen in de verdere uitwerking en monitoring van het programma	Scheepvaart i.r.t. het Waddengebied
03.003	Ecologie en economie. De toenemende ruimtelijke druk op de Noordzee werkt door op de ecologische balans van de Waddenzee en op de sociaaleconomische functies van Harlingen. Wij vragen om inzicht in de gevolgen voor o.a. visserij en maritieme bedrijvigheid en onderzoek naar sedimentatie en morfologische veranderingen in het Waddengebied, specifiek rond de haven van Harlingen. Daarbij onderstrepen we de adaptieve beleidsaanpak die ruimte biedt voor bijsturing op basis van nieuwe inzichten en lokale ontwikkelingen.	Partiële Herziening i.r.t. het Waddengebied
03.004	De gemeente Harlingen onderschrijft het streven naar een duurzame en evenwichtige ruimtelijke ontwikkeling van de Noordzee. Wij pleiten voor een structurele koppeling tussen Noordzee- en Waddenzeebeleid, zodat ecologische kwaliteit, economische vitaliteit en nautische bereikbaarheid in samenhang worden gewaarborgd. Vanuit onze verantwoordelijkheid als Friese zeehaven en schakeltussen de Waddenzee en het Friese achterland, brengen we graag deze punten onder de aandacht	Partiële Herziening i.r.t. het Waddengebied
04.001	Door ruimte voor visserij te prioriteren, zet het beleid extra druk op de al kwetsbare mariene natuur en op het ruimtebeslag van de energietransitie. Dat is onnodig én onwenselijk.	Integrale belangenafweging
04.002	Zoekgebieden voor windenergie worden geschrapt, wat de onzekerheid vergroot en het vinden van nieuwe locaties bemoeilijkt. We pleiten voor het behoud van de bestaande zoekgebieden, voor flexibiliteit en balans tussen de transities.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
04.003	Het windgebied dat wordt aangewezen in de partiële herziening heeft mogelijk grote impact op vogels als de zeekoet en de grote mantelmeeuw. Het is bekend dat het Noordelijke deel van de Noordzee van belang is voor vogels en een aantal gebieden er kwalificeren of mogelijk kwalificeren als vogelrichtlijngebied. We verzoeken kennishiaten over de impact op vogels in te vullen en te voorkomen dat windparken in of nabij dit Vogelrichtlijngebied worden geplaatst	Kennisleemten en ecologische onzekerheden
04.004	Windparken moeten in de eerste plaats bijdragen aan een gezonde zee en de energietransitie. Medegebruik is daaraan ondergeschikt en mag geen extra druk veroorzaken. Alleen medegebruik dat natuurversterkend, veilig en niet conflicterend is met energieopwekking, is acceptabel. Zo bouwen we aan een Noordzee die natuur, voedsel en energie in balans brengt. Actieve visserij in windparken is dan ook onverstandig en draagt niet bij aan een gezonde zee.	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
05.001	Door ruimte voor visserij te prioriteren, zet het beleid extra druk op de al kwetsbare mariene natuur en op het ruimtebeslag van de energietransitie. Dat is onnodig én onwenselijk.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
05.002	Zoekgebieden voor windenergie worden geschrapt, wat de onzekerheid vergroot en het vinden van nieuwe locaties bemoeilijkt. > Ik pleit voor het behoud van de bestaande zoekgebieden, voor flexibiliteit en balans tussen de transities.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
05.003	windgebied dat wordt aangewezen in de partiele herziening heeft mogelijk grote impact op vogels als de zeekoet en de grote mantelmeeuw. Het is bekend dat het Noordelijke deel van de Noordzee van belang is voor vogels en een aantal gebieden er kwalificeren of mogelijk kwalificeren als vogelrichtlijngebied. > Ik verzoek kennishiaten over de impact op vogels in te vullen en te voorkomen dat windparken in of nabij dit Vogelrichtlijngebied worden geplaatst.	Kennisleemten en ecologische onzekerheden
05.004	Windparken moeten in de eerste plaats bijdragen aan een gezonde zee en de energietransitie. Medegebruik is daaraan ondergeschikt en mag geen extra druk veroorzaken. Alleen medegebruik dat natuurversterkend, veilig en niet conflicterend is met energieopwekking, is acceptabel. Zo bouwen we aan een Noordzee die natuur, voedsel en energie in balans brengt. > Actieve visserij in windparken is dan ook onverstandig en draagt niet bij aan een gezonde zee.	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
06.001	Het Aramis project is een samenwerking tussen Energie Beheer Nederland (EBN), Gasunie, TotalEnergies en Shell. Samen met Porthos, CO ₂ next en ENI vormen wij het Aramis initiatief. Het Aramis initiatief draagt bij aan het verlagen van de CO ₂ -uitstoot van moeilijk te verduurzamen industrieën door het ontwikkelen van een grootschalige CO ₂ -transportinfrastructuur. Hiermee kunnen industriebedrijven afgevangen CO ₂ transporteren en veilig opslaan in lege gasvelden onder de Noordzee. De infrastructuur wordt zodanig flexibel ontworpen dat toekomstige uitbreidingen met nieuwe CO ₂ -leveranciers (industrie waar CO ₂ wordt afgevangen) en nieuwe opslagvelden mogelijk blijven. Het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) heeft in februari 2024 de voorkeursroute voor de infrastructuur vastgesteld, welke vervolgens is vastgelegd in een projectbesluit. Dit projectbesluit is in april 2025 definitief vastgesteld en gepubliceerd op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).	Ter kennisgeving (geen cluster)
06.002	Wij zien de toenemende ruimtelijke druk in de Noordzee als een aandachtspunt. Met name de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning, de nieuwe handreiking met betrekking tot inpassing van kabels en leidingen, de aanwijzing van nieuwe windenergiegebieden én het beoogde medegebruik van deze gebieden door de visserij leiden tot een stapeling van functies in een beperkt gebied. Dit zet de beschikbare ruimte voor andere essentiële infrastructuur, zoals het Aramis leidingtracé, verder onder druk en vergroot het risico op ruimtelijke conflicten.	Ter kennisgeving (geen cluster)
06.003	Met deze Herziening is de reservering voor de zandwinningszone uitgebreid van 12 nautische mijl naar 14 nautische mijl vanuit de kust. Hoewel wij begrijpen dat de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning een beleidsmatige keuze is, merken wij op dat deze uitbreiding heeft plaatsgevonden ná de inwerkingtreding van het relevante projectbesluit voor het Aramis leidingtracé. Wij gaan er daarom van uit dat deze uitbreiding geen consequenties heeft voor ons project. Mocht de zandwinning in de toekomst moeten uitwijken vanwege ons leidingtracé, dan merken wij op dat het projectbesluit reeds is vastgesteld vóór de uitbreiding van de reserveringszone voor zandwinning. Op basis van het huidige beleid gaan wij er daarom van uit dat in dit geval géén financiële compensatieplicht geldt voor ons project. Wij verzoeken u dit expliciet te bevestigen in het definitieve programma.	Zandwinning i.r.t. mijnbouw
06.004	Zoals vermeld in het Ontwerp Partiele Herziening Programma Noordzee 2022–2027 is bij het inschatten van het haalbare vermogen aan windenergie in de aangewezen windenergiegebieden rekening gehouden met bestaande mijnbouwplatforms en met mogelijke toekomstige mijnbouwplatforms. Toekomstige kansen (<i>prospects</i>) voor de winning van olie en gas en opslag van CO ₂ en waterstof zijn in kaart gebracht in overleg met mijnbouwoperators, Element NL en Energiebeheer Nederland (EBN). Uit de toelichting blijkt niet duidelijk met welke toekomstige ontwikkelingen concreet rekening is gehouden. Wij verzoeken u dan ook expliciet te bevestigen dat bij het inschatten van het haalbare vermogen aan windenergie in de aangewezen windenergiegebieden rekening is gehouden met de aanwezigheid van mijnbouwinstallaties en het (toekomstige) leidingtracé van het Aramis initiatief. Hoe wordt toegang tot de assets met schepen en helikopters voldoende gegarandeerd en wordt hierbij rekening gehouden met het feit dat groot materieel met aanzienlijke manoeuvreerruimte wordt ingezet in verschillende fases (constructie, injectie en ontmanteling)? Bovendien zal voor CO ₂ - opslag aanvullende aandacht moeten worden besteed aan ruimtebeslag middels seismisch onderzoek betreffende de verplichte monitoring van CO ₂ -opslag.	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
06.005	In deze herziening is een afwegingskader “Inpassing kabels en leidingen in scheepvaartroutes” toegevoegd, bedoeld om de ruimtelijke afweging in en rond scheepvaartroutes te ondersteunen. Bij de ruimtelijke inpassing van nieuwe kabel- en leidingtracés dient, waar nodig, rekening te worden gehouden met scheepvaartroutes aan de hand van dit afwegingskader. Aangezien deze herziening heeft plaatsgevonden ná de inwerkingtreding van het projectbesluit, gaan wij ervan uit dat dit afwegingskader geen consequenties heeft voor het Aramis project/initiatief zoals vastgelegd in het projectbesluit. Wel merken wij op dat dit mogelijk anders kan liggen bij de aanvraag en beoordeling van uitvoeringsvergunningen. Wij verzoeken u dan ook expliciet te bevestigen dat deze herziening geen gevolgen heeft voor het Aramis initiatief en dat het afwegingskader geen aanvullende eisen stelt bij de verlening van uitvoeringsvergunningen voor het Aramis initiatief.	Afwegingskader kabels en leidingen bij scheepvaartroutes
06.006	Visserij krijgt in deze partiele herziening een steviger positie, waarbij medegebruik van bijvoorbeeld (actieve) visserij in windparken wordt onderzocht en toegestaan. Ook moet het belang van ruimte voor visserij steviger en beter inzichtelijk worden gemaakt bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. Aangezien deze herziening heeft plaatsgevonden ná de inwerkingtreding van het Aramis projectbesluit, gaan wij ervan uit dat dit geen consequenties heeft voor het Aramisproject/initiatief. Wij verzoeken u dit expliciet te bevestigen.	Integrale belangenafweging
06.007	Daarnaast merken wij op dat de in deze herziening voorgestelde versterking van de positie van de visserij, waaronder het toestaan van (actieve) visserij in windparken, mogelijk leidt tot een toename van visserijactiviteiten in andere delen van de Noordzee. In het bijzonder kan dit gevolgen hebben voor gebieden waar ons (toekomstig) leidingtracé is gepland. Visserijactiviteiten in deze zones vergroten het risico op schade aan onderzeese infrastructuur en kunnen een veilige aanleg en onderhoud van het tracé belemmeren. Wij verzoeken u daarom om in het programma: - Te erkennen dat medegebruik niet zonder gevolgen is voor andere gebruikers van de Noordzee; - De risico's van verplaatsing en intensivering van visserijactiviteiten expliciet te benoemen; - En passende mitigerende maatregelen op te nemen, zoals het instellen van beschermingszones rond kritieke infrastructuur.	Integrale belangenafweging
06.008	Desondanks blijft de ruimtelijke samenloop problematisch. De combinatie van bovengenoemde functies leidt tot een verhoogd risico op conflicten, vertragingen en kostenstijgingen bij de aanleg en het beheer van infrastructuur. Wij verzoeken u om in het definitieve programma een integrale ruimtelijke afweging op te nemen waarin ook de belangen van bestaande en geplande infrastructuur volwaardig worden meegewogen.	Integrale belangenafweging
06.009	Tot slot constateren wij dat ons (toekomstig) leidingtracé en de bijbehorende (mijnbouw)installaties niet zijn opgenomen op de kaart van het Maritiem Ruimtelijk Plan (MRP). Dit achten wij onwenselijk, aangezien het tracé reeds in voorbereiding is en van strategisch belang is voor de energieinfrastructuur. Het ontbreken van dit tracé op de kaart vergroot het risico op conflicterend ruimtegebruik en belemmert tijdige coördinatie met andere projecten. Wij zouden verwachten dat het Aramis initiatief op deze kaart is weergegeven, aangezien dit project middels het vastgestelde projectbesluit een formele ruimtelijke claim legt op de Noordzee. Volgens de toelichting bij de herziening biedt de MRP-kaart een overzicht van alle ruimtelijke functies op de Noordzee in de beleidsperiode 2022–2027.	Aramis en Maritiem Ruimtelijk Plan-kaart
06.010	Wij begrijpen dat visserijgegevens niet op de kaart zijn opgenomen, omdat de visserij in beginsel overal toegang heeft, tenzij beperkende maatregelen gelden. Ook begrijpen wij uit de tekst van de herziening dat mijnbouwgegevens enkel zijn opgenomen op de kaart met huidig gebruik. Echter, ons project is daar evenmin op terug te vinden, terwijl bijvoorbeeld het Porthos-project wél is weergegeven. Wij verzoeken u dan ook om ons leidingtracé en de bijbehorende installaties alsnog op te nemen op de kaart van het Maritiem Ruimtelijk Plan, of om in het definitieve programma te motiveren waarom dit niet is gebeurd. Wanneer aanpassing van het MRP niet aan de orde is, verzoek ik u subsidair om het Aramis initiatief dan op te nemen op de kaart met huidig gebruik Mijnbouwgegevens	Aramis en Maritiem Ruimtelijk Plan-kaart

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
06.011	Met deze zienswijze willen wij onderstrepen dat bij de verdere uitwerking van het programma nadrukkelijk rekening moet worden gehouden met de bestaande en geplande infrastructuur van het Aramis initiatief op de Noordzee. Concreet verzoeken wij u daarom om: • Er is een nieuw afwegingskader voor kabels/leidingen in scheepvaartroutes toegevoegd. Verzocht wordt te bevestigen dat dit geen gevolgen heeft voor het Aramis initiatief of de daarvoor benodigde uitvoeringsvergunningen. • De versterkte positie van visserij (zoals bij Doordewind) kan leiden tot verplaatsing naar zones met infrastructuur. Dit vergroot het risico op schade en belemmert aanleg/onderhoud. Verzocht wordt om erkenning van deze risico's en het opnemen van mitigerende maatregelen, zoals beschermingszones. • Onzekerheid over welke toekomstige mijnbouwontwikkelingen zijn meegenomen bij het inschatten van windenergiepotentieel. Verzocht wordt te bevestigen dat het (toekomstige) Aramis leidingtracé is meegenomen in deze afweging. • Aangezien het projectbesluit eerder is vastgesteld dan de uitbreiding van de zandwinningszone, wordt verzocht te bevestigen dat er géén financiële compensatieplicht geldt voor het project. • Het tracé en bijbehorende installaties ontbreken op de kaart van het Maritiem Ruimtelijk Plan, ondanks de ruimtelijke claim via het projectbesluit. Verzocht wordt om opname op de kaart of een gemotiveerde toelichting waarom dit niet is gebeurd. Wij vertrouwen erop dat u onze zorgen serieus neemt en deze betreft bij de verdere besluitvorming. Wij zijn uiteraard bereid om onze zienswijze nader toe te lichten.	Ter kennisgeving (beantwoording in clusters benoemd hierboven)
07.001	Maatwerk voor het inpassen van de ontwikkeling van nieuwe <i>prospects</i>/velden (mijnbouw) wordt in het ontwerp PNZ naar voren gebracht als de manier om ruimtegebruik voor Windparken en Mijnbouw zoveel mogelijk te optimaliseren. Petrogas werkt hier graag aan mee, echter er wordt ook aangegeven dat als maatwerk niet lukt, dat dan de minister kan besluiten windenergie voorrang te verlenen ten opzichte van mijnbouw, wat tot verminderde helikopter bereikbaarheid kan leiden. Dit geschetste scenario leidt tot additionele onzekerheid, additionele kosten en mogelijk lagere up-times tijdens het ontwikkelen en opereren van mijnbouwactiviteiten in dit gebied. De huidige inschatting is dat een eventuele mijnbouwontwikkeling in dit gebied zal bestaan uit een bemand platform waarvoor helikopter bereikbaarheid van groot belang is. Additionele onzekerheden, lagere uptimes en hogere kosten kunnen investeringen in exploratie veel minder aantrekkelijk maken.	Ter kennisgeving (geen cluster)
07.002	Het is voor Petrogas wel duidelijk dat de open ruimte tussen het Westelijk en Oostelijk deel van Windenergiegebied 6/7 ook een mogelijk positieve bijdrage aan de bereikbaarheid (helikopters en andere vaartuigen) van het prospect in blok F09 levert. De exacte indeling van de open ruimte en het Fase 2 gedeelte van gebied 6/7 is echter nog niet bekend.	Ter kennisgeving (geen cluster)
07.003	Petrogas zou graag zien dat investeringen in exploratie en ontwikkeling van Nederlandse olie- en gasvelden verder ondersteunt wordt in lijn met het sector akkoord.¹ Dit kan bijvoorbeeld door aan te geven in de het "Programma Noordzee 2022-2027" dat de helikopter bereikbaarheid voor mijnbouw waar nodig voorlopig voorrang krijgt boven windparkcapaciteit.	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
07.004	In het ontwerp PNZ is een nieuwe N/S Clearway die door windenergiegebied 6/7 loopt geïntroduceerd. Deze is weergegeven op Kaart 2 pag. 43 en op Kaart 4, Maritiem Ruimtelijk Plan-kaart. Deze Clearway "d" loopt precies over de aan Petrogas verleende exploratievergunning B16c en het daar bevindende prospect B16NE. Deze ligging introduceert veiligheidsrisico's omtrent vaarverkeer en onze toekomstige installaties en de uitvoering van onze beoogde projecten.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
07.005	Petrogas neemt notie van het feit dat het hier om een "indicatieve ruimte" voor clearways gaat, maar wil graag duidelijk maken dat het plannen heeft voormijnbouwactiviteiten in dit gebied in de periode van 2026 t/m 2034 met betrekking tot de volgende mogelijke activiteiten: exploratieboring, veldontwikkeling, operatie en uiteindelijk abandonneren van putten en faciliteiten.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
07.006	Pag. 173: "Vervolgproces Clearways en eventuele routeringsmaatregelen. De verwachting is dat dit proces in 2026 is afgerond". Het is nog onduidelijk wanneer een exploratieboring in vergunning B16c zal plaatsvinden. Een beslissing omtrent deze investering wordt verwacht eind 2025, maar de exploratieboring zelf, de resultaten van die boring en een beslissing voor het ontwikkelen van B16NE kan nog tot 2027 duren. Dit heeft, naar Petrogas aanneemt, impact op de timing van de routeringsmaatregelen en de afronding ervan.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
07.007	Er wordt in het ontwerp PNZ wel aangegeven dat de Staat met bestaande en nieuwe mijnbouwfaciliteiten zoveel mogelijk rekening zal houden. Echter, wat als blijkt dat aanpassing niet mogelijk is? Investeren in exploratie nu, vragen om zekerheid voor ontwikkeling (winningsvergunning) in de toekomst, en bijbehorende randvoorwaarden voor het veilig opereren van deze mijnbouwlocaties. Omdat we al een exploratievergunning hebben gaat Petrogas er vanuit dat toekomstige ontwikkeling van het veld wordt toegestaan en gefaciliteerd door de Staat.	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
07.008	Petrogas maakt graag tijd beschikbaar om de routeringsmaatregelen te bespreken en duidelijkheid te geven met betrekking tot de ligging van het B16NE prospect. Petrogas heeft ook enige ervaring met aanvaringen tegen haar mijnbouwplatformen die ze graag deelt om tot een veilige alternatieve N/S clear way te komen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
07.009	Wij verzoeken u deze zienswijze over te nemen in de definitieve tekst van het PNZ om zodoende de beoogde projecten van Petrogas van voldoende zekerheid te kunnen verschaffen voor een definitieve investeringsbeslissing en een veilige operatie in het gebied te kunnen garanderen in de toekomst. Indien gewenst is Petrogas uiteraard beschikbaar voor nader overleg om toelichting te geven hieromtrent.	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
08.001	De Noordzee is het grootste natuurgebied van Nederland en vormt het ecologische fundament onder alle menselijke activiteiten op zee – van voedsel tot energie. Door decennialange overexploitatie is de Noordzee nu een van de drukst gebruikte zeeën ter wereld. Het Noordzee ecosysteem is sterk gedegradeerd. Volgens het recentste OSPAR Quality Status Report 2023 en Staat van de Noordzee (NZO 2023) is de cumulatieve druk alarmerend hoog. Slechts 5% is effectief beschermd tegen bodemberoerende visserij, terwijl ruim 90% van de zeebodem jaarlijks wordt verstoord. Biodiversiteit neemt af, kwetsbare habitats verdwijnen en de ecosysteemdiensten waarop wij vertrouwen – zoals voedselproductie en klimaatregulering – zijn in het gedrang.	Ter kennisgeving (geen cluster)
08.002	Wind op zee is cruciaal voor het behalen van klimaatdoelen, energiezekerheid en geopolitieke onafhankelijkheid. Als natuurorganisaties steunen wij deze ontwikkeling, maar benadrukken we dat windenergie alleen kan slagen binnen de grenzen van een gezond ecosysteem. Natuur en energie zijn geen tegenpolen – ze hebben elkaar nodig.	Ter kennisgeving (geen cluster)
08.003	De Partiële Herziening (PH) van het Programma Noordzee zou moeten bijdragen aan een gezonde, veerkrachtige Noordzee waarin duurzame transitie in balans plaatsvinden. Het huidige ontwerp doet dit niet: het vergroot de druk op het ecosysteem en stelt visserijbelangen boven natuur en duurzame energie. Daarmee ondermijnt het de randvoorwaarden voor alle transitie. De PH van Programma Noordzee moet juist een kans zijn om te werken naar een veerkrachtig systeem door ecologische randvoorwaarden voorop te stellen.	Integrale belangenafweging
08.004	Als onderdeel van de plan-MER is een beoordeling van de KRM-descriptoren uitgevoerd. De beoordeling presenteert een verontrustend patroon van onzekerheden, aannames en lacunes in kennis. Ondanks erkende risico's voor biodiversiteit, voedselwebben en hydrografie blijven veel effecten "onbekend" of "niet uit te sluiten", zonder dat dit leidt tot een voorzorgsmaatregel of aanvullende analyse. Dit is strijdig met het voorzorgsbeginsel van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie. De MER schetst derhalve eerder een legitimering dan een kritische toetsing van mogelijke milieuschade. Zolang wetenschappelijke onderbouwing ontbreekt en cumulatieve effecten onduidelijk blijven, kan deze beoordeling geen robuuste basis vormen voor besluitvorming over de Partiële Herziening van het Programma Noordzee.	Integrale belangenafweging
08.005	Binnen de context van een gedegradeerd ecosysteem en toenemende urgentie van de energietransitie is het niet uit te leggen dat de Partiële Herziening (PH) van Programma Noordzee de visserijbelangen verkiest boven de uitrol van wind op zee en natuurversterking. Door ruimte voor visserij te prioriteren, zet het beleid extra druk op de al kwetsbare mariene natuur en op het ruimtebeslag van de energietransitie. Dat is onnodig én onwenselijk.	Integrale belangenafweging
08.006	Op dit moment is het overgrote deel van de Nederlandse Noordzee nog steeds beschikbaar voor bodemberoerende visserij: - Momenteel is slechts 5% van de Nederlandse Noordzee ecologisch beschermd tegen bodemberoerende visserij. Extra sluiting voor bodemberoerende visserij tot 13,8% is in afwachting van goedkeuring bij de Europese Commissie. Gesloten gebieden dragen bij aan herstel van visbestanden, wat de visserij ten goede komt. - Ongeveer 1,65% is ingericht als windpark. - Circa 5% is beperkt toegankelijk door scheepvaartroutes, zandwinning en defensie. - Minder dan 1% betreft veiligheidszones rond olie- en gasplatforms. ~87% van de Noordzee is op dit moment dus nog toegankelijk voor bodemberoerende visserij. De werkelijke bodemverstoring ligt echter nog op >90% per jaar. Ook in 2030 – met uitbreiding van windparken (tot 4,5%3) en beschermde natuur (tot 15%4) – blijft naar schatting een kleine driekwart (±74%) toegankelijk voor visserij. Ruimtegebrek is dus geen valide argument.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
08.007	Toch worden in de PH cruciale stappen voor de energietransitie en natuurversterking beperkt of teruggedraaid om visserij tegemoet te komen: - o Windzoekgebied Lageland is afgevalen vanwege tongvisserijbelangen. - o In gebied 6/7 wordt open ruimte gereserveerd voor langoustinevisserij, een sector met beperkte sociaaleconomische waarde. - o Overige windzoekgebieden vallen af, terwijl er geen nieuwe gebieden worden geïdentificeerd. Dit om eerst invulling te geven aan ruimte voor visserij. Deze koers zet de noodzakelijke energietransitie – cruciaal voor zowel klimaatmitigatie als energieonafhankelijkheid – op het spel, ten gunste van visserij (deel) belangen die zowel economisch, politiek als maatschappelijk kleiner zijn er minder representatief voor de gehele Nederlandse samenleving. Wij maken hiertegen bezwaar, en bepleiten een fundamenteel andere benadering in lijn met de originele gedachte achter het Noordzeeakkoord: geen natuur versus energie versus visserij, maar het zoeken naar synergie.	Integrale belangenafweging
08.008	Windparken zijn geen natuurgebieden. Windparken kunnen – mits goed ingericht – wel bijdragen aan natuurversterking. Windparken bieden kansen voor rust, herstel en de opbouw van visbestanden, mits ecologisch goed ingericht. Juist door natuur te versterken en ruimte eerlijker te verdelen, bouwen we aan een toekomstbestendige Noordzee waar alle gebruikers op kunnen blijven rekenen.	Integrale belangenafweging
08.009	Wij verzoeken tot een nuancering van het visserij narratief in de PH. Hiervoor doen we de volgende concrete tekstsuggesties: • Paragraaf 9a.1, p. 156: de volgende zin schrappen: "Bij het aanwijzen van de hiertoe noodzakelijk nieuwe windenergiegebieden kijkt het kabinet eerst naar ruimte voor de visserij." • Paragraaf 9a.1 p. 156. Er staat: "Daarbij wordt eerst naar ruimte voor visserij gekeken, en gestreefd naar een zorgvuldige balans met andere activiteiten op de Noordzee,..." Hierin schrappen: "eerst naar ruimte voor visserij gekeken, en"	Integrale belangenafweging
08.010	We zien klimaatverandering en de daarmee gepaard gaande verzuring en opwarming van de zee als één van de grootste bedreigingen voor de onderwater-natuur, biodiversiteit en daarmee ook de visserij. De energietransitie is essentieel om deze effecten te beperken. Daarnaast is het cruciaal voor energieze-kerheid en geopolitieke onafhankelijkheid. De uitrol van wind op zee vraagt om maximale zorgvuldigheid voor een goede ecologische implementatie. De energietransitie en natuur moeten én kunnen hand in hand gaan.	Ter kennisgeving (geen cluster)
08.011	Tegen deze achtergrond is het afvallen van alle zoekgebieden voor windenergie in het Programma Noordzee onverstandig. Het Rijk houdt vast aan de ambitie van 50 GW wind op zee in 2040, maar door het schrappen van zoekgebieden 3 en 4 en Lageland wordt het steeds lastiger die ambitie te realiseren. Het is onduidelijk hoe men in Q4 2025 een realistische routekaart voor 2040 kan opstellen, als potentiële gebieden nu al worden uitgesloten. Energiebesparing moet een belangrijk uitgangspunt zijn, maar zelfs dan is het cruciaal om voldoende zoekgebieden achter de hand te houden. Het schrappen van bestaande gebieden zonder alternatief verhoogt de onzekerheid en maakt het vinden van nieuwe locaties alleen maar moeilijker. We pleiten daarom voor het behoud van de bestaande zoekgebieden in het ruimtelijk plan als reserveoptie. Dit behoud zorgt voor flexibiliteit en realisti-sche vervolgstappen in de uitrol van wind op zee. Om het belang van de energietransitie te benadrukken stellen we voor: • Behoud en herbevestiging van Lageland als windenergiegebied • Behoud en herbevestiging van zoekgebied 3 als zoekgebied	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
08.012	Uit het rapport van Vogel et al. (2024) blijkt dat in het noordelijk deel van de Noordzee een groot concentratiegebied ligt voor alk, zeekoet en grote mantelmeeuw. Dit wordt in het MERdocument dat de ecologische effecten samenvat, ook genoemd. Het is mogelijk dat het gebied kwalificeert als vogelrichtlijngebied en dat het nabij gebied 6/7 ligt of er zelfs mee overlapt. In de concept-PH staat dat dit nader zal worden onderzocht. Tot onze verbazing worden echter noch in de concept-PH, noch in de onderliggende documenten de mogelijke implicaties hiervan geëxpliciteerd. Het is vooralsnog niet uit te sluiten dat er hierdoor op een groot deel van gebied 6/7 geen turbines kunnen worden geplaatst. Dit is een extra reden om andere zoekgebieden niet te doen afvallen. Het is ook onduidelijk hoe bij de gefaseerde aanpak wordt uitgesloten dat windparken in of nabij een gebied worden geplaatst dat kwalificeert als VR-gebied. Het is essentieel dat het onderzoek hiernaar eerst wordt afgerond voordat er besluiten worden genomen over de fasering binnen gebied 6/7. Ons verzoek is om in de PH dit te verduidelijken, door hierover zinnen toe te voegen op p. 170. Concrete suggesties voor aanpassing PH tekst: • Toevoegen op p.170: informatie over hoe wordt voorkomen dat windparken in of nabij een gebied worden geplaatst dat kwalificeert als VR-gebied.	Kennisleemten en ecologische onzekerheden
08.013	Er is grote onduidelijkheid over in welke mate zeekoeten windparken vermijden. In het MERdocument over de effecten op zeevogels, wordt deze onduidelijkheid beschreven. Daarin wordt verwezen naar recente publicaties die erop duiden dat er tot 10 of zelfs bijna 20 kilometer afstand van een windpark een negatief effect is op dichtheden van de zeekoet. Dit leidt ertoe dat de MER feitelijk nog geen duidelijke conclusies kan trekken over de impact van windparken op deze soort. Dit geldt in sterke mate voor windenergiegebied 6/7 maar ook voor Doordewind (west). Ook is de externe werking van windenergiegebied 6/7 op met name de Centrale Oestergronden – een gebied dat ook als vogelrichtlijngebied voor de zeekoet kwalificeert – onduidelijk. • We verzoeken om in de PH te verduidelijken hoe dit kennishiaat wordt ingevuld en hoe ervoor wordt gezorgd dat er meer zekerheid is over de te verwachten effecten voordat de fase wordt bereikt waarin definitieve keuzes voor bepaalde kavels worden gemaakt. Deze kennis is ook nodig om de ligging en dimensies van de corridor te bepalen.	Kennisleemten en ecologische onzekerheden
08.014	Medegebruik van windparken lijkt efficiënt, maar stapelt in de praktijk menselijke activiteiten en verhoogt de druk op de natuur. Alleen vormen van medegebruik die aantoonbaar bijdragen aan natuurherstel en het verminderen van ecologische belasting zijn verantwoord. Windparken moeten in de eerste plaats bijdragen aan de energietransitie en aan een gezonde zee. Medegebruik is daaraan ondergeschikt en mag geen extra druk veroorzaken. Alleen medegebruik dat natuurversterkend, veilig en niet conflicterend is met energieopwekking, is acceptabel. Zo bouwen we aan een Noordzee die natuur, voedsel en energie in balans brengt.	Actieve visserij in windparken
08.015	Het toestaan van actieve visserij in Doordewind, of andere windparken, is volgens ons onverstandig, omdat visserijbelangen niet mogen prevaleren boven een veilige, duurzame en betrouwbare energietransitie en natuurbehoud. Het disproportioneel prioriteren van visserijbelangen zorgt voor incoherentie in beleid door de inzet op ecologische voorwaarden en natuurversterking te ondermijnen. De PH stelt dat “Onderzoek naar visserij in windparken vindt plaats op basis van veiligheid, haalbaarheid en uitvoerbaarheid.” Maar deze termen zijn breed en vatbaar voor interpretatie, waardoor het risico ontstaat dat politieke of sectorale belangen zwaarder gaan wegen dan technische of ecologische realiteit. Haalbaarheid wordt vaak geïnterpreteerd als “technisch mogelijk”, maar: - Technisch kán er veel – dat wil niet zeggen dat het wenselijk is. - Aanpassingen aan bijvoorbeeld de layout van een windpark om visserij mogelijk te maken, kunnen leiden tot een verlaagde energieopbrengst of hogere bouwkosten. In een tijd waarin de business case voor wind op zee en energiezuikerheid onder druk staan, is dit onacceptabel. Uitvoerbaarheid tegen welke prijs? Zelfs als actieve visserij juridisch of technisch “uitvoerbaar” is, blijft de vraag: - Wie draagt de verhoogde verzekerings- en aansprakelijkheidskosten bij schade aan de infrastructuur? - Wie neemt de verantwoordelijkheid bij incidenten tussen visserij- en onderhoudsschepen? - Actieve visserij tussen turbines maakt monitoring, beheer en handhaving complex en kostbaar. En tot slot veiligheid: risicobeheersing is geen bijzaak. - Windparken zijn complexe industriële installaties. Toegang voor actieve visserij verhoogt risico’s voor mens en infrastructuur.	Actieve visserij in windparken

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
08.016	In dit kader stellen we de volgende concrete tekst suggesties voor: Verzoek toevoeging: 10.1.4 Sturingsfilosofie medegebruik van windparken op zee, pagina 178 <i>Net als alle vormen van gebruik op zee, mag de uitrol van medegebruik alleen plaatsvinden binnen de wettelijke natuurbeschermingskaders die gelden voor de Noordzee. Toetsing hierop vindt plaats bij de vergunningverleningsprocedure (zie par 10.3). De (kennisleemtes aangaande) ecologische effecten van medegebruik worden nader onderzocht. Daarnaast zet het Rijk zich deze planperiode in om de ecologische effecten van medegebruik bij pilotprojecten te verzamelen en de cumulatieve effecten hiervan met elkaar en met het windpark inzichtelijk te maken.</i>	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
08.017	Verzoek aanpassing zin: 10.1.5 Medegebruiksvormen op Noordzee-brede schaal, pagina 179 <i>“Voor de windparken in Doordewind is het uitgangspunt dat actieve visserij zal worden toegestaan, mits veilig, haalbaar en uitvoerbaar.”</i> Verzoek om deze zin aan te passen naar: “....., mits veilig, haalbaar, uitvoerbaar en binnen de ecologische draagkracht van de Noordzee. Ecologie wordt zwaarwegend meegenomen.	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
08.018	Tabel 10.1, pagina 179 en 180. Gebied 6/7 mist in deze tabel.	Specifieke tekstaanpassingen wegens onvolledigheid
08.019	Natuurwaarden, pagina 180 en 181 Wij beamen dat de beperking van visserij en scheepvaart binnen windparken rust geeft aan het ecosysteem, waardoor bodemleven zich kan herstellen bij minder verstoring. Daarnaast trekt het harde substraat in de vorm van turbinefundaties en steenbestorting marine soorten aan en kan het fungeren als schuilplek. Deze combinatie biedt kansen voor actieve natuurversterking. Echter vragen wij om terughoudendheid bij het gebruik van deze gebieden om natuuropgaven te behalen. Windparken zijn primair ingericht voor energie, niet voor natuur. De invloed op soorten is complex en zeer afhankelijk van inrichting, locatie en beheer, waarbij voor bijvoorbeeld vogels positieve effecten niet te behalen zijn. Windparken als natuurgebied beschouwen negeert het feit dat ze tijdens zowel de bouw als de exploitatie significante impact hebben op de natuur, en na gebruik weer moeten worden verwijderd, waardoor de ontstane natuur opnieuw wordt verstoord. In een echt beschermd natuurgebied kan de natuur ongestoord haar gang gaan. Verzoek aanpassing: “...natuurherstel en -ontwikkeling in windparken op zee kan worden gebruikt om een deel van de natuuropgaven te realiseren, zodat er in principe meer open ruimte beschikbaar blijft voor visserij.”	Natuuropgaven realiseren en onderhoudszone optimaliseren voor natuurontwikkeling
08.020	Tabel 10.2, pagina 181 en 182. Gebied 6/7 mist in deze tabel.	Specifieke tekstaanpassingen wegens onvolledigheid
08.021	Verzoek toevoeging: Voetnoot 219, pagina 193 <i>“Als na nader onderzoek blijkt dat passieve visserij en natuurontwikkeling geen belemmering is voor het veilig kunnen uitvoeren van onderhoud, dit geen aanzienlijke risico's met zich meebrengt ten aanzien van de scheepvaartveiligheid binnen het windpark en uit het in paragraaf 10.2 vermelde onderzoek naar het samengaan van natuurinclusief bouwen met medegebruik geen bezwaren voortkomen, kan bekeken worden of het gebruik van de onderhoudszone verder geoptimaliseerd kan worden ten behoeve van passieve visserij en natuurontwikkeling.”</i>	Natuuropgaven realiseren en onderhoudszone optimaliseren voor natuurontwikkeling
08.022	Pagina 100: “Voor een verdieping van 6 á 8 meter geldt waarschijnlijk een vergelijkbare herstelperiode, aangezien dergelijke verdiepingen ook van nature in de zeebodem voorkomen. Het Monitoringen Evaluatieprogramma (MEP, 2018-2027), dat is voortgekomen uit de milieueffectrapportage van de zandwinning, doet hier onderzoek naar.” Bovengenoemd onderzoek is inmiddels gedaan (https://zanduitzee.nl/bibliotheek/@282977/witbaard-craeymeersch-2023-littekens-zeebodem/), en er komt uit dat de winputten inderdaad weer gekoloniseerd worden, maar dat de nieuwe habitat een ander is dan voor de winning. De impact hiervan is nog onduidelijk en de vraag is of we dat ‘herstel’ kunnen noemen. Verzoek om aan te passen/ toe te voegen: Uit dit onderzoek is gebleken dat diepe winputten het habitat langdurig veranderen.	Zandwinning i.r.t. ecologie

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
08.023	Pagina 101: "Het voldoen aan de toenemende zandvraag wordt bemoeilijkt door de toenemende ruimtelijke druk in de kustzone waar zandwinning plaatsvindt. Hoewel echte krapte naar verwachting pas op de middellange tot lange termijn voelbaar zal worden (vanaf 2050, afhankelijk van het scenario van zeespiegelstijging), kent de huidige beheerpraktijk al knelpunten en worden momenteel ruimtelijke nieuwe claims gelegd in de reserveringszone voor zandwinning voor kabels en leidingen die voor langere termijn beperkingen opleveren voor de zandwinning. Kabels en leidingen die bij aanlanding vanuit de windparken de reserveringszone voor zandwinning noodzakelijkerwijs doorkruisen, zorgen voor additionele zorgen voor vermindering van de voor zandwinning beschikbare zandvoorraad boven op bestaande activiteiten in de reserveringszone (e.g. vergunde windparken en scheepvaartroutes)." - Wij verzoeken u toe te lichten waarom het uitbreiden van de reserveringszone voor zandwinning niet kan wachten op een nieuw Programma Noordzee? In de NRD voor de MER -zandwinning staat dat een variant voor zandwinning verder van de kust niet wordt meegenomen, omdat verder varen economisch niet rendabel is, dat staat in deze plan-MER ook benoemd. - U geeft in de samenvatting aan dat er weinig tot geen cumulatie plaatsvindt van zandwinning en windenergie. Dit geldt in zijn algemeenheid, maar als het voor deze PH primair gaat om de infrastructuur, is het wenselijk om juist daarop wat dieper in te gaan. Ook in de uitwerking van de cumulatie.	Zandwinning i.r.t. ecologie
08.024	Pagina 103: "Dit plan beschrijft onder meer de aanpak van onderzoek naar onder andere de (ecologische) rekolonisatie van zandwinvakken, de aanwezigheid van schelpdierbanken en het effect van vrijkomend fijn sediment op de ecologie." Er zijn inmiddels resultaten: https://zanduitzee.nl/ Wij verzoeken u hiervan een update op te nemen.	Zandwinning i.r.t. ecologie
08.025	De zone vanaf –5 meter NAP ligt grotendeels in N2000gebied. Schelpen vormen een belangrijk substraat voor levende organismen en vergunningen voor schelpenwinning zijn aangevochten. Voor het toekomstige programma Noordzee moet deze toestemming binnen N2000 gebied heroverwogen worden.	Zandwinning i.r.t. ecologie
08.026	Wij vertrouwen erop dat bovenstaande aspecten worden meegenomen in de definitieve Partiele Herziening van het Programma Noordzee 2022 - 2027. Uiteraard zijn we graag bereid deze zienswijze nader toe te lichten.	Participatie vervolgproces
09.001	EBN noteert in het ontwerp PHPNZ de aanwijzing van voormalig Zoekgebied 6/7 als windenergiegebied 6/7 voor indicatief 19GW aan windenergie. EBN begrijpt dat het gebied verder is opgesplitst in twee regio's: regio 1 aan de westelijke kant met ruimte voor indicatief 11 GW en regio 2 aan de oostelijke kant met ruimte voor indicatief 8 GW. In de webinar van het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat (IenW) op maandag 19 mei j.l. is aangegeven dat eerst het westelijke deel van het windenergiegebied 6/7 zal worden ontwikkeld en daarna eventueel, mits de marktomstandigheden positief genoeg zijn, het oostelijke gedeelte. Het is voor EBN niet duidelijk of het voorbereidingsbesluit conform de Wet windenergie op zee Artikel 9 voor het hele windenergiegebied wordt genomen of alleen voor het westelijke gedeelte. Gezien de aanzienlijke mijnbouwbelangen in het oostelijke deel van het gebied (activiteiten onder het Versnellingsplan gaswinning en technische potentie voor CO₂-opslag en waterstofopslag, zie kaarten in de bijlagen) vindt EBN het te vroeg om nu al het oostelijk deel aan te wijzen. We verwachten op korte termijn activiteiten, die meer duidelijkheid gaan geven over de prospectiviteit, waarmee een beter afgewogen besluit kan worden genomen over het gebruik van dit gebied. Mocht het Ministerie van IenW, ondanks de huidige uitdagingen in de windsector, toch kiezen voor de aanwijzing van het gehele windenergiegebied, dan brengt dit extra onzekerheden met zich mee voor de mijnbouwoperators van deze kapitaalintensieve projecten. Het is mogelijk dat een aantal projecten door deze extra onzekerheden niet doorgaat. EBN vraagt dus verheldering over het proces van de fasering van het windenergiegebied en het oostelijke deel van dit gebied op een later moment aan te wijzen	Gefaseerde aanpak
09.002	EBN brengt onder de aandacht van het Ministerie van IenW twee aandachtspunten: - In 2023 heeft EBN via een memo advies gegeven aan KGG over de twee mogelijke routes voor de clearway EsbjergHull. Volgens EBN heeft de overheid nog niet officieel gecommuniceerd welke optie voor deze clearway uiteindelijk is gekozen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
09.003	EBN brengt onder de aandacht van het Ministerie van IenW twee aandachtspunten: - Verder merkt EBN op dat de scheepvaartroute door het windenergiegebied 6/7 gepresenteerd tijdens de PHPNZ sessie voor het Noordzee Overleg op 16 oktober 2024 een clearway is geworden in Kaart 4 en in Figuur 9a – A op pagina 132. EBN heeft van verschillende mijnbouwvergunninghouders vernomen dat zij niet bekend waren met deze gemaakte keuze, terwijl dit vormd staat op pagina 11 van het ontwerp PHPNZ. De gekozen locatie en oriëntatie van deze clearway in en ten noorden van het windenergiegebied maakt de ontwikkeling van een aantal prospects voor olie en gas en waterstofopslag lastiger. EBN vraagt dus de overheid om eerst met de mijnbouwvergunninghouders een integraal ontwerpproces met deze partijen door te lopen om het exacte tracé van deze clearway nader af te stemmen en pas daarna dit tracé vaststellen. In een andere passage over deze clearway in het concept PHPNZ wordt gesproken over een open zone dat vrij moet worden gehouden van windturbines en voor natuurherstel. Het is echter voor EBN onduidelijk in hoeverre alle deze activiteiten nog geconcilieerd kunnen zijn.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
09.004	Het behalen van het doel van 19 GW is sterk afhankelijk van de uitkomst van lopende studies en de bijbehorende uitvoeringsfase voor de helikopterbereikbaarheid van mijnbouwplatforms. In het geval dat het traject niet tot succesvolle resultaten leidt, zal de beschikbare ruimte voor de installatie van windturbines in windenergiegebied 6/7 veel kleiner worden. EBN benadrukt het belang om scenario's zo snel mogelijk in kaart te brengen om met de olie en gasoperators maatwerk trajecten te starten om de beschikbare ruimte zo goed mogelijk te optimaliseren tussen de wind- en de mijnbouwsector.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
09.005	Het windenergiegebied Doordewind wordt herbevestigd voor de periode na 2032 als windenergiegebied onder het PHPNZ, wel met aangepaste contouren en een doel van 4 GW. In het windenergiegebied heeft de operator van het gasveld G14- AB recentelijk een winningsplanverlenging ingediend om de productieperiode van het veld tot 2034 te verlengen. Dit verzoek lijkt te worden gehonoreerd. EBN en de operator zijn zeer positief over de constructieve houding van de Rijksoverheid. Dit betekent echter wel dat de in beslag genomen ruimte door het platform en de bijbehorende obstakel vrije zone in 2032 niet beschikbaar zou kunnen zijn voor de installatie van windturbines. Dit kan een redelijk impact hebben op het behalen van het doel van 4 GW. Om die redenen nodigt EBN de overheid uit om een maatwerktraject met de operator zo snel mogelijk te starten om de inrichting van de kavels in Doordewind tussen de wind- en de mijnbouwsector optimaal vorm te geven.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
09.006	In en nabij Windenergiegebied 6/7 en Doordewind is ook prospectiviteit, zowel in (verlaten) gasvelden als zoutstructuren, aanwezig voor ondergrondse waterstofopslag op zee. EBN is in een afrondende fase voor het onderzoeken van potentiële waterstofopslag in (verlaten) gasvelden. Het is van belang, gegeven de grote waterstofproductie ambities van de Nederlandse Overheid op zee, om rekening te houden met toekomstig ruimte gebruik voor opslag op zee in Windenergiegebied 6/7 en Doordewind. EBN gaat graag in gesprek met het Rijk om de locaties van deze velden toe te lichten	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.007	EBN ziet het wegvallen van windenergiegebied Lageland aan de ene kant als teleurstellend voor de uitrol van Wind op Zee, maar aan de andere kant waardeert EBN de belangen van het Rijk voor mijnbouwactiviteiten als onderdeel van de energietransitie. Het gebied is inderdaad van zeer groot belang voor de leveringszekerheid en klimaatdoelstellingen vanwege zowel de huidige en toekomstige gasproductie evenals de mogelijkheden voor CO ₂ - en waterstofopslag.	Ter kennisgeving (geen cluster)
09.008	EBN merkt op dat verschillende belangrijke trajecten niet of zeer beperkt zijn meegenomen, maar wel veel potentiële impact hebben op de ruimtelijke ordening van de Noordzee. Het gaat hierbij onder andere om het Versnellingsplan en regioprogrammering van aardgas op de Noordzee, de Net Zero Industry Act en het afwegingskader natuurvriendelijk bouwen als gevolg van het Noordzee Akkoord.	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.009	Op pagina 131 van het concept PHPNZ staat het volgende beschreven: 'Het belang van aardgas zal in lijn met de klimaatambities structureel en zo snel als mogelijk moeten afnemen'. Dit stuk tekst is niet in lijn met het 2023 Versnellingsplan en met het 2025 Sectorakkoord gaswinning Noordzee. De inval van Rusland in Oekraïne in 2022 en het wegvallen van de toevoer van gas uit Rusland heeft duidelijk gemaakt hoe belangrijk het is om minder afhankelijk te zijn van het buitenland voor de levering van het in Nederland benodigde aardgas. De huidige geopolitieke ontwikkelingen versterken dit. Daarnaast is het duidelijk geworden dat de Nederlandse consument kwetsbaar is voor sterke prijschommelingen op de mondiale gasmarkt. Zo kan Nederlands aardgas strategisch bijdragen aan (Europese) leveringszekerheid en betaalbaarheid van aardgas. En daarmee is de gaswinning uit de Nederlandse kleine velden van nationaal en Europees belang. Nederlands aardgas is verder in het algemeen schoner dan importgas, gezien aardgas uit bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Qatar een veel hogere CO ₂ voetprint heeft. Verder betekent een afname van gasproductie in Nederland niet, dat er minder activiteiten plaats gaan vinden of dat er geen activiteiten in andere gebieden dan in de huidige mijnbouwvergunningen plaats gaan vinden. Voor het afremmen van de afname ten behoeve van de leveringszekerheid is juist een (tijdelijk) verhoogd activiteitsniveau noodzakelijk.	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.010	Op 29 juni 2024 is de Europese wet- en regelgeving Net Zero Industry Act (NZIA) in werking getreden. Hierdoor moeten Nederlandse olie- en gasproducenten CO ₂ -opslag capaciteit realiseren. De Nederlandse Noordzee biedt hiervoor de meeste kansen, via de projecten Porthos en Aramis. Om de Europese doelen te halen is het van belang dat de CO ₂ -opslag belangen worden meegenomen in de besluitvoering van het Nederlandse Kabinet wanneer er afwegingen worden gemaakt tussen wind op zee en mijnbouwactiviteiten. De nationale doelen omtrent CO ₂ -opslag zijn nog niet publiek gecommuniceerd, echter verwacht Nederland dat de NZIA zeer ambitieuze CO ₂ -opslag doelen zal opleggen. Er wordt gesproken over 50 Megaton (Mt) CO ₂ -opslag capaciteit in de NZIA voor Europese landen, waarvan circa 13 Mt voor Nederlandse olie- en gasproducenten per jaar voor het tijdvak 2030 - 2035. Ook wordt gesproken over potentieel het vijfvoudige per jaar vanaf 2040 - 2045, aangezien het gezamenlijke EU-doel 250 Mt per jaar bedraagt. Ter vergelijking heeft Porthos als doel om jaarlijks 2,5 Mt CO ₂ op te slaan, waardoor het een grote uitdaging wordt om aan deze verplichting te voldoen. Hierdoor is het van groot belang dat CO ₂ -opslag potentie te allen tijde wordt meegenomen in het afwegingskader voor ruimtelijke ordening op het Nederlands Continentaal Plat (NCP). Het realiseren van de CO ₂ -opslag capaciteit vereist in de NZIA gaat namelijk veel ruimtegebruik innemen op de Nederlandse Noordzee.	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
09.011	Vooruitlopend op de herziening van de Mijnbouwwet ziet EBN graag dat waterstofopslag ook wordt gezien als een mijnbouwactiviteit. De Nederlandse Overheid heeft ambitieuze plannen voor waterstofproductie en -gebruik in de toekomst. Realisatie van waterstofopslagcapaciteit is na 2035 van groot belang om de toekomstige voorzieningszekerheid te borgen. Wanneer er wordt gekeken naar ruimtelijke ordening op de Noordzee wordt waterstofopslag vaak over het hoofd gezien, terwijl het nu al van belang is om deze mijnbouwactiviteit mee te nemen in de afwegingen. EBN werkt aan een hoog-over screening van gasvelden voor de potentie van waterstofopslag in Nederland. De voorlopige resultaten zijn te zien in Bijlage 3. De locaties die 'mogelijk geschikt' zijn zien we graag terugkomen in het ontwerp PHPNZ. Ook geldt dit voor de zoutstructuren, zodat deze kunnen worden meegenomen in het afwegingskader betreft ruimtelijke ordening. We zien graag dat de definitie van mijnbouwbelangen wordt uitgebreid gezien de tijdlijn van de uitvoering van de PHPNZ. Waaronder: • Olie- en gasopsporing, -winning, -transport, -ontmanteling, -hergebruik en de zorgplicht; • Ondergrondse CO₂-opslag en -transport en -monitoring; • Ondergrondse waterstofopslag en -transport	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.012	Het ontwerp PHPNZ focust op de interconnectoren voor elektriciteit. In de nabije toekomst zal hoogstwaarschijnlijk ook een internationale CCS-markt ontstaan met internationale CCS-connecties. Ook zal dit, conform plannen van EU-landen, het geval zijn voor internationaal waterstoftransport. Daarnaast zou voor de leveringszekerheid een uitbreiding van de huidige aardgasinterconnecties een mogelijke beheersmaatregel zijn, die in een later stadium kan worden hergebruikt voor bijvoorbeeld waterstof. Hiervoor is het van belang dat het ontwerp PHPNZ hier ook rekening mee houdt, zodat de connectoren kunnen worden meegenomen in het afwegingskader voor ruimtelijke ordening.	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.013	EBN noteert de bevestiging van het grote militaire gebied tussen de Waddeneilanden en het windenergiegebied Ten Noorden van de Waddeneilanden (TNW) en de voorgestelde uitbreiding van het defensiegebied ten Noorden van windpark IJmuiden Ver Gamma. Beide gebieden overlappen met vergunde en niet-vergunde mijnbouwblokken waar mijnbouwactiviteiten (olie en gas, potentie voor CO₂- en waterstofopslag) worden verwacht in de nabije toekomst, maar ook op de langere termijn. Echter staat er in het ontwerp PHPNZ dat 'het uitgesloten is dat in militaire oefengebieden vaste objecten zoals mijnbouwplatforms of windturbines worden geplaatst'. In het 'Sectorakkoord gaswinning in de energietransitie' getekend in april 2025 hebben de olie- en gassector, EBN en het Ministerie van Klimaat en Groene Groei afgesproken dat 'daar waar de aard en de ontwikkeling van de defensieactiviteiten dit toelaat, wordt onderzoek gedaan naar medegebruik van militaire gebieden om dit onder voorwaarden mogelijk te maken (artikel 7.3.c)'. EBN vraagt het Rijk om zo spoedig mogelijk afspraken te plannen tussen de mijnbouwvergunninghouders en de overheid ter invulling van dit artikel. De ruimte op de Nederlandse Noordzee is schaars en deze ruimte moet steeds vaker gedeeld worden, zodat de energietransitie en de uitbreiding van militaire gebieden hand in hand kunnen gaan.	Multifunctioneel gebruik defensieoefengebied
09.014	In het ontwerp PHPNZ wordt gekeken of meer zandwinning kan worden gefaciliteerd op het NCP. Tijdens de webinar van het Ministerie van IenW op maandag 19 mei werd de opmerking gemaakt dat zandwinning in de aangewezen gebieden voorrang krijgt op alle andere gebruikers, wat EBN zorgen baart. Tot nu toe werden de zandwinninggebieden afgestemd met de locatie van mijnbouwactiviteiten. Als dat niet meer zo is, brengt het een flink verandering in de huidige setting en additionele onzekerheden voor de mijnbouwactiviteiten. EBN ontvangt graag de bevestiging dat dit miscommunicatie tijdens de webinar is geweest en dat de randvoorwaarden voor zandwinning niet veranderd zijn m.b.t het concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (cNRD) PHPNZ en dat mijnbouwbelangen in de afweging worden meegenomen. Gezien het nationale belang van gaswinning in bijvoorbeeld de overlap-pende M- en N-mijnbouwblokken op de Noordzee, maar ook het CO₂-opslagproject Porthos, is het belangrijk dat wordt gekeken hoe mijnbouw en zandwinning zoveel als mogelijk samen kan gaan. Graag gaat EBN hierover in gesprek met het Ministerie van IenW.	Zandwinning i.r.t. mijnbouw
09.015	In het ontwerp PHPNZ wordt uitgegaan van een maximale tiphoogte van 1000 ft voor windturbines. Wanneer het Rijk heeft aangetoond dat dit acceptabel is vanuit een luchtvaartbereikbaarheid en veiligheid perspectief, kan dit worden verhoogd. EBN zou graag zien dat de helikopter operators hierover te allen tijde worden geconsulteerd om de veiligheid te borgen. Mocht mijnbouw in de buurt plaatsvinden, ziet EBN ook graag dat de mijnbouwoperators worden geconsulteerd. In het ruimtelijk onderzoek dat in het plan MER beschreven is, is uitgegaan van een oppervlak dat ongeveer overeenkomt met een 2,5 NM obstakelvrije zone en een mogelijke aanvliegroete buiten windparken. Of deze aanname houdbaar is, moet blijken. Er wordt namelijk door meerdere helikopterexperts geclaimd dat met windmolens van 1000 ft een afstand van 7 NM nodig is (equivalent aan 12,96 kilometer). Gegeven het belang van de veiligheid van helikopterpiloten, de huidige rechten van mijnbouwvergunninghouders en het nationale belang gaswinning, is het van belang om zeer zorgvuldig om te gaan met de afstand tussen mijnbouwinstallaties en windturbines	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
09.016	Op pagina 138 van het ontwerp PHPNZ wordt beschreven dat bij de aanwijzing van de windenergiegebieden 2 NM als uitgangspunt tussen windparken en scheepvaartroutes is aangehouden. Dit is echter niet het geval tussen IJmuiden Ver Gamma en de <i>clearways</i> . Ook is momenteel een mijnbouwinstallatie K17-FA-1 in de clearway gelegen. Hier dient rekening mee te worden gehouden voor het vaststellen van de clearway IJmuiden-Newcastle.	Mijnbouwbelang in clearway IJmuiden Ver Gamma
09.017	In enkele begeleidende documenten worden mogelijke grensoverschrijdende effecten zoals ecologische verstoring en wake-effecten op windparken in buurlanden benoemd. EBN verzoekt het Ministerie van IenW toe te lichten op welke wijze deze internationale effecten worden meegenomen in de besluitvorming, inclusief de relatie met Duitse windparken en migratiecorridors.	Zog-effecten over de grens
09.018	De huidige en toekomstige windenergiegebieden zijn vaak in de buurt van mijnbouwactiviteiten gelegen. Het is van belang dat de mijnbouwactiviteiten veilig kunnen plaatsvinden, wat betekent dat de infrastructuur ook veilig moet worden kunnen bereikt via helikopters (indien nodig), rigs en werkschepen tijdens de opsporings-, winnings-, ontmantelingsfasen, maar óók tijdens de wettelijke verplichte zorgfase (zie punt 9). Deze fasen zijn nergens benoemd in het ontwerp PHPNZ, wat leidt tot zorgen bij de mijnbouwvergunninghouders dat zij niet aan hun wettelijke verplichtingen kunnen voldoen. Het is van belang dat hiervoor duidelijk afspraken worden gemaakt om de veiligheid van alle activiteiten op de Noordzee te borgen. EBN adviseert dat het Ministerie van IenW en Ministerie van KGG tijdig met brancheorganisatie Element NL, de mijnbouw operators van vigerende vergunningen en helikopteroperators in gesprek gaat om de afspraken vast te stellen die voor alle partijen acceptabel worden geacht.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
09.019	In het kader van meervoudig ruimtegebruik is het stimuleren van onderzoeken voor monitoring van CO ₂ -opslag onder en nabij windparken van belang. Onderzoek dat moet duiden hoe vanuit veiligheidsperspectieven een synergie tussen wind op zee en CO ₂ -opslag kan plaatsvinden. EBN vraagt het Rijk om innovatie te stimuleren gegeven dat monitoring van CO ₂ - opslag zich nog in een vroeg stadium bevindt qua beschikbare technologie en niveau (Technology Readiness Levels)	CO ₂ - en H ₂ -opslag en leidingen
09.020	Dit betekent dat mijnbouwvergunninghouders in het geval van bijvoorbeeld lekkages herstelwerkzaamheden moeten uitvoeren. In sommige gevallen zou dit ook lang na het verwijderen van de mijnbouwinfrastructuur kunnen gebeuren. Om aan de plicht te voldoen hebben de vergunninghouders voldoende ruimte nodig voor met name het tijdelijk gebruik van rigs/werkschepen en bijbehorend helikopterverkeer naar deze respectievelijke rigs, ook in windparken. Volgens Nexstep (National Platform for Re-use & Decommissioning) zijn er in December 2023 1.460 olie- en gasputten in de Nederlandse Noordzee. Circa 23% daarvan is operationeel, 15% is in het proces van ontmanteling en 62% is reeds ontmanteld ¹ . EBN benadrukt ten behoeve van milieu en veiligheid het belang om voldoende ruimte te borgen in de inrichting van de 7 windparken om de uitvoering van deze zorgplicht te faciliteren. De afstanden van windturbines tot boorputten, maar ook pijpleidingen dienen te worden afgestemd met de mijnbouwvergunninghouders, brancheorganisatie Element NL, toezichthouder Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) en het Ministerie van KGG.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
09.021	In Bijlage 4 'Ontwerpproces: afstand tussen mijnbouwlocaties en windparken' staat het volgende beschreven: 'Ten aanzien van de prospects zullen – op basis van alle bij het ministerie van EZK/TNO in bezit zijnde (vertrouwelijke) informatie – de locatie en voorwaarden van de voorgenomen windkavel zodanig worden vastgesteld dat toekomstige mijnbouwbelangen hierdoor zo min mogelijk worden aangetast.' In het PHPNZ, en ook in het originele Programma Noordzee 2022 – 2027, staat beschreven dat deze informatie wordt opgehaald bij onder andere TNO. EBN, als partner in de Joint Venture (JV) met de olie- en gasoperators op de Noordzee, initiator van de GEODE-Atlas waar het opslagpotentieel voor CO ₂ en waterstof wordt geëvalueerd en als coördinator van de Noordzee regiotafels is als enige in staat om deze aanvullende informatie te verstrekken. Dit gaat over bedrijfsvertrouwelijke informatie, dus zal EBN discreet met de respectievelijke informatie omgaan. Door een actieve samenwerking met TNO kunnen we gezamenlijk het totale beeld schetsen van zowel de huidige assets en toekomstige status van prospects.	Belangen meewegen CCS/H ₂ -opslag en leidingen
09.022	In het document Mariene Strategie deel 3 van het PNZ 2022-2027 werd het aangekondigd dat het Rijk een geluidsbudget voor impulsgeluiden en de opstelling van een beoordelingskader voor seismisch onderzoek opstellen. Het uitgangspunt voor beleid en maatregelen om verstoring door onderwatergeluid tegen te gaan, is reductie aan de bron. Deze aangekondigde wijzigingen zijn nog niet volledig inzichtelijk. EBN ontvangt graag een toelichting op de impact hiervan, met name op de sectoren die afhankelijk zijn van seismisch onderzoek of onderwatergeluid genereren zoals mijnbouwactiviteiten.	Seismisch onderzoek

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
09.023	EBN erkent het belang dat activiteiten op de Noordzee natuurvriendelijk worden uitgevoerd. Echter pleit EBN voor een zorgvuldige aanpak van dit budget en het beoordelingskader. Het is allereerst van groot belang dat er rekening wordt gehouden met alle activiteiten op de Noordzee die impuls geluiden zouden genereren, mocht een geluidsbudget voor impuls geluiden worden ingevoerd. Ten tweede moet het budget eerlijk wordt verdeeld tussen de verschillende sectoren op basis van de verwachte toekomstige activiteiten, zodat alle belanghebbenden verder kunnen gaan met hun eigen plannen. De olie- en gassector zal naar verwachting in de komende jaren nog een aantal seismische onderzoeken uitvoeren waarbij impuls geluiden gegenereerd worden. De CCS-sector heeft in de Mijnbouwwet een monitoringsplicht gekregen, tijdens de injectiefase maar ook tijdens de monitoringsfase. Het is nog niet duidelijk met welke technieken de operators aan hun verplichting kunnen voldoen. Seismisch onderzoek zou één van de gekozen technieken kunnen zijn. Voor de waterstofopslagsector is het nog te vroeg om aan te geven of er een monitoringsplicht komt en met welke technieken de operators aan deze verplichting kunnen voldoen. EBN denkt graag mee als de documenten nog niet zijn opgesteld.	Seismisch onderzoek
09.024	Verder wil EBN onder de aandacht van het Rijk brengen dat maatregelen bedacht om de natuur te helpen soms een tegenstrijdig effect kunnen hebben. De beperkingen in het seizoen voor seismische onderzoeken hebben in het geval van de OBN survey in 2022/2023 geleidt tot een daadwerkelijke acquisitieperiodes die langer was dan noodzakelijk was geweest in een ander seizoen en tevens duurder is uitgevallen, met als gevolg potentieel meer belasting voor mens en milieu. EBN vraagt daarom voor regelmatige evaluatie van dit type beleid om de impact op milieu, mensen en activiteiten goed te monitoren en indien nodig tijdige aanpassingen te maken. EBN neemt graag deel aan de gesprekken wanneer het geluidsbudget wordt geïntroduceerd om zo te werken aan een werkbare situatie voor alle partijen op de Noordzee.	Seismisch onderzoek
09.025	EBN heeft de afgelopen maanden een goede samenwerking ervaren met alle partijen die betrokken zijn bij ruimtelijke ordeningsprocessen en hoopt dat deze samenwerking zich voortzet om gezamenlijk de Nederlandse doelstellingen te realiseren. EBN denkt graag mee met de Rijksoverheid en de relevante marktpartijen om bovenstaande uitdagingen op te lossen	Participatie vervolgproces
10.001	P98: De EU green deal wordt hier aangehaald (en op een aantal andere plekken in het programma). We missen echter de Clean Industrial Deal die recent door Wopke Hoekstra aangekondigd is. De geopolitieke context is erg belangrijk en moet vertaald worden in het juiste kader, waar dit programma een onderdeel van uitmaakt, om de gewenste ambities echt te kunnen realiseren. Nederland loopt voorop in een aantal energie uit water technologieën, die hierin bij uitstek passen en kunnen excelleren, maar enkel met het juiste kader in Nederland en op de Noordzee. Een gezonde thuismarkt is cruciaal en behoeft stimulering. Medegebruikruimte en mogelijk een verplichting van medegebruik is hierin bepalend voor succes. (Merk voor de volledigheid op dat in het verleden niet altijd de juiste keuzes gemaakt zijn, zo wordt met jalousie gekeken naar Vestas, de Deense windturbinefabrikant en het supplychain ecosysteem dat daaromheen ontstaan is. Dit is echter het gevolg van gericht beleid, sturing en langjarig investeren van de Deense overheid in de jaren '90. De condities in Nederland waren minder gunstig, mede daardoor is dit in Nederland niet gelukt. Maar laten we van de geschiedenis leren!).	Ter kennisgeving (geen cluster)
10.002	P100: "Ter voorbereiding op het volgende PNZ gaat onderzocht worden of en zo ja waar ruimte is voor aquacultuur in de drukke kustzone." Dit moet naast voor aquacultuur ook voor mariene energiewinning gelden. Wij stellen voor dit toe te voegen: "Ter voorbereiding op het volgende PNZ gaat onderzocht worden of en zo ja waar ruimte is voor aquacultuur en mariene energiewinning in de drukke kustzone." De energietransitie is een enorme uitdaging en draagt cruciaal bij aan het mitigeren van ongewenste effecten, met name zeespiegelstijging, verzuring en opwarming van de Noordzee. Netcongestie is momenteel de beperkende factor, waarbij wachttijden voor netverzwaring tot meer dan 10 jaar oplopen. Bronnen die op andere momenten produceren (dan zon en wind) passen nog wel in het bestaande net. Op eilanden en in de kustzone is het wijde landschap en onverstoorde vergezichten een cruciaal landschapskenmerk dat we willen behouden.	Ruimte voor mariene energiewinning in kustzone
10.003	P101: Suggestie om overgangswateren toe te voegen in deze zin "Het Rijk faciliteert ontwikkeling van pilots voor meervoudig gebruik van ruimte op de Noordzee naar het niveau van doorontwikkelde startondernemingen (scale-ups) en verder opgeschaalde ondernemingen (scalars). Deze ondernemingen zijn actief dicht bij de kust (nearshore), in overgangswateren en in de EEZ (offshore) als medegebruik in windparken." Om nieuwe technologieën gereed te maken voor medegebruik in offshore wind (vaak 30+ km uit de kust) zijn pilots dicht bij nodig, deze kunnen naast op de Noordzee ook in overgangswateren logisch(er) uitgevoerd worden.	Ruimte voor duurzame pilots

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
10.004	P130: Er wordt gesproken over windenergie. Wij pleiten om andere vormen van energie hierin mee te nemen of een separate paragraaf voor andere energievormen op te nemen. Er bestaat geen twijfel over het feit dat deze energievorm (verreweg) het grootste volume van duurzame energie vanaf de Noordzee zal blijven leveren en dat dit fors zal groeien. Maar er zijn momenteel wel gerede twijfels over de (tijdige) realisatie van offshore windparken, nu veel partijen aangeven niet mee te willen doen aan veilingen. Andere technologieën kunnen helpen bij het versnellen (of voorkomen van vertraging) en daarnaast bijdragen aan cruciale andere uitdagingen in de energietransitie zoals betrouwbaarheid van levering 24/7/365, een (kosten)efficiënt net, ruimtelijke inpassing en beperking van de totale ruimtebehoefte van de energietransitie. Andere vormen van energie en energieopslag zijn hiervoor van wezenlijk belang, zijn nodig om de energietransitie (beduidend) kosten- en ruimteeffectiever te realiseren, zijn nodig voor voorzieningszekerheid en bieden kansen voor export van Nederlandse oplossingen en gerelateerde groene banen.	Ruimte voor mariene energiewinning
10.005	P135: Voor wat betreft windenregiegebieden pleiten wij ervoor om ook te kijken naar de potentie voor bijvoorbeeld golf- of getijdenenergie, zodat er keuzes gemaakt kunnen worden waarbij per km ² meer energie geproduceerd kan worden en met een gunstiger productieprofiel dat beter aansluit bij het consumptieprofiel op land. Medegebruik(ssuring) wordt in hoofdstuk 10 behandeld, maar verdient ook aandacht in de locatiekeuze.	Ruimte voor mariene energiewinning
10.006	P138: Voor wat betreft ecologische draagkracht moet er in onze ogen ruimte gecreëerd worden voor duurzame pilots. De ecologisch druk van menselijke activiteit op zee moet beperkt worden, maar daarnaast moet deze activiteit ook (op termijn) 100% duurzaam van aard worden. Nieuwe duurzame activiteiten moeten ontwikkeld worden om de huidige niet-duurzame activiteiten te kunnen uitfasen. Dit behoeft pilots en vergunningsruimte. Het moet niet zo kunnen zijn dat de niet-duurzame activiteiten en de 'ecologische ruimte' die ze middels de bestaande vergunning kunnen benutten, de ontwikkeling van duurzame activiteiten blokkeert. Dat is onwenselijk, zeker ook voor de natuur.	Ruimte voor duurzame pilots
10.007	P148: de tekst over integratie van ander (=niet offshore wind) elektriciteit producerend medegebruik is erg cryptisch. De netaansluiting is gerealiseerd door TenneT en niet door de offshore wind operator betaald. Daarmee is het niet meer dan logisch dat andere partijen, op z'n minst, gebruik zouden moeten kunnen maken van de ruimte die het windpark niet benut. Duidelijkheid en net-toegang voor andere elektriciteitsproductie verhoogd de kansen op medegebruik en een meer productie per km ² en een gunstiger productieprofiel.	Nettoegang voor andere vormen van energieopwekking (niet-windenergie)
10.008	P151 en P185: Wij vinden de woordkeuze "vroegtijdig" anticiperen op medegebruik in de titel van 10.2.1 bijzonder. Medegebruik laten meesturen bij de inrichting, in PH18 (p185) is ook (te) laat. Bij echt vroegtijdig anticiperen wordt medegebruik meegenomen in het bepalen van de optimale locatiekeuze van een windpark. En niet pas later in het proces, als de locatiekeuze gemaakt is. De verwachtingen rond medegebruik lijken (impliciet) te zijn dat dit kansrijk is. Dit is niet altijd terecht, bepaalde vormen van medegebruik kunnen (lang) niet op elke windparklocatie. Bij het meenemen van de juiste randvoorwaarden van medegebruik, vooraf, wordt de kansrijkheid beduidend groter.	Ruimte voor duurzame pilots
10.009	P185: PH-17. Bij verkenning van medegebruiksvormen verdient de term 'noordzeebreed' nadere toelichting. Wat wordt hiermee bedoeld? Vanuit het perspectief van golf- en getijdenenergie en opslagvormen waarin water centraal staat geldt dat er specifieke geomorfologische karakteristieken nodig zijn voor kansrijk medegebruik, wat niet generiek beschouwd kan worden.	Geomorfologische karakteristieken bepalend voor kansrijkheid mariene energiewinning
10.010	Met verwerking van deze punten, wordt de partiële herziening op een aantal punten verder aangescherpt en kan daarmee sturing worden gegeven aan een betere en kostenefficiëntere invulling van de energietransitie en andere maatschappelijke uitdagingen die de huidige geopolitieke context van ons verlengt.	Ter kennisgeving (geen cluster)
11.001	Het voornemen om vast te houden aan het uitgangspunt dat visserij in beginsel overal toegang heeft tot de Noordzee roept fundamentele vragen op over de juridische houdbaarheid, ecologische duurzaamheid en ruimtelijke logica van dit uitgangspunt. Dit uitgangspunt is onverenigbaar met nationale, Europese en internationale verplichtingen en vraagt om een heroverweging.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
11.002	Nederland heeft zich in 2022 tijdens de VN-biodiversiteitsconferentie (COP15 in Montreal) verbonden aan het Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework van het Verdrag inzake Biologische Diversiteit (CBD). In doelstelling 3 is afgesproken dat: <i>“Ten minste 30% van het land en 30% van de zeeën en oceanen in 2030 effectief beschermd moet zijn, met bijzondere aandacht voor gebieden van bijzonder belang voor biodiversiteit.”</i> Deze afspraak verplicht Nederland om gebieden op de Noordzee aan te wijzen en effectief te beschermen tegen schadelijke activiteiten, waaronder bepaalde vormen van visserij. Het vasthouden aan onbeperkte toegang voor visserij staat haaks op deze internationale doelstelling.	Integrale belangenafweging
11.003	Volgens het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee (UNCLOS), dat voor Nederland bindend is, geldt in artikel 192: <i>“Staten hebben de verplichting het mariene milieu te beschermen en te behouden.”</i> En in artikel 194 lid 1: <i>“Staten nemen alle nodige maatregelen (...) om verontreiniging van het mariene milieu te voorkomen, te verminderen en te beheersen uit welke bron dan ook (...), zodat schade aan levende hulpbronnen en mariene ecosystemen wordt voorkomen.”</i> Deze bepalingen impliceren dat staten visserijactiviteiten moeten reguleren indien deze een aantoonbare impact hebben op ecosystemen — zoals bij bodemberoerende visserij of overbevissing	Integrale belangenafweging
11.004	In Europees verband geldt onder meer de: Kaderrichtlijn Mariene Strategie (2008/56/EG), die Nederland verplicht tot het bereiken van een goede milieutoestand van de Noordzee. Daartoe moeten ecologisch schadelijke activiteiten zoals intensieve visserij worden beperkt waar nodig. De Vogelrichtlijn (2009/147/EG) en Habitatrichtlijn (92/43/EEG) verplichten Nederland tot bescherming van Natura 2000-gebieden. De Raad van State heeft herhaaldelijk geoordeeld dat voor schadelijke activiteiten in Natura 2000-gebieden (waaronder visserij) een passende beoordeling vereist is, en slechts toestemming mag worden verleend als significante effecten kunnen worden uitgesloten. Door visserij als uitgangspunt "overal" toe te staan, wordt deze juridische toetsing ondermijnd en ontstaat rechtsonzekerheid.	Integrale belangenafweging
11.005	Het Programma Noordzee 2022–2027 stelt als kernwaarden: • meervoudig ruimtegebruik, • duurzame benutting van natuurlijke hulpbronnen, • en het behoud van ecologische draagkracht. Een voorkeursbehandeling voor één ruimtegebruiksvorm (zoals visserij) zonder gebiedsspecifieke toetsing is daarmee innerlijk tegenstrijdig met het programmatische kader. Het is inconsistent met de in het programma beoogde integrale en adaptieve afweging van belangen.	Integrale belangenafweging
11.006	Het uitgangspunt dat visserij in beginsel overal toegang heeft is juridisch, ecologisch en beleidsmatig niet houdbaar. Het: • ondermijnt internationale en Europese afspraken over biodiversiteitsbescherming; • is in strijd met het doel om 30% van de zeeën effectief te beschermen voor 2030; • miskent de noodzaak tot gebiedsspecifieke beoordeling van effecten op natuur; • is innerlijk tegenstrijdig met het eigen Programma Noordzee. Ik verzoek u daarom dringend dit uitgangspunt te laten vervallen, en visserij gelijkwaardig — en niet als prioritair — te behandelen in de ruimtelijke afweging. Alleen zo kan het programma recht doen aan ecologische randvoorwaarden, juridische kaders en maatschappelijke belangen	Integrale belangenafweging
12.001	In het document ‘Toelichting bij ontwerp Partiële Herziening (PH) van het Programma Noordzee 2022–2027’ staat dat alleen zienswijzen ingediend kunnen worden op teksten die zijn aangepast of aangevuld. Wij zien hier een onterechte beperking want hoewel in het ontwerp PH wordt aangegeven dat het beleidskader doorvaart en medegebruik wordt uitgebreid, zien wij die inhoudelijke aanpassing van het beleidskader op het gebied van doorvaart niet terug, en zou het vreemd zijn als daarop geen commentaar mogelijk is. Wij geven dus ook commentaar op tekst waar aanpassingen zoals aangekondigd op bladzijde 12 van het ontwerp PH ontbreken.	Doorvaart
12.002	In paragraaf 6.3 wordt verwezen naar een evaluatie in 2025 waar het ontwerp PH verder niet op ingaat. Na de conclusies in het rapport ‘Schipperen met Ruimte’ van de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) in juni 2024 zou een meer uitgebreide veiligheidsevaluatie in het ontwerp PH op zijn plaats zijn. In dit OvV rapport wordt onder 5.3.2 gesteld dat het Programma Noordzee 2022 en de Kavelbesluiten vastgesteld zijn met onvoldoende kennis van scheepvaart-risico's. Veel van die kennis is nu beschikbaar. Gezien het belang van veiligheid op de Noordzee zou het gepast zijn dit ontwerp PH hiermee te completeren en niet tot Programma Noordzee 2028 te wachten. Dit zou in lijn zijn met de aanbeveling 1d in het OvV rapport ('toepassing op nieuwe, bestaande en in aanbouw zijnde windparken')	Scheepvaartveiligheid

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
12.003	Als voorbeeld van het onvoldoende gebruik maken van de laatste inzichten wijzen wij op de detailuitwerking (met name in hoofdstuk 10.1). Hier zien wij dat geen wijzigingen zijn aangebracht op het gebied van doorvaart, terwijl er de afgelopen jaren onder het MOSWOZ-programma verschillende onderzoeken en expertsessies met stakeholders geweest zijn waar vertegenwoordigers van het Watersportverbond actief een bijdrage hebben geleverd. Hieruit zijn nieuwe inzichten voortgekomen. Het zou een gemiste kans zijn deze pas in het nieuwe Programma Noordzee 2028 mee te nemen.	Doorvaart
12.004	Gezien nieuwe inzichten zijn wij het volstrekt oneens met het ongewijzigd laten van de tekst in paragraaf 10.1.3: 'Het faciliteren van zowel doorvaart als grootschalig medegebruik zorgt ervoor dat integrale doorvaart in de nieuwe windenergiegebieden niet mogelijk is'. De stelligheid van deze opmerking is ongepast. Voortschrijdende inzichten geven aan dat medegebruik aan ecologische en economische grenzen gebonden zal zijn en dat er veel vrije ruimte over zal blijven in de windparken. Integrale doorvaart onder passende voorwaarden is wel degelijk mogelijk en kan dus niet op voorhand uitgesloten worden. Sterker nog, een mogelijke verruiming van doorvaart is opgenomen in de 'Beslisnota Kamerbrief medegebruik windparken' van 15 Mei 2023. Daarin wordt gesteld 'In het huidige beleid is er zowel voor doorvaart als voor medegebruik ruimte binnen windparken op zee, echter wel van elkaar gescheiden. In de toekomst kunnen wijzigingen in het beleid voor medegebruik binnen windparken op zee aanleiding vormen voor en ruimte bieden om te onderzoeken of een combinatie van medegebruik en doorvaart wellicht (deels) mogelijk is'. We dringen er daarom op aan de tekst in paragraaf 10.1.3 aan te passen.	Doorvaart
12.005	Gezien de opening in bovengenoemde kamerbrief stellen wij voor in het ontwerp PH is onder 9a.1 onder 'Scheepvaart' integrale doorvaart mee te nemen als mogelijke toekomstige beleidsmaatregel. Het volgende tekstvoorstel geeft een korte samenvatting van risico's en mogelijke maatregelen voor de kleine vaart: - De veiligheid van met name de kleine vaart is door de forse uitbreiding van de windenergiegebieden naar 42GW in het geding. Dit komt voornamelijk door het ontstaan van tientallen mijlen lange gebieden waar de kleine vaart gedwongen is in een veiligheidszone van 2nm naast de scheepvaartroutes haar weg over de Noordzee te vinden. - Het toelaten van doorvaart, waar mogelijk, zou de kleine vaart en de grote vaart van elkaar scheiden en de kleine vaart alternatieve route opties bieden bij moeilijke omstandigheden. Dit zou een waardevolle veiligheidsmaatregel zijn, aanvullend op de corridors die in Borssele en HK(Z) zijn opgenomen.	Doorvaart
12.006	Nieuw aan te wijzen gebieden waar (vooralsnog) geen fysieke medegebruik installaties voorzien zijn zouden op voorhand open moeten blijven voor doorvaart. Sectie 10.1.1 van het ontwerp PH geeft aan dat wederom openstellen van de windparken afhangt van een evaluatie van het samenspel met medegebruik. Het ligt dus in de rede om windparken zonder fysiek medegebruik in principe open te stellen voor doorvaart. Dit geldt zeker voor het gebied Doordewind dat in het ontwerp PH beschikbaar blijft voor actieve visserij. We zijn het oneens met de opmerking in 10.1.1 dat de evaluatie van vrije doorvaart in de kleinere windparken geen goede graadmeter zou zijn voor de grotere windparken waar de afstanden tussen de turbines immers nog groter zijn.	Doorvaart
12.007	Met de vergevorderde plannen om het windpark Doordewind toegankelijk te maken voor visserij en gebied 6/7 een natuurbestemming te geven, zullen in deze gebieden geen vaste medegebruikinstallaties voorkomen. Het bovenstaande overwegend zou het toestaan van doorvaart voor kleine niet route gebonden vaart een logische aanvulling aan deze PH zijn. Een verwijzing hieraan zou goed passen in de paragrafen 9a.3.3 en 9a.3.4.	Doorvaart
12.008	Kavels waar medegebruik is voorzien dienen op een zodanige manier ingericht te worden dat dit de veiligheid van de kleine vaart ten goede komt. Als voorbeeld kunnen we de in het ontwerp PH opgenomen afbeelding 10.2.1 van het gebiedspaspoort van Borssele nemen, waar de randen aan de N en O zijde vrij zijn van medegebruik objecten en daarom goed bevaarbaar voor kleine vaart. Dit biedt de kleine vaart opties voor veilige routes in geval van congestie in de naastgelegen scheepvaartroute. Door in stap F (beperkte) doorvaart als veiligheid mitigerende maatregel voor kleine vaart op te nemen is de voorgestelde PH meer toekomstbestendig.	Scheepvaartveiligheid
12.009	Vrije doorvaart van windparken door kleine vaart is in Nederland en andere Noordzeelanden gevolgd en geëvalueerd. Hieruit zijn naar ons bekend geen veiligheidsincidenten naar voren gekomen. Daarom zijn de parken in het VK, Frankrijk en Denemarken dan ook open voor doorvaart. Aansluiting bij deze gangbare praktijk zou het aantal beperkingen op zee verminderen en daarmee bijdragen aan een transparante situatie voor jachtschippers. Dit past binnen de ambitie beschreven in 1.7 laatste paragraaf, om coherentie van de ruimtelijke ordening na te streven.	Doorvaart

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
12.010	Het zou een goed signaal zijn om omwille van de veiligheid (doorvaart) en het uitvoeren van kansrijke SAR operaties de plaatsing van de turbines in carré op voorhand vast te leggen. Dit is vooral voor parken die buiten de aanvaarafstand van de KNRM liggen een belangrijk punt van overweging. Hiermee zijn zowel de kleine vaart als grotere schepen, die in een park verzeild raken, in hoge mate gediend. Wij stellen daarom voor om paragraaf 9a.3.2. “Helikopter veiligheid en - bereikbaarheid mijnbouwplatforms” uit te breiden met een verwijzing naar helikopter SAR corridors door windparken ver uit de kust.	Scheepvaartveiligheid
12.011	Het ontwerp van een brede Clearway door zoekgebied 6&7 wordt als zeer positief gezien, met name omdat door de voorgenomen afsluiting van de SN17 route op de Duitse EEZ de N/Z route richting Nederlandse kust geblokkeerd dreigt te gaan worden.	Ter kennisgeving (geen cluster)
13.001	de Partiële Herziening voorziet in de realisatie van een noord-zuid clearway in zoekgebied 6/7. Die clearway doorkruist het mijnbouwwak “F17” alwaar WINZ, tezamen met haar mede-vergunninghouders en staatsdeelnemer EBN, de ontwikkeling van twee olievondsten voorziet, bekend als Rembrandt” en “Vermeer”. De voorgenomen clearway creëert een onaanvaardbaar risico voor zowel de scheepvaart als voor de infrastructuur die noodzakelijk is voor de productie van olie door Rembrandt en Vermeer.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
13.002	Daarnaast verzoekt WINZ de 5 NM cirkel rondom mijnbouwplatforms consistent te hanteren en vraagt WINZ het Ministerie aan te geven hoe een mijnbouwonderneming aan haar zorgplicht moet voldoen wanneer de infrastructuur van windparken een putinterventie in de weg staat.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
13.003	In Sectie 9a van de Partiële Herziening (pagina 132) staat op Kaart 4 “Maritiem Ruimtelijk Plankaart 2022-2027” de nieuwe noord-zuid clearway door zoekgebied 6/7 aangeven. Hoewel de tekst suggereert dat deze clearway toegevoegd wordt om een open zone vrij te houden voor langoustinevisserij, die sterk locatie-gebonden is, en omdat hierdoor minder negatieve ecologische effecten optreden, is het evident dat deze ruimte nu is gereserveerd voor scheepvaart bewegingen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
13.004	Het is duidelijk dat het risico op aanvaringen tegen elk offshore platform, thans meer in het bijzonder de toekomstige Rembrandt en Vermeer platforms, liefst afwezig maar toch in ieder geval zo klein mogelijk moet zijn. Uw ministerie is ongetwijfeld bekend met het reële risico op zulke aanvaringen. In voorgaande decennia hebben daarvan een aantal plaatsgevonden, meest recentelijk tegen de door WINZ geopereerde platforms P6-D (2019) en Q4-A (2021) en de ernstige beschadiging van de L6-B pijpleiding en data-kabel door een slepend anker (2022). Het verbaast WINZ dat, naast de reeds aangekondigde scheepvaartroute SN10, nu ook deze extra noord-zuid clearway door zoekgebied 6/7 uitkomt in mijnbouwwak F17 en in de richting loopt van en uitkomt bij de toekomstige infrastructuur van Rembrandt en Vermeer. Deze nieuwe noord-zuid clearway voegt zich bovendien kort voor die infrastructuur samen met de SN10. Hierdoor zal het aantal navigatie activiteiten en scheepvaartbewegingen toenemen in het door WINZ voorziene projectgebied. Zowel de locatie van de nieuwe noord-zuid clearway, alsmede de samenvoeging met de SN10, in een gebied waar in de huidige situatie toch al sprake is van veel kruisend scheepvaartverkeer met de reeds bestaande west-oost trajecten, vergroten het aanvaringsrisico met de voorziene infrastructuur van Rembrandt en Vermeer. WINZ verzoekt daarom af te zien van de noord-zuid clearway door zoekgebied 6/7, of anders de zuidelijk uitgang op de SN10 zo ver mogelijk naar het noordoosten te verleggen of de ligging van de noord-zuid clearway zodanig te verplaatsen dat het navigatie en aanvaringsrisico voor zowel de scheepvaart als voor de infrastructuur geminimaliseerd wordt.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
13.005	Op pagina 167 van de Partiële Herziening staat: “... voor mijnbouwplatforms met een helikopterdek is het vertrekpunt een obstakelvrije zone van 2,5 NM rondom het platform, om onder alle weersomstandigheden veilig helikopterverkeer van en naar het platform te garanderen. In specifieke situaties wordt, door toepassing van het ontwerpproces: afstand tussen mijnbouwlocaties en windparken (zie bijlage 4) bezien of een maatwerkoplossing mogelijk is.” Dit wijkt af van hetgeen op pagina 140 staat aangegeven. Daar wordt uitgegaan van 5 NM (“Een obstakelvrije zone van 5 NM rondom helikopterbereikbare platforms staat als vertrekpunt in dit PNZ genoemd, maar daar is beargumenteerd van af te wijken met maatwerkoplossingen.”).	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
13.006	Aeronautische onderzoek heeft reeds aangetoond dat minimaal een Helicopter Traffic Zone ('HTZ') van 5 NM vereist is. Deze onderzoeken zijn bekend bij uw Ministerie. Bovendien wijst WINZ op het Programma Noordzee en meer specifiek op het 'Afwegingskader voor het bepalen van de veilige afstand tussen windparken en mijnbouwinstallaties, ten behoeve van helikoptervluchten ('Afwegingskader'). Het Afwegingskader is opgenomen als bijlage 4 bij het PNZ. Het Ministerie is verplicht om overeenkomstig de beleidsregels van het Afwegingskader te handelen. In het Afwegingskader is bepaald dat voor mijnbouwplatformen met een helidek een obstakelvrije zone van 5 NM geldt. In zijn algemeenheid verzoekt WINZ daarom om onder alle omstandigheden recht doen aan de HTZ van 5 NM cirkel rondom mijnbouwinstallaties	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
13.007	Op de voorgenoemde locatie van Zoekgebied 6/7 zijn in het verleden exploratie en productie boringen verricht, waaronder de door WINZ geboorde putten in mijnbouwwakken "E18" en "F16". Met uitzondering van twee boringen, E18-4 en F16-5, zijn de boorgaten inmiddels permanent afgesloten. Echter, op grond van artikel 33 lid 1 van de Mijnbouwwet rust op WINZ een wettelijke verplichting om mitigerende maatregelen te nemen indien er een anomalie op een van deze boorgaten plaatsvindt. Het is niet ondenkbaar dat dan een mobiele boorinstallatie vereist is om deze putwerkzaamheden uit te voeren. Indien er een windpark bovenop of rond de locatie van deze putten staat, is het niet mogelijk om een mobiele boorinstallatie te plaatsen en/of de locatie met helikopters te benaderen voor transport van bemanningsleden. Onder dergelijke omstandigheden kan WINZ dus niet aan haar wettelijke verplichtingen voldoen. Het Ministerie dient aan te geven hoe een mijnonderneming aan haar zorgplicht moet voldoen wanneer de infrastructuur van windparken dit onmogelijk maakt. In het verlengde hiervan meent WINZ dat zij bovendien niet aansprakelijk is voor eventuele nevenkosten, indien het zo zou zijn dat een windmolen verwijderd dient te worden om bij deze putten te komen. WINZ meent dat hierover duidelijke afspraken gemaakt dienen te worden.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
14.001	Ik ben het niet eens met de voorgestelde wijzigingen in het programma zoals die nu voorliggen. Naar mijn mening wordt er onvoldoende rekening gehouden met het behoud en herstel van de natuurlijke balans in de Noordzee. De Noordzee is een kwetsbaar ecosysteem waarin planten, dieren en onderwaterlandschappen in een delicate samenhang met elkaar leven. Juist daarom vind ik dat elk beleidsvoornemen zich moet richten op het zo natuurlijk mogelijk functioneren van dit systeem, zonder dat menselijk ingrijpen leidt tot schade aan het milieu, de natuur of het dierenleven	Integrale belangenafweging
14.002	Het is wat mij betreft van essentieel belang dat er niet alleen maatregelen worden genomen om schade te beperken, maar dat er actief wordt nagedacht over hoe de natuur kan worden versterkt. Bijvoorbeeld door te onderzoeken hoe we leefgebieden voor dieren en planten kunnen uitbreiden, en hoe zelfs koraal- of rifstructuren kunnen worden ontwikkeld of hersteld in de Noordzee. Zulke maatregelen kunnen bijdragen aan een rijk ecosysteem én aan een toekomstbestendige Noordzee	Natuurversterking
14.003	Tot slot wil ik benadrukken dat het Programma Noordzee richtinggevend is voor de manier waarop wij als samenleving omgaan met onze zee. Dat vraagt om keuzes die verder kijken dan de korte termijn, en waarin ecologische waarden centraal staan.	Integrale belangenafweging
14.004	Ik hoop dat u deze zienswijze meeneemt in de verdere besluitvorming.	Ter kennisgeving (geen cluster)
15.001	In de Bijlage 1 van Zienswijzenformulier Programma Noordzee 2022-2027 kunt u mijn zienswijze zien vanaf de andere kant van de Noordzee, in Schotland. Het is een brief die ik recentelijk naar de Highland Council in Schotland heb gestuurd. U kunt het document ook hier op ResearchGate lezen http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.20188.71045. De mogelijke gevolgen van het installeren van duizenden windturbines op zee terwijl er nog zoveel onwetendheid is, zijn van toepassing op de hele Noordzee. Aangezien vele rapporten voor de Nederlandse overheid in de Engelse taal zijn, lijkt mij het gebruik van Engels acceptabel	Integrale belangenafweging
16.001	Met de partiële herziening zoals deze nu is opgesteld, wordt grote opschaling van wind op zee voorzien en de rekening gepresenteerd aan ecosystemen die al zwaar gedegradeerd zijn en waarvan de draagkracht reeds is overschreden. Onze oproep is te stoppen de prijs van de klimaatcrisis aan de Noordzee te serveren; de voordelen van beschermde zeegebieden te maximaliseren en daarmee de biodiversiteits- en klimaatcrisis aan te pakken; klimaatverandering te verzachten en ons aanpassen door intacte, complexe ecosystemen te bevorderen met een hoge diversiteit en hoeveelheid aan soorten.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
16.002	Wij roepen u, de Nederlandse overheid, en de Noordzeelanden om ons heen op: verbind consequenties aan de eigen conclusies dat de Noordzee in slechte staat verkeert: ga in nu met spoed beschermde zeegebieden daadwerkelijk en volledig beschermen en herstellen, mitigeer de effecten van wind op zee en neem compenserende maatregelen voor bescherming en herstel van ecosystemen.	Integrale belangenafweging
16.003	Wij stellen dat het in strijd is met eigen doelen, wet- en regelgeving is om wind op zee en andere schadelijke activiteiten op te schalen en verder uit te bouwen zonder dat grootschalig herstel en bescherming van ecosystemen effectief geregeld is in minstens 30% van de Noordzee. Onze zienswijze en oproep is om herstel en bescherming van ecosystemen op te schalen: Zet in op grootschalig natuurherstel en op natuurbescherming: minstens 30% van de Noordzee moet effectief beschermd worden. De natuur is uiteindelijk de allerbeste klimaatbuffer. En alleen door rust en ruimte voor natuurherstel zal de natuur negatieve effecten van de verschillende activiteiten kunnen opvangen. Wetenschappers raden aan 30-50% van de blauwe delen van onze planeet te beschermen en te herstellen om te zorgen dat ecosystemen overleven en weerbaar zijn tegen de gevolgen van o.a. klimaatverandering en vervuiling. De internationale afspraken zijn ook duidelijk: Minstens 30% van de Noordzee beschermd in 2030, en dan ook echt vrij van schadelijke activiteiten in 2030. Dat is nu in nog geen 1% van de Noordzee het geval.	Integrale belangenafweging
16.004	Zolang effectieve bescherming en herstel niet geregeld is en geen verbetering meetbaar is, bestaat er simpelweg geen ecologische ruimte voor nog meer schade door, laat staan voor opschaling van, wind op zee en andere schadelijke activiteiten, zoals scheepvaart, visserij, andere vormen van energiewinning, aquacultuur, etc. Meervoudig en overmatig ruimtegebruik voor de mens is nog altijd het uitgangspunt, ook weer in deze partiële herziening. 'Visgronden' worden zoveel mogelijk ontzien. Uitgangspunt o.i. moet zijn herstel en bescherming van ecosystemen en vanuit die ambitie en doelen bezien waar wel of niet meer ruimte voor is en welke maatschappelijke keuzes dan voorliggen. Alles door laten gaan en nog meer activiteiten toevoegen is geen optie	Integrale belangenafweging
16.005	Tot slot vragen wij uw aandacht voor het volgende: de taal die gebruikt wordt reflecteert niet de werkelijkheid, en sterker nog, is misleidend. Scenario's krijgen de naam 'natuur' terwijl die scenario's additionele schade opleveren voor natuur. In cumulatieve toets wordt gesproken over ecologische onzekerheden, dit zijn risico's.	Integrale belangenafweging
16.006	De cumulatieve impact assessments zitten vol fouten, vaagheden, subjectiviteit en aannames, en voorts ontbreekt wetenschappelijke onderbouwing en onafhankelijke toetsing. Ons inziens is deze niet gebaseerd op een onafhankelijke, cumulatieve effecten beoordeling conform EC-richtlijnen.	Methodiek ecologische effectinschattingen
16.007	Desondanks concluderen de passende beoordeling en cumulatietoetsen dat voor bijvoorbeeld de Northern Sea Route en windenergiegebied 6/7 significant negatieve effecten voor o.a. vogels en bruinvissen niet uit te sluiten zijn. Dan kan de conclusie niet beperkt worden tot 'meer onderzoek', maar zou deze moeten luiden: "op basis van het voorzorgsprincipe niet doen", of "ter mitigatie verplichtingen voorzien voor grootschalige, additionele bescherming en herstel". De stukken gaan veelal over vermindering van impact, ipv verbetering van omstandigheden voor ecosystemen om effectief de klappen op te vangen van nog meer schade door toename van druk door industriële activiteiten op zee.	Integrale belangenafweging
16.008	Hernieuwbare energie is nodig om de effecten van klimaatverandering te verminderen, en échte beschermde zeegebieden zijn nodig om de biodiversiteits-crisis effectief aan te pakken. De manier waarop de offshore windindustrie nu wordt ontwikkeld, veroorzaakt schade aan het zeeleven. De effecten van windparken samen en in combinatie met andere activiteiten tot 2030 zijn al schadelijk voor het draagvermogen van het Noordzeecosysteem.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
16.009	Windparken zijn niet goed voor de Noordzee. De draagkracht van de Noordzee is al lang overschreden en kan niet nog meer schade verdragen. Ook al kan er vooralsnog geen industriële visserij plaatsvinden in een windpark, en ook al zou groei van riffen in windparken een deel van de totale schade door wind op zee minder erg kunnen maken, maar dat wist een bredere impact en schade door effecten van wind op zee niet uit: 1. De bouw, inwerking zijn en afbreken van windparken zorgt voor meer geluidsoverlast onder water, wat zorgt voor directe sterfte van vissen en zeezoogdieren. 2. Er zijn continue vaarbewegingen voor de bouw en het onderhoud, met de nodige uitstoot en vervuiling tot gevolg. 3. Windparken produceren elektromagnetische en geluidsgolven waar zoogdieren als bruinvissen en zeehonden gevoelig voor zijn. Zeehonden mijden windparken. 4. Windparken belemmeren trekvogels in hun tocht en werpen barrières op waardoor zij hun leefgebieden verliezen of het risico lopen in botsing te komen met de windmolens. 5. Erosie door slijtage van het materiaal van windmolens vervuult de zee. De vervuiling is nu al te groot: schelpdieren, schaaldieren, vissen en zeezoogdieren bevatten al te veel chemicaliën en zware metalen en die stoffen stapelen zich ook in ons op. 6. De bodemberoering bij de bouw zorgt ervoor dat opgeslagen koolstof uit de bodem in zee komt en in aanraking komt met zuurstof om in de atmosfeer als broeikasgas het klimaatprobleem verergert, waardoor de zee verzuurt. Het beroeren van vervuilde grond in de zeebodem zorgt voor meer vervuiling in de waterkolom. 7. Honderden tot duizenden bommen die op de zeebodem liggen zullen bij uitbreiding van wind op zee tot ontploffing moeten worden gebracht, met alle gevolgen van dien. 8. De menselijke en meer-dan-menselijke stemmen en belangen rond de ontwikkeling van windparken moeten bezien worden vanuit drie schaalniveaus: rechtvaardigheid voor (1) de onderwaterwereld (2) alle actoren in de grondstoffenketen, (2) het klimaat en de Nederlandse energietransitie	Methodiek ecologische effectinschattingen
16.010	We worden als maatschappij verplicht te accepteren dat windparken op zee bijdragen aan de optelsom van vele schadelijke effecten voor de natuur. Leefgebieden verdwijnen, dieren sterven of raken gewond, zeestromingen veranderen, kwaliteit van het water verslechtert, primaire productie verandert op grote schaal, zuurstofloosheid ontstaat en trillingen en geluidsgolven verjagen diersoorten. U, de overheid, zal daarom tegelijkertijd moeten zorgen dat de druk op de ecosystemen verminderen. De overheid heeft de plicht en de verantwoordelijkheid om te waarborgen dat het ecosysteem niet nog verder verslechtert.	Integrale belangenafweging
16.011	We zullen met elkaar de lasten moeten dragen die wind op zee met zich meebrengt. We zijn met z'n allen verantwoordelijk om minder energie te verbruiken, we moeten stoppen met boren naar olie en gas en al helemaal in beschermde zeegebieden. De intensieve zeevaart maakt de Noordzee tot de drukste zee ter wereld, en sleepnetvisserij heeft enorme negatieve impact. Zo beschadigt sleepnetvisserij de zeebodem en is deze verantwoordelijk voor veel ongewenste bijvangst van haaien, koralen, sponzen en ander zeeleven. Dit type visserij heeft ook een grote impact op andere soorten omdat het de voedselketen verzwakt en belangrijke koolstofopslag in de zeebodem ongedaan maakt. De overheid zou ervoor moeten kiezen bij al deze sectoren de negatieve effecten te verminderen. En per direct schadelijke activiteiten te weren uit beschermde zeegebieden in minstens 30% van de Noordzee.	Integrale belangenafweging
16.012	Voorts is het belangrijk windenergie te plaatsen waar milieu-impact minimaal is. Dat is nu niet het geval, gezien de overlap met de Oyster Ground Blue Belt of conservation corridor. 1 In een netwerk van beschermde zeegebieden dat ecologisch coherent, verbonden en representatief moet zijn, kunnen in dit soort belangrijke overgangszones geen barrières zoals grote windparken worden geplaatst.	Barrièrewerking
16.013	Uitgangspunt zou niet moeten zijn: waar is wind, plek over en de kosten laag. Uitgangspunt zou moeten zijn: welk gebied heeft de minste impact op ecosystemen en wat betekent dit voor menselijke activiteiten die hier plaatsvinden: laten we deze wijken voor de bouw van windparken? Daarin is het belangrijk te komen tot een democratisch proces: waarin menselijke en niet menselijke stemmen worden gehoord en wat het brede maatschappelijke belang van mensen en niet mensen dient.	Integrale belangenafweging
17.001	In paragraaf 9a.2 (p. 134) van het Ontwerp PH wordt windenergiegebied 6/7 aangewezen. De begrenzing van windenergiegebied 6/7 wordt gevormd door scheepvaartroutes en naar aanleiding hiervan worden clearway reserveringen (paragraaf 9a.2, p. 134) in het Ontwerp PH ingesteld. Op de nieuwe Maritieme Ruimtelijk Plan-kaart op p. 132 van het Ontwerp PH blijkt dat de reserveringen voor de clearways rondom windenergiegebied 6/7 naar het noorden doorgetrokken worden (in vergelijking met de oorspronkelijk kaart 3 'Structuurvisiekaart Noordzee' (p. 110)), met name 'Clearway The Northern Sea Route, ten westen van windenergiegebied' en 'Clearway door een vrij te houden open zone in windenergiegebied 6/7'	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
17.002	Het instellen van één of meerdere <i>clearways</i> (een o.g.v. artikel 2.22, lid 2 van de Omgevingsregeling aangewezen en geografisch begrensd gebied) kan een negatief effect op de mijnbouwactiviteiten van TEN het gebied van Opsporingsvergunning BFE indien onder het gestelde van artikel 8.5, lid 2, sub b van het Besluit Kwaliteit Leefomgeving een omgevingswetvergunning voor een mijnbouwlocatieactiviteit (zoals bedoeld in artikel 7.67, aanhef en onder b, sub 2 van het Besluit Activiteiten Leefomgeving) niet verleend wordt.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
17.003	De huidige verlenging van de 'Clearway door een vrij te houden open zone in windenergiegebied 6/7' lijkt alsnog geen impact te hebben op de mijnbouwactiviteiten rondom de geplande exploratieput, maar het is mogelijk dat ligging van de indicatieve clearway of een verschuiving daarvan naar het oosten een negatieve effect kan hebben op de ontwikkeling van het prospect die door de exploratieboring wordt aangetoond en de <i>prospects</i> daaromheen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
17.004	In zowel in gebied van 'Clearway The Northern Sea Route, ten westen van windenergiegebied' als in 'Clearway door een vrij te houden open zone in windenergiegebied 6/7' heeft TEN <i>prospects</i> geïdentificeerd die mogelijk aangeboord zullen worden (en indien succesvol ontwikkeld zullen worden). TEN heeft op dit moment geen concrete plannen maar resultaten van de exploratieboring in blok B17 kan dit mogelijk veranderen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
17.005	Gaswinning is een activiteit van nationaal belang en levert een bijdrage aan de opdracht in het Versnellingsbrief om meer aardgas in Nederland te winnen: • Beperking van importafhankelijkheid; • Leveringszekerheid: aardgas speelt op dit moment nog een onmisbare rol in de Nederlandse energievoorziening; • Klimaatdoelstellingen: de uitstoot van broeikasgassen, die gepaard gaat met de aardgasproductie en transport, uit de Nederlandse kleine velden is veel lager dan de uitstootwaarde van geïmporteerd aardgas zoals LNG en pijpleidinggas uit het buitenland. Het opsporen van gas is onlosmakelijk verbonden aan de waardeketen van de gaswinning want zonder de opsporing en ontwikkeling van nieuwe gasreserves, zal winning van gas eindig zijn	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
17.006	In licht van het onlangs ondertekende Sectorakkoord tussen de industrie, de minister van Klimaat en Groen Groei en EBN, vertrouwt TEN erop dat de huidige vergunning en belangen van TEN zullen worden gerespecteerd en dat de ruimte voor toekomstige mijnbouwactiviteiten nadrukkelijk verankerd wordt in de definitieve Partiele Herziening van het Programma Noordzee 2022-2028.	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
18.001	Door toename van aantal activiteiten op de Noordzee ontstaat veel druk op de ruimte, gecombineerd met uiteenlopende belangen van verschillende sectoren. Wij maken ons zorgen, omdat er risico bestaat dat de toenemende drukte op de Noordzee leidt tot inefficiënties, vertragingen en zelfs onveilige situaties. Juist daarom is het belangrijk om de signalen vanuit het bedrijfsleven en bestaande operators serieus te nemen.	Ter kennisgeving (geen cluster)
18.002	Het uitgangspunt van deze reactie is dat hergebruik van bestaande offshore infrastructuur leidend moet zijn bij de ruimtelijke planning van nieuwe windenergiegebieden, tenzij dit aantoonbaar niet haalbaar is. Hergebruik versnelt de energietransitie, bespaart kosten en ruimte, en verlaagt de milieudruk. NOGAT en NGT pleiten er daarom voor dat de voordelen en mogelijkheden van het hergebruik van pijpleidingen voor waterstoftransport expliciet worden opgenomen in het ontwerp PH PNZ	Hergebruik leidingen voor CO ₂ en waterstof
18.003	De PH onderkent terecht dat wordt gewerkt aan een uitrolplan voor waterstofinfrastructuur, waarbij ook hergebruik van gasleidingen wordt onderzocht. Toch wijzen wij erop dat deze mogelijkheid allang meer is dan een verkenning: in 2022 ontvingen NOGAT en NGT als eerste pijpleidingeigenaren op de Noordzee een certificaat van geschiktheid voor het transport van groene waterstof via hun bestaande leidingen. Onderzoek van Guidehouse en Enersea toont tevens aan dat deze leidingen al in 2030 elk tot 14 GW aan waterstofcapaciteit naar land kunnen transporteren – het equivalent van zeven elektriciteitskabels per leiding. Transport via buisleidingen is goedkoper, robuuster en verlicht het elektriciteitsnet. Daarbij voorkomt hergebruik van infrastructuur de aanleg van nieuwe tracés door kwetsbare kustgebieden en beperkt zo de ecologische impact.	Hergebruik leidingen voor CO ₂ en waterstof
18.004	Het huidige ontwerp neigt naar een afwachtende benadering van hergebruik, terwijl er nu momentum is om deze optie daadwerkelijk te integreren in de ruimtelijke planvorming. Tijd is hierbij een kritieke factor: ruimtelijke procedures vergen aanzienlijke voorbereiding en doorlooptijd, terwijl de ambities voor wind op zee en waterstof al onder druk staan.	Hergebruik leidingen voor CO ₂ en waterstof
18.005	Daarnaast biedt deze infrastructuur ook strategische waarde voor CO ₂ -transport, aansluiting op internationale netwerken en lege gasvelden of aquifers voor CO ₂ -opslag. Dit benadrukt dat ruimtelijke keuzes en infrastructuurontwikkeling niet los van elkaar onderzocht kunnen worden. Juist daarom is duidelijke en gelijktijdige afstemming nodig tussen het PH PNZ en parallelle trajecten zoals PAWOZ.	Hergebruik leidingen voor CO ₂ en waterstof

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
18.006	Kortom: stem de ontwikkeling van windenergiegebieden af op de aanwezige infrastructuur, voordat nieuwe infrastructuur als uitgangspunt wordt genomen. Dit verlicht de druk op de Noordzee, versnelt de realisatie van groene waterstof, en benut publieke middelen doelmatig. Wij vertrouwen erop dat u onze reactie zorgvuldig betreft bij de verdere uitwerking van het ontwerp. NOGAT en NGT denken graag constructief mee in het vervolgproces en zijn bereid hierover in gesprek te gaan.	Hergebruik leidingen voor CO ₂ en waterstof
19.001	Maatwerk voor het inpassen van de ontwikkeling van nieuwe <i>prospects</i> /velden (mijnbouw) wordt in het ontwerp PNZ naar voren gebracht als de manier om ruimtegebruik voor windparken en mijnbouw zoveel mogelijk te optimaliseren. Element NL onderschrijft het belang van het maken van maatwerkafspraken echter wordt er ook aangegeven dat als maatwerk niet lukt, dat dan de minister kan besluiten windenergie voorrang te verlenen ten opzichte van mijnbouw. Dit geschetste scenario lijdt tot additionele onzekerheid, additionele kosten en mogelijk lagere up-times tijdens het ontwikkelen en opereren van mijnbouwactiviteiten in deze gebieden. Additionele onzekerheden, lagere up-times en hogere kosten kunnen investeringen in exploratie veel minder aantrekkelijk maken hetgeen niet in lijn is met de doelstellingen van het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie.	<i>Ter kennisgeving (geen cluster)</i>
19.002	De clearway Esbjerg-Hull en de nieuw ingetekende N/S Clearway die door windenergiegebied 6/7 loopt hebben aanzienlijke invloed op de activiteiten van onze leden. De introductie van deze nieuwe N/S Clearway kwam voor de sector onverwacht. De implicaties daarvan zijn niet met de sector besproken, ondanks dat de herziene tekst lijkt te impliceren dat toekomstige kansen (zoals <i>prospects</i> voor de winning van olie en gas en opslag CO ₂ en waterstof) in overleg met mijnbouwoperators in kaart zijn gebracht. Element NL verzoekt om eerst met haar leden een zorgvuldig proces te doorlopen.	Clearway 6/7 i.r.t. mijnbouw
19.003	Verschillende vergunde blokken en <i>prospects</i> liggen in of nabij deze <i>clearways</i> . De impact daarvan is derhalve groot voor wat betreft de uitvoering van (beoogde) projecten in of nabij deze <i>clearways</i> . Om plaatsing van een boor- en later productieplatform in de toekomstige of scheepvaartroute te voorkomen, zal bijvoorbeeld een gedeveerde boring vereist zijn vanaf een locatie daarbuiten met hogere kosten tot gevolg. Voor het boren van ondiep gas putten is het maar de vraag of het boren van buiten de clearway zelfs mogelijk is vanwege de ondiepe reservoirs.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
19.004	Daarnaast brengt de ligging veiligheidsrisico's met zich mee omtrent vaarverkeer en bereikbaarheid van (toekomstige) installaties. Rekening dient bijvoorbeeld te worden gehouden met de minimale vlieghoogte boven scheepvaartroutes, al dan niet in combinatie met windparken in Nederland en/of in Duitsland en (overige) nautische veiligheidsrisico's. De verwachting is dat het scheepvaartverkeer zich zal concentreren in de <i>clearways</i> , waarmee grotere nautische veiligheidsrisico's ontstaan. Zie daarover hieronder meer.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor <i>clearways</i>
19.005	In de PH PNZ wordt in hoofdstuk 9a.3 "Aangewezen windenergiegebieden voor de periode na 2032" aan het Programma Noordzee toegevoegd. Hierin worden verschillende gebieden aangewezen, in het bijzonder wordt het voormalig zoekgebied 6/7 volledig aangewezen als windenergiegebied. Dit is een gebied waar meerdere belangen van onze leden samenkomen, waaronder bestaande opsporings- en winningsvergunningen, prospectieve velden en initiatieven op het gebied van CCS (CO ₂ - opslag). De huidige onduidelijkheid over of, wanneer en hoe het windenergiegebied ontwikkeld zal worden, vormt een aanzienlijke risicofactor voor investeringsbeslissingen. Dit terwijl investeringen – mede in het licht van het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie – juist nu van groot belang zijn om de leveringszekerheid te waarborgen en de energietransitie verantwoord vorm te geven. Tevens is soepele en snelle vergunningverlening van groot belang voor het ontsluiten van nieuwe ontwikkelingen als beschreven in het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
19.006	Daarnaast vraagt Element NL met klem opnieuw rekening te houden met de benodigde ruimte voor de (helikopter)bereikbaarheid van (toekomstige) mijnbouwinstallaties binnen alle aangewezen windenergie gebieden. Veilige toegang tot de assets van onze leden via schepen en helikopters (waarbij als uitgangspunt geldt de obstakelvrije zone van 5 NM rondom mijnbouwplatforms.) moet alle fasen van het mijnbouwproces voldoende gewaarborgd zijn. Hierbij moet rekening worden gehouden met het feit dat groot materieel met aanzienlijke manoeuvreerruimte wordt ingezet in de volgende fasen: 1. Opsporingsfase: seismisch onderzoek; 2. Exploratiefase: boren van putten door boorplatformen; 3. Plaatsing van productie-installaties; 4. Productiefase olie en/of gas (regulier), inclusief toekomstige activiteiten zoals CCS (CO₂- opslag) en groene waterstofproductie; 5. Productiefase (onderhoud van installaties en putten en workovers: hiervoor worden boorplatformen, werkschepen of werkeilanden ingezet; 6. Decommissioning fase, inclusief werkzaamheden voor het permanent verlaten van putten (met boorplatformen waarbij helikopterbereikbaarheid ook een thema is). 7. Nazorgfase: het onderzoeken van lekdichtheid van verlaten putten en het eventueel interveniëren in het onverhoopte geval van een lekkage van een verlaten put. 8. Baseline onderzoek / monitoring middels (seismisch) onderzoek ten behoeve van CO₂ opslag en migratie. Element NL constateert dat deze fasen niet worden benoemd in de PH PNZ terwijl onze leden aan wettelijke verplichtingen moeten voldoen in al deze fasen. Het is van belang dat de activiteiten van onze leden in al deze fasen veilig kunnen plaatsvinden. Dit betekent dat de infrastructuur veilig moet worden kunnen bereikt via helikopters (indien nodig), rigs en werkschepen tijdens alle fasen incl. de wettelijk verplichte nazorgfase. Het maken van duidelijke afspraken waarbij de veiligheid gewaarborgd wordt, is essentieel.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
19.007	Element NL onderschrijft dat maatwerkoplossingen ruimte kunnen bieden om doelstellingen op het gebied van zowel mijnbouw als windenergie te realiseren. Voor de sector staat daarbij echter altijd borging van een veilige operatie en -helikopterbereikbaarheid voorop. Verschillende recente publicaties van de Onderzoeksraad voor Veiligheid onderschrijven het belang van het verbeteren van de veiligheid en de risicobeheersing op de Noordzee. (Element NL verwijst naar het rapport “Hulpverlening Fremantle Highway” van de Onderzoeksraad voor veiligheid , Mei 2025 Noodhulpverlening op zee is kwetsbaar - Onderzoeksraad voor Veiligheid alsmede naar Minister moet tempo maken met verbeteren risicobeheersing op Noordzee - Onderzoeksraad voor Veiligheid en naar Risico's voor scheepvaart bij inrichting Noordzee onvoldoende in beeld - Onderzoeksraad voor Veiligheid)	Scheepvaartveiligheid
19.008	De sector wil met betrokken overheden en de windsector op individuele basis (platform-perplatform) voor individuele gevallen maatwerkoplossingen zoeken. Het opstellen van wederzijds geaccepteerde criteria en uitgangspunten kan hierbij helpen. De keuzes rondom scheepvaartroutes en windenergie-gebieden kunnen leiden tot hogere kosten (zoals een subsea ontwikkeling of gedeveerd boren). Dit kan investeringen bemoeilijken of zelfs een mijnbouw-ontwikkeling onmogelijk maken. In dergelijke gevallen zou compensatie moeten worden overwogen.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
19.009	Element NL vraagt nadrukkelijk aandacht voor de impact van de PH PNZ op de gerechtvaardigde belangen van haar leden, zowel met betrekking tot lopende als toekomstige projecten. De onzekerheid over te nemen keuzes, de timing daarvan en de gevolgen hiervan voor het investeringsklimaat kunnen het behalen van de doelstellingen uit het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie negatief beïnvloeden. De sector wil graag actief bijdragen aan maatwerkoplossingen om knelpunten in individuele gevallen op te lossen. Veiligheid en efficiënte bedrijfsvoering vormen daarbij altijd de uitgangspunten. Element NL is graag bereid tot een nadere toelichting op deze zienswijze en hecht veel waarden aan de voortzetting van de constructieve dialoog met de overheid en andere betrokken partijen. Tot slot wordt het zeer op prijs gesteld wanneer Element NL ten aanzien van de verdere gang van zaken en ontwikkelingen op de hoogte wordt gehouden.	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid
20.001	TenneT waardeert het te lezen dat twee belangrijke zorgpunten uit een eerdere zienswijze op de conceptNotitie Reikwijdte en Detailniveau in deze ontwerp-PH zijn verwerkt. Te weten 1) de mogelijkheid tot maatwerkoplossing voor een ligging van kabels en leidingen in de bufferzone van een scheepvaartroute (paragraaf 10.7) en 2) de herbevestiging van windenergiegebied Doordewind II ten behoeve van een tijdige en continue uitrol van windenergie op zee.	Ter kennisgeving (geen cluster)

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
20.002	TenneT onderstreept het belang dat er tijdig keuzes gemaakt worden met betrekking tot het aanwijzen van nieuwe windenergiegebieden en ondersteunt een spoedig definitief besluit over de PH. TenneT benadrukt het belang van het tijdig uitvoeren van de continuïteit in de realisatie van nieuwe windparken en bijbehorende netaansluitingen voor de periode na de huidige routekaart windenergie op zee. Door onderbrekingen hierin kan de Nederlandse energietransitie tot ernstige vertraging of zelfs tot stilstand komen, omdat de nagenoeg alle prognoses een sterke stijging van de elektriciteitsbehoefte bij bedrijven en huishoudens laten zien. De vertraging leidt tot langere wachtlijsten voor aansluitingen op het hoogspanningsnet en mogelijk onvoldoende vooruitzicht voor bedrijven om te kunnen elektrificeren. Dat is ongunstig voor het investerings- en vestigingsklimaat - van met name industriële bedrijven - in Nederland. Daarnaast vertraagt het niet tijdig uitvoeren van wind op zee ook het terugdringen van industriële CO ₂ - uitstoot en vormt daarmee een risico op het niet tijdig behalen van de klimaatdoelen.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
20.003	Windenergie op zee is één van de belangrijkste onderdelen van de energietransitie. Nederland is met ondiepe wateren en gunstige windcondities een land dat bij uitstek geschikt is om in te zetten op windenergie op zee. Deze bron van energie draagt in grote mate bij aan de beschikbaarheid van elektriciteit en het vergroten van de onafhankelijkheid van energie uit andere landen. Daarnaast draagt windenergie op zee ook bij aan het afbouwen van fossiele brandstoffen en CO ₂ -reductie. TenneT is van mening dat ook dit aspect meegewogen dient te worden in het aanwijzen van voldoende capaciteit aan windenergiegebieden middels deze PH.	Meewegen emissiereductie
20.004	Een recent onderzoek van Ecorys ¹ in opdracht van TenneT toont het belang van tijdige realisatie van elektriciteitsinfrastructuur aan. Het voordeel van tijdige realisatie van elektriciteitsinfrastructuur (zowel op land als op zee) en mogelijke groene groei kan voor heel Nederland oplopen tot wel 30 miljard euro per jaar. Het niet nu – en daarmee vertraagd – aanwijzen van nieuwe windenergiegebieden leidt tot vertraagde aanleg van infrastructuur en daarmee tot het niet tijdig kunnen voldoen aan de stijgende vraag naar elektriciteit. Het niet tijdig realiseren van de benodigde windenergie op zee resulteert dat een deel van dit potentieel (van 30 miljard euro) niet kan worden benut.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
20.005	Vanwege de argumenten genoemd in bovenstaande drie pijlers, acht TenneT het van belang dat er in de definitieve-PH voldoende capaciteit (gigawatten) aan nieuwe windenergiegebieden wordt aangewezen. Het voorbehoud op financiële dekking voor de gevolgbaten van de inpassing van windenergie op zee baart dan ook zorgen dat capaciteit in windenergiegebied 6/7 niet tijdig zal worden aangewezen. Als financiële dekking voor de volledige 19GW in dit gebied niet mogelijk blijkt, wil TenneT graag ter overweging meegeven om een deel van deze capaciteit in de PH aan te wijzen en het overige deel in een volgende reguliere herziening van het Programma Noordzee. Dit zou zich in deze PH bijvoorbeeld kunnen beperken tot het westelijke (fase 1) deel.	Omgang met financiële dekking
20.006	Wij danken het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat voor de mogelijkheid tot het geven van onze zienswijzen. Tevens vragen we het Ministerie om bovenstaande argumenten en het belang van tijdigheid, strategische autonomie en betaalbaarheid mee te nemen bij het opstellen van de definitieve-PH.	Participatie vervolgproces
21.001	Allereerst ervaren wij het positief dat de positie van de Nederlandse regering ten aanzien van olie en gas in het PH-PNZ duidelijk wordt weergegeven met de verwachting dat aardgas de komende decennia nog noodzakelijk is en dat zolang dat het geval is, gaswinning uit de Nederlandse kleine gasvelden de voorkeur heeft boven import. Het is Dana NL er alles aan gelegen om hier binnen de mogelijkheden van ons bedrijf zo goed mogelijk aan bij te dragen.	Participatie vervolgproces
21.002	Daarentegen zien wij diverse onderwerpen in het PH-PNZ die in potentie een groot negatief effect kunnen hebben op de belangen van Dana NL samen met haar joint venture partners. Dit betreft zowel de bestaande productie van olie en gas maar vooral ook de nieuwe ontwikkeling van olie en gas uit aange-toonde, maar in potentie ook nieuwe reserves	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
21.003	In het PH-PNZ beschrijft u dat vanwege de onzekerheden rondom mijnbouw er maatwerk voor de vergunningverlening mogelijk moet zijn. Dana NL heeft diverse belangen in de blokken F03c, F06b en F06e. Vergunningverlenings procedures en met name de doorlooptijd daarvan zijn onderdeel van de interne besluitvorming processen om nieuwe voorkomens te ontwikkelen. Soepele vergunningverlening is daarom voor ons van groot belang bij de potentiële ontwikkeling van prospectiviteiten binnen dit windenergiegebied 6/7. Daarentegen langer dan normale doorlooptijden en extra onzekerheden omtrent goedkeuring kunnen ontwikkeling van nieuwe voorkomens blokkeren. Tijdens eerdere overleggen zijn de desbetreffende prospectiviteiten als bedrijfsvertrouwelijk ook met u gedeeld.	Mijnbouwbelangen in windenergiegebieden
21.004	Daarnaast merken wij op dat om bestaande mijnbouw te continueren en toekomstige mijnbouw mogelijk te maken dit alleen kan wanneer dit veilig en verantwoord mogelijk is. Helikopterbereikbaarheid is hiervoor essentieel en aanliegroutes moeten veilig en realistisch ontworpen kunnen worden	Obstakelvrije zone t.b.v. helikopterbereikbaarheid

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
21.005	Over de route van de clearway 'c' Esbjerg-Hull, is in de afgelopen jaren uitgebreid overleg geweest met de ministeries van IenW en KGG waarbij diverse route opties aan bod zijn gekomen. Wij refereren op dit onderwerp aan onze brief van 28 maart 2023 (ons kenmerk: RC-23-5013) waarin wij op verzoek van het ministerie de financiële belangen van Dana NL in de F-blokken nader toelichten. In deze brief spreken wij de voorkeur uit voor de route destijds benoemd als D1 en onder beperkingen de route D2-Zuid. Op de tekening momenteel ingevoegd in het PH-PNZ 'lijkt' nu de D2-Noord route te zijn ingetekend. Deze route loopt deels over een aangetoond olie en gas voorkomen van Dana NL en partners heen. Op de tekening momenteel ingevoegd in het PH-PNZ 'lijkt' nu de D2-Noord route te zijn ingetekend. Deze route loopt deels over een aangetoond olie en gas voorkomen van Dana NL en partners heen. Wanneer een ontwikkelingsproject in een vaarweg ligt zal dit moeilijker te ontwikkelen zijn, aangezien hier afwijkende putten van buiten de D2-Noord vaarroute voor nodig zijn. Daarbij zijn significante extra kosten te verwachten, die een project economisch negatief zullen beïnvloeden, wat consequenties kan hebben voor de ontwikkeling. Wij hebben destijds aangegeven dat om deze reden Dana NL de D2-Noord route niet kan ondersteunen. Ondanks toezegging hebben wij geen reactie mogen ontvangen van een van de ministeries op deze brief met een onderbouwd besluit over een gekozen route en een beschouwing op de in de brief uiteengezette belangen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
21.006	In het PH-PNZ wordt benadrukt dat intensief overleg heeft plaatsgevonden met de olie en gas sector. Hoewel een uiteindelijke terugkoppeling nog niet heeft plaatsgevonden kunnen wij dit voor wat betreft clearway 'c' onderschrijven. De clearway in het PH-PNZ aangegeven als route 'd' door windenergiegebied 6/7 is echter met Dana NL in het geheel niet besproken geweest. Wij waren onaangenaam verrast deze route in het huidige PH-PNZ aan te treffen zonder enige vorm van overleg met ons, noch met Element NL.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
21.007	Clearway 'd' loopt door het voor Dana NL gelicentieerde gebied F02a met inliggend in het plot-gebied van deze clearway diverse Dana NL olie en gas prospectiviteiten. Samen met onze joint venture partners heeft Dana NL in de loop der jaren al omvangrijke investeringen gedaan in dit gebied. Recent nog zijn deze uitvoerig besproken met EBN en andere operators in het kader van de F2/F3/F6 Regio Programmering. Dit is een uitvloeisel van het Sector Akkoord dat in april 2025 samen met het ministerie van KGG ondertekend is.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
21.008	Ook voor deze prospectiviteiten geldt dat wanneer deze in een vaarweg liggen deze moeilijker of economisch mogelijk niet te ontwikkelen zijn, wanneer hier afwijkende putten van buiten de vaarroute voor nodig zijn. Dit kan een domino-effect geven met grotere negatieve consequenties voor de ontwikkeling van prospectiviteiten die opgenomen zijn in het 6-jaren plan van de F2/F3/F6 Regio Programmering.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
21.009	Het Regio Programmering plan is van zwaarwegend belang voor het voortbestaan van Dana NL. Daarom willen wij benadrukken dat wij graag nader in overleg gaan met de ministeries om onze belangen in dit gebied bedrijfsvertrouwelijk duidelijk te maken, alvorens deze clearway definitief wordt vastgesteld	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
21.010	In de gesprekken over clearway 'c' is door het ministerie aangegeven dat scheepvaartveiligheids studies nog gedaan dienen te worden. Vanuit het PH-PNZ is niet duidelijk of dit inmiddels is uitgevoerd danwel wat de uitkomsten daarvan zijn. Voor Dana NL is een onderzoek ten aanzien van platform veiligheid van groot belang. Dit geldt zowel voor het bestaande platform F2-A-Hanze als ook voor de in de gesprekken geprojecteerde ontwikkelingen.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
21.011	Waarderen wij dat in de afgelopen jaren wij op diverse momenten in de gelegenheid zijn gesteld om onze informatie en visie te kunnen delen met u. Nu dat we het ontwerp op de PH-PNZ hebben ontvangen en bestudeerd, blijkt dat een deel van onze zorgen, opmerkingen en impact op onze voorgenomen activiteiten niet is weggenomen en dat daar zelfs een extra onzekerheid bij is geïntroduceerd door middel van de clearway 'd' die exact over een van onze prospecten loopt. Wij vragen u daarom om de afspraken uit het Sector Akkoord, dat is gesloten tussen het ministerie KGG, Energie Beheer Nederland (EBN) en branchevereniging voor olie- en gaswinning Element NL, tezamen met de uitkomsten van de Regionale Programmering af te stemmen met de inhoud van het PH-PNZ.	Mijnbouwbelangen in indicatieve ruimte voor clearways
22.001	De leden van Platform Offshore Solar (POS) waarderen de inzet van het ministerie in de zoektocht naar een passende ruimtelijke inrichting van de Noordzee. Wij maken graag gebruik van de gelegenheid om een zienswijze in te dienen op het ontwerpbesluit Partiële Herziening Programma Noordzee 2022-2027 en brengen hierbij de volgende aandachtspunten onder uw aandacht.	Ter kennisgeving (geen cluster)
22.002	De combinatie met wind op zee maakt zon op zee efficiënter en effectiever, doordat ze dezelfde voorzieningen benutten en elkaars energieprofielen aanvullen. Omgekeerd is ook het geval: de combinatie met zon op zee, kan wind op zee effectiever maken. Logischerwijs maakt POS zich zorgen dat de doelen van 2040 (50 GW) en 2050 (70 GW) met deze herziening onder druk komen te staan. Ondanks dat de complexiteit van de ruimtelijke puzzel op zee het belang van medegebruik (o.a. zon op zee) onderstreept, blijft een voortvarende uitrol van wind op zee randvoorwaardelijk voor het succes van de energietransitie.	Zonne-energieproductie op zee
22.003	Voor een optimale integratie van zon op zee is het gunstig om hier zo vroeg mogelijk rekening mee te houden bij het ontwerp van een windpark en de bijbehorende infrastructuur. Onderzoek wijst uit dat integratie van zon op zee in een later stadium vaak onnodig veel extra kosten, vertragingen en risico's met zich meebrengt (Ventolines, 2024). Wij onderschrijven dat zon op zee als meesturende factor bij de inrichting van wind op zee bijdraagt aan een gezonde business case voor de windparkexploitant en het versnellen van de energietransitie.	Zonne-energieproductie op zee
22.004	Gebiedsvoorkeuren kunnen duidelijkheid scheppen over de kansen en grenzen van medegebruik. Er is echter geen tabel opgenomen die per windpark of windenergiegebied de mate van geschiktheid voor zon op zee aangeeft, zoals dat voor voedselwinning en deels met betrekking tot natuurwaarden wel is gedaan. De afstand tot een netaansluitingspunt in relatie tot de omvang van het zonnepark kan echter bepalend zijn voor de businesscase (Pondera, 2023). De oproep van de zon op zee sector is dat het ontbreken van zon op zee in de tabel (H10.1.5) niet ten koste mag gaan van de beschikbaarheid van geschikte ruimte voor zon op zee.	Zonne-energieproductie op zee
22.005	Het Verkennend Programma Duurzame Blauwe Economie en het Greater North Sea Basin Initiative zijn positieve ontwikkelingen die perspectief bieden voor de natuur-, voedsel- en energietransitie. Hiermee worden concrete stappen gezet met het opzetten van pilots en grootschalige medegebruikprojecten, het versterken van netwerken, het optimaliseren van vergunningsprocedures en een samenhangende beleidsaanpak. Deze initiatieven worden door de zon op zee sector verwelkomd en waar mogelijk ondersteund	Zon op zee
22.006	Tot slot wensen wij de nieuwe minister veel succes bij het zorgvuldig invullen van de natuur-, voedsel- en energietransitie op de Noordzee. Het oplossen van deze complexe opgave vraagt om slimme combinaties van technologie en beleid; precies waar Nederland in uitblinkt. POS stelt het zeer op prijs dat u de bovengenoemde punten in uw afweging betreft.	Participatie vervolgproces
23.001	NedZero prijst het ministerie voor haar inzet in de zoektocht naar een geschikte ruimtelijke indeling van de Noordzee. Graag maakt NedZero van de mogelijkheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het ontwerpbesluit Partiële Herziening Programma Noordzee 2022-2027. Wij geven graag de volgende punten mee ter overweging	Ter kennisgeving (geen cluster)
23.002	Versnelling van de energietransitie en de tijdige uitrol van wind op zee is cruciaal voor het behalen van de klimaatdoelstellingen, zo bleek uit de KEV 20241. De voorgestelde beleidswijziging lijkt geen recht te doen aan deze urgentie. De beslissingen die nu worden gemaakt zullen van groot belang zijn in het al dan niet tijdig bereiken van een klimaatneutrale, duurzame en onafhankelijke energievoorziening.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
23.003	In 2050 wil Nederland 70 GW aan windcapaciteit op zee hebben staan. Daarvoor is een tussendoel van 50 GW in 2040 geformuleerd. Met de huidige routekaart zal er ca. 21 GW operationeel zijn in 2032. Eerder luidde de doelstelling het aanwijzen van tenminste 23 - 26 GW aan ruimte voor wind op zee binnen de Partiële Herziening Programma Noordzee 2022-2027 om 50 GW in 2040 'binnen handbereik' te brengen ² . Binnen het huidige ontwerpbesluit is dit teruggebracht tot 21 GW. Het aanwijzen van de overige 8 GW (van de 29 GW die naast Routekaart 21 GW nodig is om de 50 GW in 2040 te bereiken) wordt doorgeschoven naar het Programma Noordzee 2028-2033. Hiermee raakt de 50 GW-doelstelling uit het oog en neemt de minister een risico dat bij een versnelling van de verduurzaming van de maatschappij onvoldoende kavels gereed zijn om de 50 GW-doelstelling te behalen.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
23.004	De vertaling van aanwijzing binnen Programma Noordzee naar de uiteindelijke routekaart is onzeker. In het verleden hebben o.a. mijnbouwprojecten vertragingen opgeleverd voor aangewezen wind op zee gebieden. Die onzekerheid draagt eveneens bij aan de twijfel of de doelstellingen tijdig gehaald zullen worden. Ook kunnen de voorbereidingen van het net op zee, inclusief aanlandingen dieper landinwaarts, te laat starten als concrete windkavels te laat worden aangewezen. Het zou de ontwikkeling van wind op zee helpen als aangewezen zoekgebieden eerder juridische zekerheid krijgen in het voordeel van de ontwikkeling van wind op zee.	Doelstelling, continuïteit windenergie op zee en onzekerheden
23.005	Continuïteit van de uitrol van windenergie op zee is van belang voor een tijdige realisatie van de doelstellingen. Daarnaast is het essentieel om op tijd helderheid te verschaffen over de ontwikkeling van windparken op zee. Dit draagt bij aan een stabiel marktbeeld, versterkt het vertrouwen van ontwikkelaars, diverse partijen in de ketens om te investeren in productie en installatiecapaciteit. Dit werd tevens onderstreept in de voorzittersbrief vanuit het NZO ³	Doelstelling, continuïteit wind op zee
23.006	Meerdere zoekgebieden voor wind op zee zijn om verschillende redenen afgevalen. Zoals in bijgevoegde tabel is aangegeven is er reeds voor ca. 18 GW aan wind op zee potentie geschrapt, exclusief de open zone in zoekgebied 6/74. Een aantal van deze gebieden kent een gunstige ligging en daarmee een lagere LCOE. Voor een succesvolle energietransitie is het van belang dat de energieprijzen zo laag mogelijk gehouden worden voor de eindafnemer. Het is van cruciaal belang dat de overgebleven zoekgebieden buiten Routekaart 21 GW samen hun potentie – i.e. ca. 21 GW – waar kunnen maken t.b.v. de klimaatdoelstellingen. Met o.a. de mijnbouwvooruitzichten in het oostelijk deel van 6/7 is dat allesbehalve een zekerheid. Mocht deze potentie niet gehaald worden, wordt er een nog groter deel van de 50 GW opgave vooruitgeschoven wat zal leiden tot een ophoping van risico's en onzekerheden. NedZero ziet dit scenario als zeer onwenselijk en zal zich in blijven zetten voor een gestage uitrol van wind op zee.	Zoekgebieden
23.007	Voor het parallel bewerkstelligen van de energie-, natuur- en voedseltransitie op de Noordzee zullen keuzes gemaakt moeten worden. NedZero roept het ministerie op een logische afweging te maken tussen de belangen aan de hand van een maatschappelijke kosten-batenanalyse. Hiervoor kan input worden gewonnen uit eerder uitgevoerde analyses ⁵ .	Kostenverhogende aspecten
23.008	Daarnaast vraagt NedZero verdere aandacht te besteden aan een aantal belangrijke aspecten van de uitrol van windenergie op zee die kostenverhogend kunnen werken en zoals die momenteel naar voren komen in de Partiële Herziening. De afgelopen jaren heeft de windsector zich constructief ingezet bij het aanscherpen van beleid, zoals het faciliteren van zon op zee en natuurversterking, aangezien deze vormen van medegebruik onder de juiste omstandigheden perspectief bieden ten behoeve van de windsector. Aanvullende beleidskeuzes en vereisten uit de onderstaande paragrafen versterken echter het beeld dat de economische en technische uitvoerbaarheid van windenergie op zee onder toenemende druk komt te staan. Het verzoek is dan ook deze factoren integraal te betrekken in de maatschappelijke kosten-batenanalyse van het programma, en heldere randvoorwaarden te formuleren die de ontwikkelrisico's en meerkosten beheersbaar houden voor betrokken partijen. Het gaat onder meer om de volgende aspecten (in volgorde van paragraaf nummer, niet in volgorde van impact):	Kostenverhogende aspecten
23.009	Toegenomen kwetsbaarheid van infrastructuur – noodzaak tot bescherming (§ 7.3.1): de verhoogde aandacht voor cyber- en maritieme veiligheid via het interdepartementale Programma Bescherming Noordzee Infrastructuur (PBNI) impliceert aanvullende vereisten en maatregelen om vitale offshore objecten te beschermen. Deze veiligheidsvoorzieningen brengen extra investeringen met zich mee in monitoring, fysieke beveiliging en redundantie.	Kostenverhogende aspecten
23.010	Complexe governance en coördinatie voor duurzame blauwe economie (§ 8.3.1): de inzet op een verkennend programma voor Duurzame Blauwe Economie vraagt om opstart van pilots, netwerkvorming, vergunningsoptimalisatie en integrale beleidssturing, waarbij initiatieven moeten passen binnen de ecologische draagkracht van de Noordzee. Deze procesmatige vereisten verhogen de planningskosten en vertragen mogelijk de implementatie van concrete projecten	Kostenverhogende aspecten

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
23.011	Extra voorwaarden bij ruimtelijke ordening (hoofdstuk 9a): de aanwijzing en fasering van gebieden zoals Doordewind en 6/7 gaat gepaard met verplichtingen tot ecologische toetsing, behoud van open zones, en integratie van medegebruik. Bovendien zal door de toekomstige <i>dearways</i> de flexibiliteit in plaatsing afnemen en projectoptimalisatie worden beperkt	Kostenverhogende aspecten
23.012	Sturingsfilosofie medegebruik (§ 10.1.4): de filosofie om medegebruik integraal mee te nemen in de planvorming van windparken betekent extra ontwerpvereisten en coördinatie met derden. Ondanks dat er in dit paragraaf specifiek wordt vermeld dat het verder integreren van medegebruik 'niet te koste mag gaan van de gezonde businesscase voor de windparkexploitant of mag leiden tot vertraging van de uitrol van windenergie op zee', bestaat er de zorg dat dit standaardisatie bemoeilijkt, transactiekosten kan verhogen en tot aanvullende juridische en ecologische toetsing kan leiden	Anticiperen op medegebruik mogelijk kostenverhogend voor windparkontwikkelaar
23.013	Medegebruiksvormen op Noordzee-brede schaal (§ 10.1.5): de inzet op Noordzee-brede toepassing van medegebruiksvormen verhoogt de schaal van complexiteit. In plaats van optionele toevoeging wordt medegebruik een strategische randvoorwaarde, wat de kosten van beheer, toezicht en vergunningverlening kan verhogen. De vermelde tabel 10.1 geeft daarbij een vertekend beeld van de mogelijkheden in de verschillende gebieden, aangezien zeer beperkte afwegingsfactoren zijn weergegeven, terwijl alleen een geschiktheid is vast te stellen als alle noodzakelijke elementen worden meegenomen (bijvoorbeeld stroming, golfhoogte, afstand tot havens etc.).	Anticiperen op medegebruik mogelijk kostenverhogend voor windparkontwikkelaar
23.014	Vroegtijdig anticiperen op medegebruik (§ 10.2.1): door reeds in het ontwerpstadium rekening te houden met medegebruik worden ontwikkelaars verplicht om vroegtijdig te investeren in extra ontwerpflexibiliteit en in overleg met niet-energiesectoren, met bijbehorende risico's en vertragingen, dit terwijl er grote onzekerheid bestaat of de gefaciliteerde medegebruik opties uiteindelijk benut zullen worden.	Anticiperen op medegebruik mogelijk kostenverhogend voor windparkontwikkelaar
23.015	Inpassing kabels en leidingen bij scheepvaartroutes (§ 10.7): De toevoeging van een specifiek afwegingskader kan extra vergunnings- en planningsvereisten introduceren. Daarbij kunnen de voorgestelde technische oplossingen zoals dieper ingraven tot hogere kosten leiden. Deze eisen leiden mogelijk tot langere doorlooptijden en mogelijk tot duurdere tracéalternatieven of mitigatiemaatregelen.	Afwegingskader kabels en leidingen bij scheepvaartroutes
23.016	Een gezonde natuur vormt de basis voor het bewerkstelligen van de andere Noordzee-transities en zou hierin als primair leidend moeten worden beschouwd. De windsector zal zich daarom onverminderd blijven inzetten voor het verbeteren van de ecologische draagkracht van de Noordzee. Niet alle vormen van medegebruik in windparken (e.g. bodemberoerende visserij) zijn verenigbaar met het verbeteren van die ecologische draagkracht. Ecologische balans en herstel (natuurtransitie), circulaire en natuurinclusieve voedselwinning (voedseltransitie) en duurzame energieopwekking (energietransitie) passen in één beeld. Hierbinnen zou het niet moeten gaan om het afwegen van belangen uit de traditionele sectoren, maar om het bouwen naar die van de toekomst.	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
23.017	NedZero verneemt graag hoe er volgens het ministerie in de Partiële Herziening rekening zou moeten worden gehouden met het recent aangekondigde akkoord tussen de EU en het VK ten aanzien van het visrecht van de EU-vloot op het Britse deel van de Noordzee. Deze ontwikkeling biedt langjarige zekerheid voor toegang tot deze visgronden en voorkomt daarmee de onzekerheid genoemd in § 4.1.3. NedZero verneemt graag wat dit gegeven volgens de minister verandert aan de balans tussen de Noordzee-transities en daarmee de ruimtelijke indeling van het Nederlands deel van de Noordzee en in het bijzonder de ruimte voor de windsector	Integrale belangenafweging
23.018	Tot slot kan de windsector zich vinden in een bovengrens in de vermogensdichtheid van 10,5 MW per km ² , mits hier de dichtheid van de netto kavelgrootte mee wordt bedoeld.	Vermogensdichtheid
24.001	Hierbij dien ik mijn zienswijze in met betrekking tot de voorgestelde Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027. Ik waardeer de ambitie om de Noordzee duurzaam te beheren, maar ik maak me zorgen over de prioritering van bepaalde belangen boven andere, en de potentiële gevolgen daarvan voor de mariene natuur en de voortgang van de energietransitie	Ter kennisgeving (geen cluster)
24.002	Ik constateer dat er in de voorgestelde herziening een nadruk ligt op het prioriteren van ruimte voor de visserij. Hoewel ik de belangen van de visserijsector erken, is het mijn overtuiging dat dit beleid onnodige en onwenselijke druk legt op de reeds kwetsbare mariene natuur en de broodnodige ruimte voor de energietransitie. Het schrappen van zoekgebieden voor windenergie vergroot de onzekerheid en bemoeilijkt het vinden van geschikte locaties voor toekomstige windparken. Dit strookt niet met de urgentie van de klimaatcrisis en de nationale en Europese doelstellingen voor hernieuwbare energie. Ik pleit daarom met klem voor het behoud van de bestaande zoekgebieden voor windenergie. Het is essentieel dat er een flexibele en evenwichtige benadering wordt gehanteerd, waarbij de verschillende transities op de Noordzee elkaar niet in de weg zitten, maar elkaar juist versterken. De energietransitie is van nationaal belang en mag niet onnodig worden belemmerd door andere claims op de ruimte.	Integrale belangenafweging

Nummer deelzienswijze	Deelzienswijze	Cluster in Reactienota
24.003	Het windgebied dat wordt aangewezen in de partiële herziening, met name in het noordelijke deel van de Noordzee, baart mij grote zorgen met betrekking tot de impact op zeevogels. Specifieke soorten zoals de zeekoet en de grote mantelmeeuw zijn hierbij in het bijzonder kwetsbaar. Het is algemeen bekend dat dit deel van de Noordzee van cruciaal belang is voor zeevogelpopulaties en dat een aantal gebieden in deze regio reeds kwalificeren of mogelijk kwalificeren als Vogelrichtlijngebied. Ik verzoek dringend om de kennishiaten over de impact op vogels in dit specifieke gebied adequaat in te vullen voordat er definitieve besluiten worden genomen. Voorkomen moet worden dat windparken in of nabij (potentiële) Vogelrichtlijngebieden worden geplaatst. De bescherming van deze gebieden en de daarin aanwezige vogelpopulaties moet een prioriteit zijn in de ruimtelijke planning van de Noordzee.	Kennisleemten en ecologische onzekerheden
24.004	Windparken dienen primair bij te dragen aan een gezonde zee en de energietransitie. Medegebruik is daaraan ondergeschikt en mag geenszins leiden tot extra druk op het mariene ecosysteem of conflicten met de energieopwekking. Enkel medegebruik dat aantoonbaar natuurversterkend, veilig en niet conflicterend is met de primaire functie van windenergieopwekking, is acceptabel. De actieve visserij in windparken acht ik om diverse redenen onverstandig. Het draagt niet bij aan het herstel van een gezonde zee en kan negatieve effecten hebben op het mariene ecosysteem en de veiligheid in de parken. We moeten bouwen aan een Noordzee die natuur, voedsel en energie in balans brengt, waarbij de bescherming en het herstel van de natuurlijke waarden vooropstaan	Onderzoek naar actieve visserij in windparken
25.001	De kern is dat de effecten op de gezondheid van mens, dier en plant en hun leefomgeving structureel en serieus meegewogen dienen te worden. Dat geldt ook voor alle grote ontwikkelingen rondom industrie en de energietransitie waar de ontwikkelingen en hun effecten op de Noordzee onderdeel van is. Gezondheid centraal en leidend (GezondheidsEffectRapportage centraal in MER en Mer) en niet leidend het verduurzamen en CO ₂ -reductie. Dit kan betekenen dat geplande windparken en verduurzamen fossiele industrie beter elders kunnen gebouwd in de EU.	Integrale belangenafweging
25.002	1. Implementeer een GER en hanteer het voorzorgsprincipe. Alle effecten op gezondheid worden volwaardig getoetst en afgewogen (MER én GER (Gezondheidseffect Rapportage) worden gemaakt). Het doel van een GER is dat gezondheid een volwaardige plek heeft in de totale besluitvorming. Besproken met belanghebbenden voor besluitvorming van het bestuur. Een volwaardige GER is te allen tijde noodzakelijk om gezondheid te borgen. Gezondheid mens, dier en plant en hun leefomgeving leidend en niet het verduurzamen en CO ₂ -reductie. Zo mogen beschermende maatregelen onder de KRM/aanpassingen Maritieme strategie, zoals beperkingen visserij, niet uitgeruild worden voor mogelijkheid tot plaatsen van windenergie ten koste van de gezondheid leefomgeving mens, dier en plant. Op basis van het zogenoemde 'voorzorgsprincipe' hoeft men niet te wachten met milieubeschermende maatregelen totdat onomstotelijk bewijs van de schadelijke effecten is geleverd. Nogmaals: hanteer het voorzorgsprincipe, implementeer een GER en zet Gezondheid van mens, dier en plant en hun leefomgeving centraal	Integrale belangenafweging
25.003	2. Effecten leiden niet tot extra gezondheidsschade mens, dier en plant en hun leefomgeving. 3. Deze zijn toekomstbestendig. Dat wil zeggen dat ze ook in de toekomst kunnen voldoen aan de steeds strenger wordende eisen tav gezondheid en veiligheid. Dat betekent dat beleidsmakers steeds uitgaan van geactualiseerde gezondheidskundige normen en BBT's en dat er geen uitzonderingen meer worden geschapen voor bedrijven die gebruik willen maken van milieuruimte. Gezondheid wordt echt leidend. 4. Alle afspraken worden hard gemaakt (SMART) en liefst juridisch bindend vastgelegd (bijv. per afgesproken datum vergunning). 5. Geen extra gezondheidsschade tijdens een bouwfase of transitiefase (verbouwen met de winkel open mag niet leiden tot extra gezondheidsschade). Wij menen dat als er nieuwe afspraken gemaakt worden, er ook bovenwettelijke gezondheidskundige normen in de afspraken opgenomen kunnen worden. 6. Bewoners en belanghebbende(n) (organisaties) worden vanaf nu en indien het hun belangengebied raakt ook met terugwerkende kracht echt een serieuze inspraakpartner, vóór in het proces, niet pas als het besluit al nagenoeg vast ligt. Dat betekent ook dat zij veel eerder op de hoogte gebracht worden van voornemens die hun belangengebied aangaan. 7. (digitale) veiligheid en gezondheid worden bindende voorwaarden bij het verduurzamen van de (leef)omgeving en onderdeel van MER en GER ook indien noodzakelijk om gezondheid te kunnen borgen van mens, dier en plant en hun leefomgeving ook in reeds gestarte processen (met terugwerkende kracht). 8. het volwaardig meenemen van de specifieke zorgplicht natuur uit de Omgevingswet. Deze geldt bij alle dier- en plantensoorten zoals ook zeekoeten (volwaardig onderzoek effecten op populatie als voorzorg) (zie voetnoot). 9. Het hanteren van het eerdergenoemde voorzorgsbeginsel en omgevingswaarden aanpassen aan de laatste WHO-normen en huidige inzichten en feiten met als doel beschermen van onze gezondheid en die van de leefomgeving: om volwaardig de gezondheid en veiligheid van de fysieke omgeving te borgen.	Integrale belangenafweging

Bijlage 4:

Totaaltabel deelzienswijzen internationaal

Onderstaande tabel geeft een overzicht van alle zienswijzen en hoe die zijn opgeknipt in deelzienswijzen voor beantwoording.

Van Zweedse en Duitse zienswijzen zijn hier onofficiële vertalingen opgenomen.

Indiener	ID	Deelzienswijze
01	01.001	Passive fisheries is determined as one of the four permitted forms of joint use in the Offshore wind farm Area Passport system. We are grateful for the clarifications already received concerning how Area passport passive fishing licenses can be received and have the following additional questions and comments: Can foreign entities, especially German fishing enterprises, apply to this tender? If so, we would welcome clear guidelines as to how this application can be submitted and what supporting documentation will be needed. Also, would it be possible that fishing enterprises from Germany and other MS cooperate with Dutch fishing companies to submit application for a joint license?
01	01.002	Concerning the adaptation of the Doordewind wind farm area, on page 177 and 187 it is stated that “the operating principle is that active fishing will be permitted on condition it is safe, viable and feasible”. How will those conditions be assessed and what procedure is envisaged? If active fishing will be deemed possible, what kind of access regime will be implemented? We call for a transparent and a non-discriminatory process in this regard.
01	01.003	It is stated that a large zone for langoustine fisheries will be kept free for langoustine fisheries. Is there a map available reflecting this open zone?
02	02.001	We note the potential cumulative impact on fisheries space and recommend that more emphasis could be placed on consultation and coordination with neighbouring countries. We also recommend clearer and stronger phrasing to reflect the importance of early cross-border engagement, particularly where closures may impact UK fishing interests. It would be helpful to expand on how GNSBI is facilitating early dialogue and include additional examples of coordination mechanisms.
02	02.002	We seek clarification regarding the reference to an increase in catches in the northern North Sea, specifying whether this refers to catch weight, effort or quota update, and whether this reflects shifts in target species, fleet behaviour or climate change impacts.
02	02.003	On page 66, we note the explanation for how economies of scale support sustainability. We recommend expanding on this by defining what is considered ‘valuable fishing grounds’ and how these are assessed in spatial decision-making.
02	02.004	We welcome the reference to the OR-ELSE programme (p.103) and suggest this could be further strengthened by recognising the main direct and indirect ecological impacts of sand extraction.
02	02.005	We suggest reconsidering the removal of the text beginning “In view of climate change...” (p.106), as it offers valuable context for the subsequent actions section and helps connect the proposed measures to the broader cross-cutting issue of climate change. A rephrased version of the original text could usefully be retained to help justify the actions outlined.
02	02.006	Additionally, the replacement of annual sand extraction volumes with a single cumulative figure to 2200 (p.105) reduces transparency and makes it difficult to understand trends and changes over time. We recommend reinstating or supplementing this with annual figures to aid interpretation.

Indiener	ID	Deelzienswijze
02	02.007	We welcome the strengthened reference to international cooperation on cyber and maritime security (pp.109–110). We would find it helpful if further detail could be provided under action line 5 (p.110) regarding how "close cooperation with public and private parties, the North Sea countries and other allies" will be implemented in practice.
02	02.008	Additionally, under action line 3 on resilience, we would welcome clarification on how information exchange will be improved to contribute meaningfully to resilience and security.
02	02.009	We note the revised term " <i>nature recovery and development</i> " replaces " <i>restoration and protection</i> " and suggest that this change risks weakening the emphasis on the importance of nature protection. We recommend rephrasing to retain this key concept, e.g., " <i>nature protection, recovery, and enhancement/improvement.</i> "
02	02.010	We recommend replacing the term "(EU) countries" (p.123) with "North Sea Nations" to better reflect the need for broader regional cooperation, including non-EU countries such as Norway and the UK.
02	02.011	We note the phrase " <i>more offshore wind farms and offshore gas and oil production</i> " (p.160) which appears contradictory in the context of climate mitigation. We recommend revising this wording to better reflect climate objectives, particularly as increased oil and gas production does not align with the mitigation goals, this may be better referenced within energy security.
02	02.012	Additionally, we suggest that this section could be strengthened by referencing nature-based solutions and the importance of protecting, restoring, and enhancing these areas as part of the climate mitigation strategy.
02	02.013	<i>Mining/drilling (p.164):</i> We note that the term " <i>acceleration</i> " is used to describe the reduction of domestic gas production. We recommend replacing this with " <i>deceleration</i> " for accuracy. We would also welcome greater detail on the nature of " <i>customised solutions</i> " for managing conflicts between offshore wind energy development and mining activities.
02	02.014	<i>Shipping (p.164):</i> We would welcome further clarification on what considerations have been taken when boundaries between offshore windfarms may need to increase, such as for larger, autonomous vessels or floating offshore wind and under what conditions these buffers will be larger.
02	02.015	<i>9a2 Maritime Spatial Plan map 2022–2027 (p.167):</i> We note that fisheries data are excluded from the MSP map on the grounds that fishing is generally permitted. However, while this may be accurate from a legislative standpoint, it does not reflect the practical and spatial constraints faced by the fishing sector, such as vessel range, gear type, seasonality, and the location of fishing grounds. Additionally, the map key itself indicates nature conservation zones where fishing is restricted. The absence of mapped fisheries data limits the ability of decision-makers and developers to assess potential spatial conflicts, displacement, and cumulative impacts. We recommend clarifying this rationale and reconsidering the inclusion of relevant fisheries data. We have recently undertaken extensive fisheries mapping to inform spatial planning decisions in English waters and would be happy to share our learning from this process.
02	02.016	We also note the absence of mining and drilling activities on the MSP map and suggest including them due to their significant spatial planning implications. <i>Wind farm zones designated or reconfirmed in this revised North Sea Programme: p.169:</i> We note the calculation of available space in Wind Farm Zone 6/7 does not account for the central open zone. We recommend including an approximate area (in km ²) for this open space, as this would lead to a more accurate estimation of potential GW capacity for offshore wind development.
02	02.017	<i>Sand extraction (p.170):</i> We suggest reconfirming that the sand extraction zone lies between the 20m isobath/depth and the 14 NM offshore limit. We further recommend clarifying that the term " <i>preferred corridors</i> " refers to designated cable corridors.
02	02.018	<i>Ecological capacity p.176:</i> We note that the ecological capacity section would benefit from clearer language. In particular, the phrase " <i>uncertainties about the extent to which impact can restrict space</i> " could be further clarified. It may be helpful to specify whether this refers to legislative ambiguity or scientific uncertainty. Additionally, we would welcome reference to adaptive management measures to address potential unexpected ecological impacts (for example, on harbour porpoise) during the phased rollout.
02	02.019	We recommend that open area surrounded by wind farms should be assessed for whether it remains functionally beneficial for nature and fisheries.
02	02.020	Additionally, we would welcome clarification on why the western section is prioritised over the east and whether impacts on other species or habitats beyond seabirds and langoustine have been considered. It should also be acknowledged that ecological impacts may be transboundary and therefore should be considered at a North Sea-wide level.
02	02.021	<i>9a.3.4 Phased approach to rollout of wind energy and follow-up process for shipping (p.181–182):</i> We acknowledge that Windfarm 6/7 borders NS10 and the Hull shipping route will potentially require route clearance adjustments. It would be beneficial to clarify the potential impacts of these changes on neighbouring countries, the consultation process involved and how international conventions for navigational safety have been considered. Additionally, if rerouting is proposed, further explanation would be welcomed on potential impacts to transboundary areas and routes. While coordination with IMO and international partners is mentioned, more detailed clarification on this engagement would be beneficial.

Indiener	ID	Deelzieswijze
02	02.022	The rationale for omitting fisheries data from MSP maps (page 167), based on the principle of universal access, is noted. However, this overlooks real-world constraints such as vessel range, fishing grounds, gear type, seasonality, and depth. Without mapped fisheries activity, it is difficult to assess spatial conflicts, displacement risks, or cumulative impacts. We recommend including key fisheries data in spatial planning outputs. As mentioned above, we would be pleased to share the insights and lessons learned from our extensive fisheries mapping work undertaken to support spatial planning in English waters.
02	02.023	The reference to the sector's "relative contribution to total Dutch food production at sea" (page 174) needs clarification. It would be helpful to specify whether this is measured by tonnage, economic value, or another indicator. Further detail on which sociocultural indicators were used in the assessment (page 174) would enhance transparency and understanding of how social impacts were considered.
02	02.024	On Page 174, it would be helpful to briefly outline how the impact assessment influenced decisions e.g. whether fishing areas were protected, stakeholders compensated, or outcomes adjusted.
02	02.025	<i>Protection of Southern Dogger Bank under MSFD</i> : The location of the new protected area is unclear in the consultation document and not specifically shown on the map. We recommend improving clarity by ensuring that the map clearly highlights any changes, for example through the use of red lining, and includes a legend that specifies the name of each Marine Protected Area, as Appendix A does not provide this information. Additionally, comparison with the previous map is currently of limited value without these clarifications.
02	02.026	The inclusion of nature recovery as a form of co-use (p.185) is a positive development, as it recognises this activity as a spatial objective in its own right. However, the term " <i>nature recovery and development</i> " could be improved to " <i>nature protection, recovery, and enhancement</i> " to retain the critical emphasis on protection.
02	02.027	The revised sections on economic goals and ecological capacity (p.186–193) make a compelling case for balancing growth with environmental limits, particularly through ongoing ecological impact assessment. The integration of passive fishing gears, energy production, and natural assets, along with the use of a Nature-Inclusive Design (NIB) approach, is also welcomed. Additionally, it would be valuable to consider the potential impacts of decommissioning offshore infrastructure where relevant, especially for projects approaching end-of-life within the plan period.
02	02.028	We recommend including the consideration of obtaining relevant international permits, such as licensing from UK MMO, in cases where projects are situated in or near transboundary areas and may affect or border another EEZ. This consideration is relevant to both joint-use and solitary-use developments and could support a more coordinated and robust approach to cross-border spatial planning.
02	02.029	We note the introductory text refers to a 50 GW target by 2024, which appears inconsistent, as this date is in the past; the cited source is also from 2024, suggesting a potential error. The relationship between this target and the 21 GW roadmap linked to the 2022–2027 North Sea Programme also requires clarification. We noted inconsistencies between the text and Figures S1.5 and S1.7 regarding capacity estimates for the narrowest and widest open zones.
02	02.030	In addition, Table 1.2 may benefit from further alignment with SEA regulatory requirements, especially regarding the coverage of topics such as underwater noise impacts on marine life and visual disturbance for birds. Greater clarity on the relationship between sub-aspects and assessment topics, as well as more defined criteria for grading impacts (e.g. 'negative' vs 'extremely negative'), would support more transparent interpretation.
02	02.031	We note Table S1.4 lists all assessments as qualitative; while this may be appropriate at a strategic level, certain topics (e.g. density of archaeological assets) could support quantitative data to aid interpretation. The funnelled variants, stated as delivering 19–23 GW, may not meet the plan objective of 23–26 GW, raising questions over their suitability as reasonable alternatives.
02	02.032	The scope of the cumulative effects assessment appears limited to future developments, and it would be helpful to clarify whether existing wind farms are included, and at what stage future projects are considered.
02	02.033	The report notes uncertainty regarding impacts to UK bat populations; this should be addressed through HRA, particularly for SACs where bats are a qualifying feature.
02	02.034	Finally, while the report acknowledges reliance on mitigation and future research, it does not address what action will be taken if these are insufficient, clarification on whether compensation is considered in such cases would be welcomed.
02	02.035	We note that section 4.1.3 is now out of date following the recent UK/EU deal which extends EU vessel access to UK waters to 2038.
02	02.036	We note in Section 7.3 that the terminology around "reliability/confidentiality" appears to remain unsettled, this should be reviewed for consistency and clarity.

Indiener	ID	Deelzienswijze
02	02.037	The sentence "investigations will be conducted into whether and if so, where..." (Chapter 8, p.122) could be more clearly phrased. We suggest: "Feasibility studies will be conducted to identify areas of potential for aquaculture development within the busy coastal zone."
02	02.038	The sentence "These enterprises are active nearer the coast (near-shore) and in the EEZ (offshore).) in the field of joint use in wind farms." (Chapter 8, p.123) contains a grammatical error and could be revised for clarity, e.g. "These enterprises operate both nearshore and in the offshore EEZ, particularly in the context of joint use within wind farms."
02	02.039	Within chapter 9.6 there is some inconsistency in language between "North Sea Countries" and "countries around the Greater North Sea", it would be beneficial to determine a consistent term.
02	02.040	We note a minor typographical error on p.179 "wind arm" should be corrected to "wind farm."
02	02.041	Translating Figure 10-c (p.207) into English to ensure readability.
02	02.042	Refining wording such as: "...different types of co-use and which type of co-use is preferred and zone" to "...different types of co-use and which type is preferred."
02	02.043	Renaming "Roadmap Offshore Wind Energy" to "Offshore Wind Energy Roadmap" for improved clarity and flow.
03	03.001	Windmolenparken op zee hebben een significant ruimtelijk effect op de bodemberoerende visserij. De inrichting en uitbreiding van deze parken beperken de beschikbaarheid van visgronden en heeft directe implicaties voor de effectiviteit en uitvoerbaarheid van visserij activiteiten. Het toevoegen van parken vergroot de spatial squeeze, waar de visserij nu al significante problemen rond ondervinden. Het onderzoek gebied 6/7 valt hier zeker onder. Vanuit dienst Visserij wordt gevraagd om de onderzochte variante vanuit het oogpunt van visserij in hoog acht te nemen. Dit scenario laat ruimte en mogelijkheden vrij voor de huidige en toekomstige bodem visserij activiteiten.
03	03.002	Gezien de toenemende druk op de visserijsector en de verdere versterking van het probleem van spatial squeeze, acht de dienst het noodzakelijk om onderstaande bezorgdheid opnieuw te benadrukken. De voorgestelde maatregelen in de gebieden Bruine Bank, Friese Front, Doggerbank, Klaverbank en de Centrale Oestergronden zullen naar verwachting een aanzienlijke negatieve impact hebben op de Belgische visserijvloot. In het worstcasescenario kan dit resulteren in een verlies van 1,3 miljoen euro, wat overeenkomt met circa 1,5% van de jaarlijkse opbrengst van de Belgische vloot.
05	05.001	NCA have no objections to the plan, we note that there is an adoption to a future northern sea route. Norway will strive to join/align the shipping routes, where these intersects between Nederland, Denmark and Norway. Efficient and safe shipping is our common goal. NCA acknowledges the valuable learning points from the report, both in content and in showing us the process involved with MSP. We would be very thankful if we could get a copy of the final version, when the revision is completed.
06	06.001	The Norwegian Water Resources and Energy Directorate (NVE), commissioned by the Ministry of Energy (formerly the Ministry of Petroleum and Energy), has identified offshore wind areas for further investigation in Norwegian maritime zones. This work has been carried out in collaboration with a directorate group consisting of seven directorates, with additional expertise and agencies contributing knowledge support. For more information about the assignment and the identified areas for further investigation in Norwegian maritime zones, please refer to our website.
07	07.001	The Agency for Green Transition and Aquatic Environment: unit: Environmental assessment and Plan didn't have any comments but want to participate in the further environmental assessment.
08	08.001	The documents provided do not contain any significant information on the extent to which the development of the area with OWPs will cause cross-border shadowing effects and whether the aspect of cross-border shadowing effects has been taken into account in the planning or will be taken into account in the future – e.g. when determining the specific OWP layouts. Information on this is essential in order to conclusively determine the impact of the OPW Veja Mate on future development of the area with OWPs and, if necessary, to be able to assert this in the context of further public participation in the partial update and the more specific specifications for the area. In particular, we would like to emphasise the need to obtain access to the study by the Dutch Rijksdienst voor Ondernemend Nederland mentioned in the documents, the results of which are expected in mid-2025.
08	08.002	In order to be able to present Veja Mate's position in the context of the local proceedings, we require the requested information. Otherwise, effective legal action is not possible. Otherwise, effective legal action will not be possible. In this context, it should also be noted that the results of the study by the Dutch Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, which is yet to be published, should be awaited before final location decisions are made in the area of the flat.

Indiener	ID	Deelzienswijze
08	08.003	Against the backdrop of the impending shadowing effects resulting from the implementation of the partial update and the associated consequences for the entire EEZ, general coordination between the Netherlands and Germany is also necessary in order to discuss and coordinate further offshore expansion in the border area between the Netherlands and Germany, as well as other countries bordering the Netherlands, and to mitigate the consequences. The aim of such coordination should be to strike a careful balance between the different interests relating to the construction and operation of OWPs in the border area between the countries and to take into account mutual shadowing effects for existing OWPs in further expansion planning. Particularly in light of the European expansion targets in the field of renewable energies, it should be in the interest of all affected countries to develop the most efficient overall plan possible for the expansion of the North Sea. Although the documents indicate that coordination talks between neighbouring countries are to be held as part of the partial update, according to the information in the documents, these are likely to relate solely to the handling of shipping routes.
08	08.004	Under primary law, EU Member States are required to show solidarity in the area of renewable energy expansion and not to hinder each other in their expansion efforts and, where applicable, in achieving their expansion targets. It follows that, even within the framework of the partial update, coordination between the Netherlands and Germany must take place to comprehensively examine the cross-border effects of the planned offshore expansion in the Netherlands. Overall, in light of the principles of solidarity and loyal cooperation, and in order to achieve European expansion targets, it is necessary for the Netherlands and Germany to exchange information on partial updates and cross-border effects, such as shadowing effects
08	08.005	Directive 2014/89/EU establishing a framework for maritime spatial planning (Directive), which has been implemented by the Netherlands, also requires the neighbouring countries concerned to draw up their maritime spatial plans in a coherent and coordinated manner in Article 11(1). This requires cross-border coordination between the Netherlands and Germany on how to proceed with regard to the Flache. In addition, recital 20 of the Directive states that EU Member States should coordinate and harmonise their national maritime spatial planning with the EU Member States bordering the marine region concerned, taking into account the rights and obligations existing under Union and international law. This coordination obligation must also apply comprehensively to the partial update.
08	08.006	when exercising its sovereign rights in relation to 'its' exclusive economic zone, the coastal state must take into account the protected interests and concerns of neighbouring coastal states. To this end, coastal states should, among other things, consult with potentially affected neighbouring countries regarding measures in their exclusive economic zone in order to coordinate the measures and their effects and, if necessary, mitigate them. The 'due regard' principle must therefore also be taken into account in the further planning of the partial update and ultimately requires coordination between the Netherlands and Germany on the use of the border area of the two countries for offshore development.
08	08.007	It is necessary, in the interests of damage prevention, for the Netherlands and Germany to jointly agree on how transboundary shadowing effects and their consequences can be minimised as far as possible
08	08.008	Veja Mate requires substantiated information on potential shadowing effects to the detriment of the N-6 area in the EEZ and, in particular, the Veja Mate OWP due to the planned development of the area with OWPs in order to effectively exercise its rights within the framework of the partial update.
08	08.009	in the context of further partial updates and location decisions, in particular for the further planning of the area, cross-border shadowing effects must be verified and mitigated.
08	08.010	consultation talks between the Netherlands and Germany must be held with regard to the cross-border effects of the development of the area with OWPs.
08	08.011	Due to the lack of information on shadowing effects in the documents, we hereby inform you, in accordance with the request in the announcement, that our client would like to be involved in the further partial update process.
11	11.001	Hoewel het Nederlandse beleid over deze gebieden spreekt van een breed consultatieproces, stellen wij met bezorgdheid vast dat de Belgische visserijsector daarin niet betrokken werd. Dit is des te opmerkelijker gezien de aanwezigheid van Belgische vaartuigen in de zones in kwestie, en het feit dat de voorgestelde beslissingen directe operationele gevolgen hebben voor onze vissers. De Noordzee is een gedeelde ruimte, waarin activiteiten zich niet aan grenzen houden. Wanneer ruimtelijke ordening plaatsvindt zonder betrokkenheid van alle gebruikers, dreigt het principe van geïntegreerd marien beleid een dode letter te worden.
11	11.002	Zonder gerichte maatregelen om voldoende samenhangende visserijruimte te behouden, dreigt een sluipend maar definitief verlies aan capaciteit, kennis, ketenstructuur en lokale werkgelegenheid. De visserijsector staat onder druk vanuit talrijke hoeken. De ruimtelijke inperking is daarin een bepalende factor die dringend beleidsmatige erkenning vraagt.

Indiener	ID	Deelzienswijze
11	11.003	Tegen deze achtergrond verwelkomt de Rederscentrale de beslissing van de Nederlandse overheid om het gebied Lageland niet langer te behouden als voorkeurslocatie voor windenergieontwikkeling. Deze keuze getuigt van het besef dat visserij een legitiem en waardevol ruimtegebruik is op de Noordzee, en dat haar belangen beleidsmatig bescherming verdienen. Lageland is een belangrijk visgebied voor zowel de Nederlandse als de Belgische vloot, en het uitsluiten ervan als windlocatie toont aan dat de overheid bereid is rekening te houden met sectorale druk en ecologische draagkracht. Wij beschouwen deze beslissing als een waardevol precedent en hopen dat dit voorbeeld navolging krijgt in andere zones met een grote impact op de visserijactiviteiten, waaronder zoekgebied 6/7 en Doordewind West.
11	11.004	Binnen de planvorming voor zoekgebied 6/7 werd in één variant, de uiterste combinatie met het minste windenergie, een open zone voorzien in het midden van het gebied. Deze zone blijft vrij van windparken omdat hier de ruimteclaims van visserij, natuur en mijnbouw elkaar overlappen. In de varianten met een hogere windenergieambitie wordt deze zone echter nagenoeg volledig ingenomen, waardoor de visserij er effectief uit verdwijnt. De aanwezigheid van een obstakelvrije centrale zone is nochtans essentieel. Niet alleen biedt ze werkbare ruimte voor boomkor- en garnalenvisserij, ook draagt ze bij aan ecologische connectiviteit en veiligheid op zee. Door deze centrale corridor te schrappen, wordt niet enkel een belangrijk deel van het gebied onbruikbaar voor visserij, maar wordt ook een kettingreactie in gang gezet die leidt tot verhoogde druk in de resterende zones. Het behoud van deze open ruimte, zelfs bij scenario's met een hogere windambitie, is een absolute minimumvoorwaarde voor een billijk en functioneel ruimtegebruik.
11	11.005	Ook het projectgebied Doordewind West is van bijzonder belang voor de Belgische vloot, in het bijzonder voor garnalenvisserij. Het gebied ligt direct aan de zuidgrens van de Nederlandse EEZ en wordt intensief bevist, vaak door kleinere vaartuigen die geen grote omwegen kunnen maken. De aanleg van windparken in dit gebied zal onherroepelijk leiden tot een verlies aan economisch rendabele visgronden. Het meest problematische aspect van Doordewind West is dat de impact ervan niet afzonderlijk bekeken kan worden. In combinatie met de geplande ontwikkelingen in zoekgebied 6/7 en andere nabijgelegen windparken, ontstaat een geconcentreerde ruimtedruk in een zone die voor de visserij van cruciaal belang is. Toch ontbreekt in de planvorming elke grondige analyse van deze gecombineerde effecten. Zonder een integrale beoordeling van de impact van alle geplande projecten op de beschikbare visserijruimte, kan van een evenwichtige afweging geen sprake zijn.
11	11.006	De zeevisserij levert een directe bijdrage aan de voedselvoorziening uit zee en vormt tegelijk een economisch fundament voor kustgemeenschappen in België én Nederland. Deze bijdrage gaat verder dan louter vangst: ze omvat verwerking, logistiek, export en werkgelegenheid. Bovendien draagt ze bij aan de strategische autonomie van de EU op het vlak van voedselproductie. In het publieke debat over de toekomst van de Noordzee lijkt de energietransitie alle andere beleidsdoelen te overschaduwen. De ambitie om duurzame energie op te wekken op zee is terecht, maar mag niet leiden tot een monoculturele benadering van ruimtelijke ordening. De Noordzee is geen eenzijdige productieruimte, maar een multifunctioneel marien landschap waarin voedselproductie, natuurbeheer, energieopwekking en veiligheid met elkaar in balans moeten blijven. Indien voedselzekerheid en maritieme bedrijvigheid in de toekomst nog een plaats moeten krijgen, dan moet visserijruimte expliciet en structureel worden verankerd als randvoorwaarde in mariene planvorming. Enkel zo kunnen we vermijden dat de visserij stilaan verdwijnt zonder dat er ooit formeel over werd beslist.

Indiener	ID	Deelzienswijze
11	11.007	De Rederscentrale formuleert de volgende kernaanbevelingen, met het oog op een evenwichtige en toekomstgerichte besluitvorming over zoekgebied 6/7 en Doordewind West: 1. Behoud een ruime, obstakelvrije centrale zone in zoekgebied 6/7. Deze zone is essentieel voor het behoud van werkbare visserijruimte en vormt een unieke overlap van belangen tussen visserij, natuur, veiligheid en mijnbouw. Ook in scenario's met een hoge windambitie moet deze open ruimte gevrijwaard blijven als minimale voorwaarde voor sectorale co-existentie. 2. Voer een integrale en gebiedsdekkende effectenanalyse uit. De gecombineerde impact van zoekgebied 6/7 en Doordewind West op de visserijsector moet expliciet in kaart worden gebracht. Een versnipperde, projectmatige benadering volstaat niet om de reële gevolgen voor de sector te beoordelen. 3. Betrek de Nederlandse én Europese visserijsector formeel en structureel in het proces. De huidige afwezigheid van grensoverschrijdende consultatie is onaanvaardbaar. Er moet zo snel mogelijk werk worden gemaakt van een transparante en inclusieve dialoog, waarin de Belgische en andere Europese visserijsectoren als volwaardige gesprekspartner wordt erkend. 4. Veranker voedselproductie uit zee als strategische functie van de Noordzee. Visserij en voedselzekerheid verdienen dezelfde beleidsmatige bescherming als energieopwekking en natuurbehoud. Alleen een multifunctionele benadering van de Noordzee kan op lange termijn economische, ecologische en maatschappelijke stabiliteit garanderen.
13	13.001	There may be a risk of contaminants spreading to the Swedish economic zone during the construction of foundations and during cable laying and sand extraction if contaminated sediments occur where the activity is carried out. The spread takes place via transport with the Jutland Current up along the Danish Jutland coast towards the Swedish west coast. This has been demonstrated for inorganic material (sand and clay fractions) and for heavy metals (see, for example, the thesis Bengtsson, H. 2000: Transport processes in the Skagerrak and Kattegat). It is therefore important to investigate the pollution situation, including at depth, as deeper sediments may also become turbid during construction work. Measures to limit turbidity may need to be considered.
14	14.001	Pelagic fishing with trawl and seine nets is a space-consuming activity that cannot coexist with marine wind turbines. A wind farm is therefore for our members to be seen as a completely closed area where fishing cannot be conducted at all. The location of the proposed wind farms in relation to commercial fishing needs to be carefully analysed. Our colleagues in the Netherlands particularly emphasise the importance of sufficient areas where fishing is possible and allowed.
14	14.002	There is a significant lack of knowledge about the impact of wind farms on both the wider environment and on different fish species. Changes in currents and mixing, chronic low-frequency underwater noise and vibration, and electromagnetic fields around downed cables can all affect fish, including during migration and reproduction. Different fish species may react differently and the unique biology of each species needs to be taken into account. These are areas where much knowledge is still lacking.
14	14.003	In the southern Baltic Sea, as wind farms have increased in mainly German and Danish waters and in what are considered to be former spawning grounds for herring, our members have noticed that herring migration patterns and behaviour have changed and reproduction has failed. Herring now seem to be travelling different routes and are now staying in deeper waters than before. This could be linked, for example, to changes in current patterns, water mixing or underwater noise associated with the wind turbines. Knowledge is still lacking on actual causal links. This is of particular concern when wind farms are planned on offshore and sand banks. These are important breeding grounds for many fish species. In the North Sea, the situation of the North Sea herring is worrying, with a declining stock and weak recruitment. ICES specifically states in its April 2025 advice that no activities that may have a negative impact on the spawning grounds of herring should be allowed, exemplified by offshore wind energy and gravel extraction (see below excerpt from the advice). In support of this, the SPD considers that the areas of the Baltic Sea where herring reproduction occurs should be carefully analysed and that exploitation of these areas should be explicitly avoided.
15	15.001	Klimaatverandering en verzuring van de zee vormen twee van de grootste bedreigingen voor mariene ecosystemen. Alle toekomstige winning van olie en gas uit de zeebodem heeft directe negatieve grensoverschrijdende effecten op beide aspecten en moet daarom zo snel mogelijk worden stopgezet.

Indiener	ID	Deelzienswijze
15	15.002	SMHI wil benadrukken dat koolstofopslag niet mag worden gebruikt als vervanging voor andere maatregelen die de uitstoot van koolstof verminderen, maar eerder als aanvulling op andere maatregelen. Het mag vooral niet worden gebruikt als stimulans om meer fossiele brandstoffen te verbranden. Bij lekkage kan koolstofdioxideopslag het mariene milieu beïnvloeden door de samenstelling van het mariene carbonaatsysteem te veranderen en de pH te verlagen. De laatste milieuvariabele beïnvloedt alle zuur-base-systemen in het mariene milieu en kan gevolgen hebben voor het mariene leven in het getroffen gebied. De autoriteit beveelt daarom aan dat de pH en het mariene carbonaatsysteem in de Noordzee regelmatig worden gemonitord, met een relevante ruimtelijke resolutie, in overeenstemming met de kwaliteitsdoelstellingen die zijn gedefinieerd in de methodologie van de VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling met betrekking tot de monitoring van oceanverzuring (SDG 14.3.1). Dit zorgt ervoor dat er een representatieve kennisbasis is over de natuurlijke variatie.
15	15.003	De cumulatieve effecten van meerdere offshore windparken kunnen de stratificatie en menging in de Noordzee beïnvloeden. Dit kan gevolgen hebben voor de stroom van broeikasgassen tussen de zeebodem, de waterkolom en de atmosfeer, waarmee rekening moet worden gehouden in verband met klimaatverandering en verzuring van de zee.
15	15.004	Zeekabels bestaan over het algemeen uit kunststoffen zoals polypropyleen en metalen zoals lood en koper. Een aantal fysische, chemische en biologische factoren in het mariene milieu kunnen ertoe leiden dat kunststoffen worden afgebroken tot steeds kleinere deeltjes (Wayman en Niemann et al., 2021 1). De kleinere deeltjes, zoals micro- en nanoplast, kunnen bioaccumuleren en hebben aangetoond dat ze schade kunnen toebrengen aan het mariene leven door bijvoorbeeld ontstekingen en oxidatieve stress te veroorzaken en hormoonverstorend te werken (Wayman en Niemann et al., 2021). Bovendien bevat plastic vaak additieven die negatieve effecten kunnen hebben op mariene organismen (Wayman en Niemann et al., 2021), en naast het plastic zelf kunnen lood en koper corroderen en zich verspreiden in vormen die giftig zijn voor het zeeleven. Hierbij is het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met een cumulatief perspectief van reeds bestaande kabelmaterialen op de zeebodem, evenals de duizenden kilometers aan kabels die in de toekomst kunnen worden geïnstalleerd, onder andere als gevolg van offshore windparken. Het is dus voordelig als kabels worden aangelegd op een manier die hergebruik en materiaalrecycling vergemakkelijkt.
15	15.005	Bodemtrawlvisserij is een activiteit die broeikasgasemissies in mariene gebieden veroorzaakt. Niet alleen als direct gevolg van de verbranding van brandstof, maar ook door de fysieke verstoring van de zeebodem komen broeikasgassen zoals kooldioxide vrij in de waterkolom. De gevolgen hiervan moeten in aanmerking worden genomen met het oog op klimaatverandering en oceanverzuring.
15	15.006	Zeevaart is een grensoverschrijdende activiteit die een belasting vormt voor het mariene milieu en het klimaat. Gezien de voorspelde intensivering van het scheepvaartverkeer in het Noordzeegebied is het belangrijk dat alle aangrenzende landen zich inzetten om de uitstoot en de fysieke impact van de zeevaart te verminderen en de naleving van de geldende regels te waarborgen. Dit is vooral belangrijk omdat de scheepvaartactiviteit zich naar verwachting zal concentreren in kleinere gebieden als gevolg van concurrentie om ruimte, waardoor de belasting in de gebieden waar het verkeer plaatsvindt, toeneemt.
15	15.007	Er zijn momenteel grote kennislacunes over belangrijke verbanden tussen veranderingen in het fysische en chemische mariene milieu, de mariene ecosystemen en menselijke activiteiten. Daarom is het belangrijk dat cumulatieve effecten worden bekeken in het perspectief van verschillende soorten activiteiten en in het licht van klimaatverandering en verzuring van de zee. Verder moet er rekening mee worden gehouden dat de totale belasting door verontreiniging op zee, met inbegrip van micro-, nano- en picoplasten en nieuwere verontreinigingen die nog niet gereguleerd zijn, toeneemt en zich over grensoverschrijdende schalen voordoet. Het is daarom extra belangrijk dat het voorzorgsbeginsel in het perspectief van meerdere stressfactoren in aanmerking wordt genomen om te voorkomen dat er schade aan het mariene milieu ontstaat.
16	16.001	The document for the Partial Revision of the North Sea Programme indicate that German fishing businesses will be affected. The amendments also affect German fishing companies that fish in Dutch waters. Exclusion from these fishing areas could have far-reaching negative economic consequences for these businesses. Possible relocations to alternative areas are not only increasingly limited by other forms of utilisation, but the fishing intensity on the remaining areas also increases, which leads to increased competition. This means that the actual effects are often almost impossible to compensate for and are higher than assumed, especially if offshore wind farms are to be built in these fishing areas. We therefore welcome the efforts to enable coexistence and minimise the impact of the offshore industry on fishing by establishing special zones for sustainable fishing within wind farms
16	16.002	We support research into new solutions that could help to reduce the burden on fisheries. The possibility for fishermen to use allocated areas under certain conditions is an important step. However, we would like to emphasise that there is an urgent need to create a transparent opportunity for German fishing companies to apply for a co-use licence.

Indiener	ID	Deelzienswijze
17	17.001	The areas Doordewind and search area 6/7 border directly on the German EEZ. Together with existing and planned OWPs in the German EEZ, this creates a very large, contiguous OWP area whose turbines can have a cumulative impact on bird migration, not only in the main migration direction from north-east to south-west, but also during east-west migration between continental Europe and the British Isles. Avoiding the birds would be associated with energy costs and flying through them with an increased risk of collision. A repercussion on bird populations whose life cycle or migration route also extends to Germany therefore cannot be ruled out, particularly along the species-specific migration routes and through cumulative effects with wind farms already erected in the German EEZ. The BfN requests that appropriate comments on transboundary cumulative effects be made as part of future environmental impact assessments so that potential transboundary effects on the German EEZ can be assessed.
17	17.002	The BfN considers it technically sensible to further develop the monitoring of bird collisions and shutdowns, as already carried out by the Netherlands, and also apply this to future OWP projects. The BfN suggests that German and Dutch authorities cooperate on bird migration monitoring.
17	17.003	The BfN welcomes the idea of planning an open corridor in area 6/7. In principle this is a good approach and suitable for reacting flexibly to new ecological findings. From the BfN's point of view, based on the current state of knowledge about the extensive avoidance of guillemots by offshore wind farms, the free zone may be too narrow to ensure a far-reaching reduction in the impact on guillemots. It would therefore be sensible and necessary to plan now with a sufficiently large corridor.
17	17.004	Based on monitoring data from environmental studies on offshore wind farms in the German EEZ, it can be assumed that razorbills, gannets and kittiwakes could also occur in higher densities, especially in the "Doordewind" area. Loss of habitat across the EEZs, cumulative and cross-border habitat loss should be considered and its potential impact on the biogeographic populations of affected species assessed. The BfN requests that appropriate comments on transboundary cumulative impacts be made in the future environmental impact assessment.
17	17.005	The BfN believes that it is sensible and necessary to create a technically sound data basis on the activity and phenology of migratory bat species at different altitudes and to assess the collision risk of bats with WTG's for these areas.
17	17.006	The BfN points out that it should be made explicitly clear that the implementation of the planning should be subject to the further development of technical requirements. The documents merely point out that the assessment of the conservation status of harbour porpoises should take priority when issuing permits. In order to comply with the species and site protection requirements under the Habitats Directive as determined by European law, it is imperative that the population-related impacts on harbour porpoises are taken into account.
17	17.007	It is pointed out that the plans for Doordewind and Doordewind (west) in particular must be assessed for any significant impact on the Borkum Riffgrund Habitats Directive site. In this regard, a specific noise forecast must be submitted for assessment and proof of compliance with the noise values applicable in Germany must be provided.
17	17.008	Minimum distances from the German Borkum Riffgrund nature reserve for turbidity plumes from sand extraction must be maintained.
18	18.001	I would like to express my thanks for the alignment of the external borders of the wind farm peripheries. This contributes significantly to the coherence of the maritime spatial plans. In this context, I would be helpful to receive the geospatial data (in the format of shapefiles) of the current status.
18	18.002	I would also like to propose further discussion on the Northern Sea Route's shipping routes. Based on joint investigations with the Netherlands and Denmark in recent years and planned offshore projects in Norway, a slight shift in the SN18 shipping route is necessary. This has already been considered by the trilateral ad hoc study group as part of the formal safety assessment (FSA). I therefore suggest exchanging and harmonizing the specifications in this area as well.
18	18.003	I note that there might be adjustments to the national shipping regulations in the form of "clearways" in Dutch waters. Should there be any indication that the International Maritime Organization (IMO) will need to implement traffic management measures, I would like to request early involvement. Currently, from the perspective of spatial planning in the German EEZ, it appears that no measures would be necessary at the IMO.
18	18.004	Due to wake effects, mutual implications on the future achievable electricity yield are to be expected for adjacent wind energy areas in the Dutch and German EEZs. Within the given boundary conditions, measures should be taken on both sides to reduce negative wake effects and increase the achievable electricity yield. I therefore look forward to continuing the discussion on wake effects within the North Sea Energy Cooperation (NSEC) framework and attending the Support Group 2 workshop in Hamburg in September.

Indiener	ID	Deelzienswijze
18	18.005	I must draw attention to the existing cross-border approach corridor for the “Deutsche Bucht” wind farm and request that an obstacle-free area be provided in the “Doordewind” offshore wind farm for the southern approach and landing area of the helicopter flight deck in the offshore wind farm “Deutsche Bucht”. On June 7, 2023, the Dutch Ministry of Transport was informed of this issue in a video conference by the BSH. On June 15, 2023, a further meeting was held with Karin Heijmen from the Dutch Ministry of Economic Affairs and Climate Policy. At this meeting, the topic was discussed again — this time in more detail. Afterwards, on July 4, 2023, the BSH sent Ms. Heijmen GIS files containing the affected area by email. Depending on the height of the offshore wind turbines to be installed in the offshore wind farm “Doordewind” this area may be larger, particularly in terms of length. Further agreements, particularly regarding a possible adjustment of this approach and take-off area, require bilateral coordination at technical level, as the Netherlands has already proposed in its statement on the FEP 2025. Furthermore, given the spatial conditions in the N-14 area, the possibility of defining approach and departure areas for helicopter flight decks in this cross-border area should be discussed at the bilateral level.
18	18.006	I ask for early and comprehensive participation at all levels, from planning to approval, and encourage close bilateral coordination, especially at the approval level. I would appreciate if the question of distance, such as maintaining a minimum distance of five rotor diameters from turbines in a neighbouring exclusive economic zone (EEZ), could be considered more deeply in the border area at the planning level of the North Sea program. Where Dutch and German wind farms are located in close vicinity, it must be ensured that a sufficient distance is maintained between the turbines of one wind farm and those of the neighbouring farm to guarantee their stability.
18	18.007	The environmental report of the plan does not rule out cumulative or transboundary significant impacts. A worst-case assessment estimates a 11% decline in the harbor porpoise population in the Dutch area of the North Sea. However, it is unclear whether this decline is considered temporary because it only relates to the construction phase, during which the harbor porpoises leave the area, or if it is permanent. It is also unclear whether mitigation measures have been included in the population trend calculation. Further details on these aspects are requested.
18	18.008	I would like to draw attention to the different assessment approaches: While the document submitted for consultation uses the population approach to assess significance, the BSH follows the habitat approach, which is defined by the noise protection concept of the Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety (as of 2013) that applies in the German EEZ (sound-impacted area of the EEZ < / = 10% of the EEZ area - not significant). The noise protection concept provides for a maximum limit value of a single event level (SEL) of 160 dB re 1µPa² s or peak sound pressure level (Lpeak-peak) of 190 dB re 1µPa (at a distance of 750 m). Against this background, we would also very much welcome it if construction activities, in particular pile-driving activities, could be coordinated across borders between the wind farm operators.
18	18.009	In order to avoid significant impacts due to the impact factor noise, the BSH requests the coordination of noise-intensive installation activities of the wind turbines in a buffer of 8 km along the EEZ border in the Netherlands with the installation activities in the German EEZ. The BSH will request this information as soon as specific installation dates for these areas have been set.
18	18.010	From a cumulative perspective, there is potential for effects on seabirds and resting birds in the German EEZ due to collisions, habitat loss (due to disturbance), and barrier effects, particularly as a result of offshore wind power projects (OWPs) in study area 6/7. However, the extent of these effects is unclear.
18	18.011	The effects of collisions and possible barrier effects on migratory birds are mentioned in particular for areas 6/7 and “Doordewind”. The possible impacts on seabirds are also considered. However, these effects are not quantified in the documents. From a technical standpoint, an additional assessment of the impact on migratory songbirds must be carried out, as they are not considered in the available documents. Significant negative effects cannot be ruled out in conjunction with neighbouring countries' wind energy plans. More detailed investigations and a phased, adaptive approach are recommended. While such an approach is generally welcome, it remains unclear which specific studies should be initiated regarding bird migration.
18	18.012	It is also recommended that bird collision monitoring be established in the Netherlands for future wind farms. For information on the requirements for such monitoring in Germany, please refer to planning principle 7.1.8 of the Site Development Plan 2025. Furthermore, I suggest considering the expansion of the Doordewind site, including the planned extension, together with the development in the Southwestern area of sites N-9 and N-6.8, particularly with regard to the timing of development and the resulting changes to the area for migratory birds.
18	18.013	The corresponding chapters (1.4.9 and 1.4.10) of the environmental document do not provide information on the cumulative or transboundary effects on the protected assets: benthos, biotopes, and fish. According to the North Sea Environmental Report for the FEP 2025, no significant transboundary effects are expected for these protected assets because the identifiable and predictable effects are predominantly small-scale and/or temporary. According to the BSH's assessment, this assumption can be applied to the Dutch areas under consideration. Therefore, no significant transboundary or cumulative impacts on the German EEZ are expected as a result of Dutch planning for the protected assets benthos, biotopes, and fish. However, it is recommended to include the assessment of these assets in the document.
18	18.014	Furthermore, I encourage coordination on the details of the plan within the existing bilateral and international working groups over the coming months. I would also like to thank you once again for the good cooperation thus far.

Indiener	ID	Deelzienswijze
19	19.001	Eventuele impact op de trafiek in Belgische wateren en van en naar Vlaamse havens is moeilijk in te schatten gezien de afstand van de onderzoeksgebieden tot de Belgische zee. MDK verzoekt voldoende afstand en buffer te voorzien tussen zones voor exploitatie en drukbevaren routes.
19	19.002	Naast het onderzoek naar nieuwe zones voor windenergie suggereert men een vergroting van de zandwingebieden. Hoewel gering verondersteld, zal de uitbreiding van zandwingebieden langsheen de grens ook een morfologische impact hebben over de grens zeker gezien de dominante sedimentstroom in Oostwaartse richting. Helaas worden de grensoverschrijdende effecten in dit rapport niet besproken.

Bijlage 5:

Brieven in antwoord op Espoo inzendingen

Op de volgende pagina's zijn alle antwoordbrieven opgenomen.

Federal Ministry of Agriculture, Food and Regional Identity

Rochusstraße 1
53123 Bonn
Germany

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment (SEA). Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

You have indicated that you would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch government will reach out after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Passive fisheries in offshore wind farms

In your letter, you have requested confirmation on whether foreign entities, particularly German fishing enterprises, are eligible to participate in an eventual tender call regarding passive fisheries in offshore wind farms. Should eligibility be confirmed, you would appreciate detailed guidance on the application process, including the specific documentation required. Furthermore, you inquired whether it would be permissible for fishing enterprises from Germany and other EU Member States to collaborate with Dutch fisheries companies in submitting a joint application for a license.

The Dutch government fully supports the EU's principle of equal access for Member States to fish in each other's waters. Equal access should also apply to passive fisheries within offshore wind farms (exceptions within the 12-mile zone could apply). Therefore, eventual tenders for passive fisheries within offshore windfarms will be open to fishers from other EU member states. Collaborations between fishing enterprises from different member states should be possible as well. Details on the application process for eventual tenders will be specified in the tender call, which will be published in the Dutch Government Gazette.

Active fisheries in offshore wind farm 'Doordewind'

Regarding the adaptation of the Doordewind wind farm zone, you have referred to the statements on pages 177 and 187 indicating that *"the operating principle is that active fishing will be permitted on condition it is safe, viable and feasible."* You have requested clarification on how these conditions—safety, viability, and feasibility—will be assessed, and what specific procedure is envisaged for this evaluation. Furthermore, should active fishing be deemed possible within the zone, you seek information on the type of access regime that will be implemented.

In this context, you strongly advocate for a transparent and non-discriminatory process.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

At present, a scoping study is conducted to assess the conditions under which active fishing may be permitted within the Doordewind wind farm zone. This study will form the basis for determining the safety, viability, and feasibility of such activities and will become publicly available. Based on the outcomes of this research, conclusions will be drawn regarding whether and under which conditions, active fishing can take place within the area. As the ex-ante evaluation is still ongoing, the specific access regime has not yet been developed.

We fully agree that any process should be transparent and non-discriminatory, and this principle has been and will be observed in the further development of this topic.

Langoustine fisheries in offshore wind farm zone 6 / 7

You have requested a map reflecting the open zone for langoustine fisheries within wind farm zone 6/7. Such a map is not yet available, since the more detailed configuration of area 6/7 still needs to be developed. From page 180 onwards it is explained that decisions on the configuration, including the boundaries of the open zone, will be taken through a consecutive adaptive decision-making process. It is foreseen that roll-out of wind parks will start in the west (see also figure 9a). In preparation for this process, some preparatory analysis explored several indicative configurations. Explored configurations were defined with consideration for the significance of relevant fisheries in the area, ecological values, and helicopter safety for oil and gas platforms. For fisheries, spatial intensity data and input from the Dutch fishing sector provided the basis for designing the preferred open zone from a fisheries point of view (named 'visserij-uiteerste' in the documentation). Further information on the scientific basis for configuring the 'visserij-uiteerste' can be found in the 2024 report¹ by Wageningen Economic Research. For an indication of the effects for (Dutch) fisheries, for which various configurations were explored, see the 2025 report² by Wageningen Economic Research.

Yours faithfully,

Team Noordzee

¹ Bea Deetman, Marc Robert, Marloes Kraan, Katell Hamon, 2024. *Waarde (zoek)gebieden wind op zee voor de visserij; Inzicht in de sociaal-economische waarde van gebieden, die geïdentificeerd zijn in de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027, voor de Nederlandse visserij*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2024-033. 84 blz.; 7 fig.; 17 tab.; 21 ref. <https://doi.org/10.18174/660870>

² Marc Robert, Bea Deetman, Katell Hamon, 2025. *Effectenbeoordeling van Windenergiegebieden op Visserij voor de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027*. Wageningen, Wageningen Social & Economic Research, Rapport 2025-025. 52 blz.; 7 fig.; 9 tab.; 16 ref. <https://doi.org/10.18174/684767>

Marine Management Organisation

Lancaster House
Hampshire Ct
Newcastle upon Tyne NE4 7YH
United Kingdom

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment (SEA). Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

Chapter 4.3.2 Fisheries interest

You note the potential cumulative impact and recommend consultation with neighbouring countries. The underlying fisheries study has taken the importance of cumulative impacts into account. Please refer to the Noordzeeloket for an explanation of how this has been addressed in the applied methodology.¹

You highlight the importance of early cross-border engagement to provide perspectives for fisheries. We fully agree. The Greater North Sea Basin Initiative (GNSBI) Long Term Perspective for Fisheries working track aims for continuous sharing of updated fisheries data according to the high sensitivity standards that are needed, as stated in relatively broader terms on page 154. The first fisheries study that is initiated within the working track is in the phase of finalization, and the next step is a proposal for an institutionalization of regular study conduction. Simultaneously, within the GNSBI Nature Track, the focus will be on producing North Sea basin wide pilot maps depicting some of the most vulnerable or endangered species and/or habitats and ecological important areas. The aim is to support and facilitate the GNSBI countries in their spatial planning discussions, considering the different spatial demands, including fisheries, cross-border, as stated in sections 4.3.2 and 8.3.2. At present, mechanisms such as this Espoo consultation represent the most effective means of facilitating cross-border dialogue.

You requested clarification regarding the reference to an increase in catches in the northern North Sea. This is further explained on page 63. The observed shift may be the result of a combination of factors, including climate change, fluctuations in fuel prices, variable quota allocations, and spatial limitations in other fishing grounds due to the development of offshore wind energy and nature protection measures.

¹ <https://noordzeeloket.nl/en/@303427/achtergronddocumenten-planmer-partiele-herziening/>

You suggest providing a definition of 'valuable fishing grounds' and explaining how these are considered in spatial decision-making. The underlying studies include an extensive analysis and definition of the value of the areas concerned for the relevant fisheries. While the emphasis has primarily been on the Dutch cutter fleet, the study does reflect on the presence and activity of neighbouring countries' fishing fleets. The study for fisheries is available in Dutch.²

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

You note that section 4.1.3 is now out of date, following the recent UK/EU deal which extends EU vessel access to UK waters to 2038. This is correct; however, the Partial Revision entails changes to the North Sea Programme with a limited scope and not a complete update of the Programme as a whole. We take note of your comment in the context of our preparation of the North Sea Programme 2028-2033, in which a complete update will be done.

Chapter 7.1 Sand extraction

You note that you welcome the reference to the OR-ELSE programme (p.103) and suggest this could be further strengthened by recognising the main direct and indirect ecological impacts of sand extraction. The effect of sand extraction is mentioned in the Environmental Impact Assessment (EIA) that is associated to this Partial Revision.

You suggest reconsidering the removal of the text beginning "In view of climate change..." (p.106), as it offers valuable context for the subsequent actions section and helps connect the proposed measures to the broader cross-cutting issue of climate change. A rephrased version of the original text could usefully be retained to help justify the actions outlined. We fully agree that the context of climate change is an important point in the text. However, earlier in the chapter there is a paragraph that contains the same information on the context of climate change and the Delta Programme. To avoid repetition this part has been removed. We consider it redundant.

"Additionally, the replacement of annual sand extraction volumes with a single cumulative figure to 2200 (p.105) reduces transparency and makes it difficult to understand trends and changes over time. We recommend reinstating or supplementing this with annual figures to aid interpretation."

We understand that having a single figure is limited in terms of interpretation, especially of trends. It is worth noting that these numbers are estimates and providing annual numbers could lead to a false sense of accuracy. We understand the point made however and we will endeavour to reinstate annual figures in the new North Sea Programme 2028-2033 if possible.

Chapter 7.3 Protection of North Sea infrastructure

You welcome the strengthened reference to international cooperation on cyber and maritime security (pp. 109—110). You state you would find it helpful if further detail could be provided under actions line 5 (p. 110) regarding how "close

² <https://noordzeeloket.nl/en/@303427/achtergronddocumenten-planmer-partiele-herziening/>

cooperation with public and private parties, the North Sea countries and other allies" will be implemented in practice.

The security of the North Sea area depends to a large degree on close collaboration between public and private parties, and with our allies and neighbors. Collaboration is a cross-cutting theme in all the priority actions outlined above. It is key to efficient crisis management, to the further development of our knowledge, skills, and expertise in the field of maritime security, and to the security of the North Sea area, Europe and NATO.

Constructive cooperation is already taking place between allies and in the context of public-private partnerships. The government sees scope for the Netherlands, as an active NATO ally and EU member state, to play an international role in maritime security.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Core activities:

- Establish a maritime security alliance (public-private partnership), among other things to promote information sharing, knowledge building and innovation within the sectors;
- Exploit the Joint Declaration of Intent on the Protection of the North Sea further. This Declaration has been signed by a total of 6 North Sea countries including the UK. We aim to encourage cooperation through information sharing, joint knowledge development and, where possible, drafting common rules;
- Share best practices with our allies and within international public-private partnerships;
- Position the Netherlands as a subject-matter expert and actively participate in international collaboration in this area;
- Play an active role in international forums on maritime security and the protection of offshore and subsea infrastructure.

In addition, under action line 3 on resilience, you would welcome clarification on how information exchange will be improved to contribute meaningfully to resilience and security.

The government considers that maritime security merits extra attention within the national security domain. It is important that parties, including in the private sector, have a better understanding of the risks and measures required at tactical, operational, and strategic levels, so that each can develop its own approach based on its own specific responsibilities.

The government will therefore aim to share current threat assessments with the relevant parties in the private sector and other North Sea partners, so that they can better protect themselves against threats. The government wants to clarify the division of tasks between public and private parties to improve coordination and provide certainty ahead of developments in the future.

Core activities

- Develop capacity and a structure for periodically giving an update on a North Sea threat assessment/analysis, to be issued to the sector and relevant public parties;

- Encourage innovation, research and development, and knowledge sharing within the Dutch maritime sector by organizing networking sessions and facilitating knowledge exchange;
- Jointly with the private sector, identify additional measures that could be taken to prevent or reduce risks. The threat assessment can be an instigator for additional measures.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Chapter 8 Sustainable blue economy

The Dutch government welcomes the textual suggestions by the MMO and will take them into account when finalising the document as well as its English translation. It should be noted that only the green and purple texts are part of the scope of the Partial Revision and that the complete North Sea Programme 2022 – 2027 is not part of the public consultation procedure.

The suggestion to replace the term "*(EU) countries*" with "*North Sea nations*" is outside the scope of this Partial Revision but will be considered for the North Sea Program 2028-2033.

The terms *Nature recovery and development* will however not be changed into *restoration and protection*, since nature projects within a windfarm do not have legal protection as the proposed phrasing might suggest.

GNSBI

The phrase "more offshore wind farms and offshore gas and oil production" refers to energy production both for climate mitigation and energy security. We agree that the phrase in brackets "more offshore wind farms and offshore gas and oil production" (p.160) can be confusing in its reference to climate mitigation or energy security. We will remove the phrase to prevent this confusion. Furthermore, we will strengthen this section by adding "nature (including restoration and enhancement)".

Chapter 9a

Mining/drilling

You note that the term "*acceleration*" is used to describe the reduction of domestic gas production. You recommend replacing this with "*deceleration*" for accuracy. You would also welcome greater detail on the nature of "*customised solutions*" for managing conflicts between offshore wind energy development and mining activities.

The term "*acceleration*" is taken from a policy paper and refers to the slowing down of the reduction of domestic gas production in view of the security of supply and geopolitical developments. However, the use of this term may indeed be confusing. It has therefore been deleted. As regards to the desire for greater detail on the nature of "*customised solutions*", more information on the process and nature of these solutions can be found in appendix 4.

The Dutch government is working closely with the mining sector and partners to come to an efficient final push of domestic gas production until 2050. Considering the lack of space at sea, this can lead to a conflict of interest and space between

multiple actors at sea, including the mining sector and offshore wind energy developments. Every location at sea will be unique and therefore we will use a customised approach if conflicts do arise. An example could be the need for helicopter accessibility. "Point in Space" approach trials are currently underway, which would decrease the spatial requirements of mining platforms close to, or inside, wind energy parks.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Shipping

The Netherlands is open to providing the United Kingdom with more detailed updates on the impact on shipping and to involving the UK and other relevant international partners in the further development of the proposed shipping routes. This process is expected to take place in 2026. The Netherlands will contact the authorities in the United Kingdom about this in due course. You asked for more clarification on the distance between the designated wind farm zones and shipping routes. In principle this distance is 2 nautical miles. Locally more distance may be required. This is especially the case at corner points of future wind farms. When preparing future site decisions, the exact locations and distances will be further elaborated.

Maritime Spatial Plan (MSP) map and fisheries

You point out that fisheries data is excluded from the MSP map. However, the absence of fisheries data on the map does not mean these have not been used in spatial planning. On the contrary, all relevant fisheries data used to inform the decision-making process can be found in the fisheries study on the Noordzeeloket in the background document. Further explanation of how the value of fishing grounds in the areas under consideration has influenced the current decision is provided on pages 166 and 172.

You request a brief outline of how the impact assessment influenced decisions (p. 174):

1. The inclusion of fisheries data has, among other considerations, led to the decision to drop the designated wind zone *Lageland* to facilitate the sole and plaice fisheries.
2. Additionally, it contributed to limiting development in *area 6/7* to ensure continued and optimal access to key langoustine fishing grounds.
3. We also aim at the optimization of mitigation measures for wind zones. At present, a research process is underway to assess the conditions under which active fishing may be permitted within the Doordewind wind farm zone.

Maritime Spatial Plan map and Mining

You suggest including mining data on the MSP map. Mining and drilling activities are reflected in Map 1, current use of the North Sea. These activities are not included in MSP-map because of the uncertainty of future mining activities and required space for helicopter accessibility. No spatial reservations are being made for mining and drilling. However, assumptions on required space for potential future mining and drilling activities are considered in decisions on the designation of wind farm zones.

Sand Extraction

You suggest reconfirming that the sand extraction zone lies between the 20m isobath/depth and the 14 NM offshore limit. You further recommend clarifying that the term “preferred corridors” refers to designated cable corridors.

The preceding text on p. 170 already mentions the 20m isobath/depth line, whereas the revised text explains the change to the 14 NM line. The reference to preferred corridors in the revised text alludes to the first bullet of the original text preceding it, which already indicates these are corridors for cables and pipelines.

Ecological capacity

You suggest clarifying the section on the uncertainties related to the ecological capacity. These uncertainties are explained in 9a.3.3. Uncertainties are mainly linked to (scientific) information about possible effects on geographical populations and connected to the possible the need to designate Bird Directive areas.

You also suggest elaborating on the adaptive planning process.

The adaptive planning process has been described in the non-revised part of the North Sea Programme, at page 143, where the “follow-up in the context of spatial adaptive planning” is discussed. Also, chapter 9a.3.4 (phased approach rollout of wind energy) is describing an adaptive way of planning.

Open zone and phased approach to rollout of wind energy

The approximate area of open space in wind farm zone 6/7 is 1520-1620 km², as described in chapter 9a.3.1 and 9a.3.2 in the revised North Sea Program. As described in chapter 9a.3.4, the western section is considered the best section to start the realisation of windfarms because there are less uncertainties with respect to mining. Furthermore, the available bird density survey did not provide sufficient detail to determine the eastern boundary of the open zone. By specifying the eastern border of the open zone at a later stage, the width of the open zone can be determined based on future more detailed research into the presence of relevant bird species over several years.

In the SEA, species other than the common guillemot, for example, were also considered when determining the open zone. The presence of species such as the great and lesser black-backed gull, the herring gull and the kittiwake was also examined. In addition, other species groups, such as marine mammals, bats, and benthos, were also considered, but none of the other species proved to be decisive in determining the size of the open zone.

You recommend assessing the open zone, whether it remains functionally beneficial for nature and fisheries. Partly this already has been done. When defining the definitive width and borders of the open zone a more detailed assessment will be made.

Follow-up process for shipping

We appreciate your recognition of the potential need for route clearance adjustments near wind farm zone 6/7, particularly in relation to the NS10 and the Hull shipping route. We agree that clarifying the potential impacts on neighbouring countries, the consultation process, and the application of international navigational safety conventions is essential.

To this end, the North Sea Shipping Group will serve as a key forum for consultation with the North Sea countries about the proposed changes within the IMO framework. Through this group, international partners will be further engaged to ensure broad coordination and compliance with relevant conventions. We anticipate that this process will be thoroughly conducted and completed by the end of this decade, with all necessary route adjustments implemented before the commencement of construction in the initial section of wind farm zone 6/7. This timeline ensures that any rerouting and its transboundary implications are comprehensively addressed well in advance. We trust this clarifies the planned consultation and coordination efforts and welcome any further questions.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Protection of Southern Dogger Bank under the Marine Strategy Framework Directive

You indicated that the location of the new protected area is unclear in the consultation document and not specifically shown on the map. The location of the Southern Dogger Bank is clearly shown on map 2 (Nature conservation areas on the North Sea) on page 46 of the draft decision Partial Revision North Sea Programme 2022-2027. On the map there is a specific letter shown (namely 'J') that identifies the Southern Dogger Bank. Other nature conservation areas are also visible on this map, so each area is clearly shown including names in the legend.

Chapter 10

The Dutch government thanks the MMO for its input and compliments regarding Chapter 10 of the Partial Revision. Your suggestion to change the term "*nature recovery and development*" into "*nature protection, recovery, and enhancement*" cannot be accommodated since enhancement is not one of the policy goals of co-use of windfarms. We appreciate the suggestion to consider the potential impacts of decommissioning offshore. Developing a policy regarding decommissioning is on the Dutch agenda. Currently conversations are held with different sectors to map out all interests.

You recommend considering the potential impacts of decommissioning offshore infrastructure where relevant, especially for projects approaching end-of-life within the plan period. The Dutch offshore decommissioning policy aligns with the OSPAR Convention and its Decision 98/3. The specific requirements are set out in the Dutch Mining Decree which mandates the removal of the offshore installations to protect the marine environment of the North Sea.

Your recommendation to consider obtaining relevant international permits for projects situated in or near transboundary areas and that may affect or border another Exclusive Economic Zone is recognised. In case there is an EIA for these projects, this will be shared with the neighbouring country or countries, as is prescribed by the Espoo treaty. Whether or not there is an expected transboundary effect is investigated as part of the national permit process.

Summary SEA Partial Revision MSP 2022-2027

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

50 GW target, relationship with roadmap and inconsistencies

You note that the introductory text refers to a 50 GW target by 2024, which suggests a potential error. It turns out an error crept into the English translation. The correct year is 2040. This is correct in the original Dutch version.

You are also correct in pointing out that the text regarding the capacity estimates and referring to figures S1.5 and S1.7 is inconsistent with the figures and figure captions.

You point out that with some funneled variants the ambition of 23-26 GW cannot be achieved. This is a correct observation but is a conscious choice and subject to political decision-making.

Table 1.2

You state that Table 1.2 in the Summary of the SEA may benefit from further alignment with SEA regulatory requirements. Table 2.1 provides an overview of all aspects that are prescribed in the scope document to be included in the SEA. The (Dutch) requirements for a SEA are therefore met. Topics such as underwater noise impacts on marine life and visual disturbance for birds are fully covered at the level of abstraction appropriate for a SEA, which is qualitative for most aspects. More defined criteria for grading impacts can therefore not be given.

Table 1.4

You ask whether qualitative analysis can be supported with quantitative data. In this stage for most aspects impact assessments by necessity are qualitative. Quantitative analysis at this stage of the process would for most aspects create false security, because population densities and dynamics will change over time and the realisation of wind farms will probably take place between 2030 and 2040. However, in some case qualitative analysis has been performed, e.g. for the effect of underwater noise on marine mammals. For the effects on archaeological assets maps have been used containing spatial archaeological information. For all aspects more detailed assessments will be performed before taking site decisions.

Scope cumulative effects

You ask for clarification regarding the wind farms that are included in the assessment of cumulative effects. The SEA uses the situation in 2032 as the reference situation, including Dutch and foreign wind parks likely in place by that time; the qualitative cumulative impact assessment uses the wind farms in zones that are designated in this Partial Revision and other activities whose potential implementation up to 2040 is already more or less clear, including known international developments. We will assess the cumulative impact quantitatively in a next planning step and again when taking site decisions. You can find the wind parks considered in the reference situation and in relation to the cumulative impacts in relation to additional developments including those introduced through the Partial Revision in the background documentation of the SEA.

Bat population

You express concern regarding the impacts to UK bat populations. There are a lot of knowledge gaps concerning migrating bats, population sizes, offshore collision risk, etc. A reliable assessment of the risks to the UK bat population is therefore

impossible. Dutch site decisions for wind farms contain a bat curtailment prescription, which proscribes that turbines are set to rotate slower during bat migration, resulting in fewer bat fatalities due to collisions. Additional research is undertaken in our knowledge programs.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

The SEA describes the qualitative cumulative effects. Therefore, the occurrence of significant negative effects on the UK bat population cannot be ruled out with certainty, although the bat curtailment prescription reduces collision victims. The certainty must be achieved by the time the wind farms are built. Before that time, cumulative calculations will be performed, which will also include international considerations. Only when certainty has been obtained that no significant negative effects will occur can a wind farm be constructed. In this way there is an opportunity to incorporate the latest research findings, trends and population status of the considered species, technical developments of offshore windfarms and mitigation.

Mitigation and future research

You note that the report acknowledges reliance on mitigation and future research but does not address what action will be taken when these are insufficient. In the revised North Sea Programme is stated that wind farm development should stay within ecological boundaries. If the EIA that will be done before site decisions are taken indicates that ecological limits are exceeded, mitigation measures and/or compensation will need to be considered. Based on interim calculations, nature-enhancing measures may also be implemented to increase the North Sea's carrying capacity for the species in question.

General comments

The Dutch government thanks the MMO for its textual suggestions and will take them into account when finalising the documentation. To conclude, the Dutch government would like to express its gratitude towards the MMO for providing a thorough and well substantiated formal reaction on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Yours faithfully,

Team Noordzee

Agentschap Landbouw & Zeevisserij

Simon Bolivarlaan 17
1000 Brussel
Belgium

**Directie-generaal Water en
Bodem**

Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Datum

Betreft Reactie op zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële
Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027

Geachte heer/mevrouw,

Bedankt voor uw zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022–2027 en de samenvatting van het PlanMER. Hieronder vindt u de reactie van de Nederlandse overheid op uw zienswijze.

Belang van gunstige variant voor visserij in gebied 6 / 7

In uw reactie geeft u aan dat de bouw van windparken op zee een significant ruimtelijk effect heeft op de bodemberoerende visserij en bijdraagt aan de toename van de *spatial squeeze*. Daarnaast geeft u aan kennis te hebben genomen van de optimalisatieslag die binnen de Partiële Herziening is gemaakt bij de ontwikkeling van verschillende ruimtelijke varianten. Via dit proces is een variant geïdentificeerd die onder andere rekening houdt met de belangen van de visserij. Deze variant heeft als basis gediend bij de uitwerking van het politieke besluit dat ter inzage is gelegd, met als doel zo veel voor visserij belangrijke ruimte te ontzien bij de aanwijzing van windenergiegebieden.

Voorgestelde maatregelen in gebieden ten behoeve van natuur

In uw reactie benadrukt u daarnaast uw bezorgdheid omtrent de voorgestelde instandhoudingsmaatregelen op de Bruine Bank, het Friese Front, de Doggersbank, de Klaverbank en de Centrale Oestergronden, zoals u al eerder heeft aangegeven in uw reactie van januari 2024. Voor het treffen van deze instandhoudingsmaatregelen is de verplichte Artikel 11-procedure van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) gevolgd. Dit is verplicht voor Europese lidstaten. Een onderdeel hiervan is dat de initiatief nemende lidstaat de voorgestelde instandhoudingsmaatregelen voorlegt en afstemt met belanghebbende lidstaten. Dit proces heeft plaatsgevonden binnen de regionale Scheveningen Groep. Inmiddels is het voorstel ingediend bij de Europese Commissie en zijn de maatregelen beoordeeld door de Scientific, Technical and Economic Committee on Fisheries (STECF) tijdens de plenaire bijeenkomst van juli 2025.

Gelet op bovenstaande valt dit onderwerp buiten de reikwijdte van het besluit inzake de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022–2027. Wij nodigen u uit om hierover, indien gewenst, verder met ons in gesprek te gaan via bovengenoemde kanalen.

Met vriendelijke groet,

Team Noordzee

Directie-generaal Water en Bodem

Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid

*Algemene voorwaarden indien
van toepassing*

Norwegian Coastal Administration

Kystverket 1502
6025 Ålesund
Norway

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below you will find the Dutch government's response to your comments.

The Netherlands agrees with the view of the Norwegian Coastal Administration to strive for the alignment of shipping routes to both Norway and Denmark. Maintaining a strong emphasis on efficient and safe shipping throughout maritime spatial planning processes has been – and will continue to be – part of the Dutch approach.

You have indicated that you would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch government will reach out via the Norwegian Espoo point of contact after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Yours faithfully,

Team Noordzee

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

Norwegian Water Resources and Energy Directorate (NVE)

Majorstuen 5091
0301 Oslo
Norway

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

The Dutch government thanks the Norwegian Water Resources and Energy Directorate for sharing information about possible offshore wind areas in Norwegian maritime zones. It remains important to share information on maritime spatial planning in an early phase.

Yours faithfully,

Team Noordzee

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

The Agency for Green Transition and Aquatic Environment

Tolderlundsvej 5
5000 Odense
Denmark

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

The Agency for Green Transition and Aquatic Environment has indicated that they would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch Government will reach out via the Danish Espoo point of contact after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Yours faithfully,

Team Noordzee

Chatham Partners for Veja Mate

Neuer Wall 50
20354 Hamburg
Germany

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

You have indicated that you would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch government will reach out after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022–2027.

Offshore wind farm development

Offshore wind energy is essential to Europe's energy security and climate objectives. The North Sea plays an important role in achieving the ambitious capacity targets for offshore wind energy set by EU member states.

To achieve the capacity targets, space must be allocated for future offshore wind farms. However, the available space in the North Sea is limited. New wind farm zones may therefore be situated near existing or future offshore wind energy developments. It may also occur that wind farm zones are situated close to the exclusive economic zones (EEZ) of other North Sea countries.

The Doordewind and Doordewind (west) wind farm zones border Germany's EEZ, where the existing Veja Mate offshore wind farm (Veja Mate OWP) operates, and further offshore wind expansion is planned by Germany.

Wake effects

Wind farms can experience both internal wake effects and external wake interactions with neighbouring wind farms. As the number of wind farms increases, wake effects and their impact on the annual energy production (AEP) of wind farms become increasingly important.

Extensive modelling studies, such as those recently performed by Fraunhofer IWES¹ and Whiffle² can reduce the uncertainty in the expected AEP and offer insights into the potential impact of wake effects. Whiffle examined the impact of (neighbouring) wind farm wake effects on the Dutch offshore wind targets for the Dutch government. They showed that foreign neighbouring wind farms (including Veja Mate OWP), reduce the capacity factor of Doordewind by 3.4 percentage points.

¹ [PowerPoint-Präsentation](#)

² [Wake Study by Whiffle · Offshorewind RVO](#)

Recently, a new tri-national (Germany, Denmark and the Netherlands) joint research project called EuroWindWakes has been launched. This project aims to optimize the prediction of the AEP and wind farm wakes. This may help to understand what the key properties are of wind farms, as well as wind and environmental conditions, that determine optimal scenarios for wind farm planning towards 2050 and beyond.

Input for this EuroWindWake study will be the BeNeWakes wind measurement campaign that is currently in preparation to be executed by RVO, during which the clustered-wake effects of the 3.4 GW cluster of Borssele /Belgian Easterly Zone will be measured. The data of this campaign, conducted with 3 floating and 1 scanning Light Detection and Ranging (LiDAR) will be made publicly available for further improvement of (large scale) cluster wind farms.

Earlier measurement campaigns (courtesy of RVO) have been conducted behind the Belgian Easterly zone (in preparation for Doordewind Wind Farm Zone-tendering) and 'upwind' of the Veja Mate wind farm, in both cases with dual floating LiDARs. This data is also publicly available for use by any (international) wind farm operator/tenderer.

The North Seas Energy Cooperation (NSEC) is a cooperation framework aimed at advancing the development of offshore renewable energy in the North Seas region³. Belgium, Denmark, France, Germany, Ireland, Luxembourg, the Netherlands, Norway and the European Commission are currently members of NSEC. Within NSEC, attention is given to wake effects, especially through Support Group 2, which focuses on maritime spatial planning and ecology.

Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027

Among other things, in the North Sea Programme 2022-2027 (published March 2022) offshore wind farm zones are designated that provide space for the development of offshore wind farms for the Roadmap 21 GW. Doordewind was one of these designated areas.

The North Sea Programme 2022-2027 stated that this area has sufficient space for the development of offshore wind farms with a maximum capacity of 4 GW. Furthermore, it was noted that (sub)areas, such as those in Doordewind, which will not be utilized for the realization of the maximum 10.7 GW required for the Roadmap 21 GW, will be reevaluated as potential wind farm zones for the period after 2030. This re-evaluation will also consider the search areas designated for the period after 2030. This process is part of a Partial Revision of the North Sea Program 2022-2027.

In this Partial Revision, the originally designated wind farm zone for Doordewind has been reaffirmed in an altered form. The alteration comprises the addition of Doordewind (west) as a newly designated wind farm zone and the removal of a zone on the south side to convert it into a buffer zone for the shipping route. The entire resulting area is hereafter referred to as Doordewind. Doordewind still provides space for 4 GW of offshore wind capacity.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

³ [The North Seas Energy Cooperation](#)

Site decision process

Sites for offshore wind farms can only be located within areas specifically designated as offshore wind farm zones. The wind farm site decisions determine where and under what conditions the offshore wind farms can be built and operated.

The allowed bandwidth in installed capacity for the offshore wind farms, for example, is determined in the wind farm site decisions. The wind farm lay-out, however, is determined and optimized by the permit holder of a site. In the wind farm site decisions, the consequences of the designation of a site for third parties will be considered as well.

An Environmental Impact Assessment (EIA) is required for these wind farm site decisions to ensure that environmental considerations are properly integrated into the decision-making process. The EIA describes the environmental effects that may occur during the construction, operation, and decommissioning of wind turbines at the site. The EIA will also address (neighbouring) wake effects, as well as other cross-border effects.

The aspects that need to be investigated in the EIA will be published in a draft Memorandum on Scope and Level of Detail (concept NRD). Stakeholders and interested parties will have the opportunity to respond to the cNRD. Subsequently, the Final Memorandum on Scope and Level of Detail (NRD) will be published, and the EIA will be prepared.

For sites within Doordewind, the cNRD still needs to be published. The publication is scheduled for the fourth quarter of 2025. Veja Mate Offshore Project GmbH (Veja Mate) will be notified about this and can submit their opinion. Further information and documents related to Doordewind can be found on the Netherlands Enterprise Agency's (RVO) website⁴.

In the subsequent process for the wind farm site decisions, discussions with Veja Mate Offshore Project GmbH are welcomed to further explore the potential effects and measures.

Parallel to this, the Dutch government will take the initiative to discuss near-border offshore wind development with the German government through the existing NSEC and GNSBI bodies.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Yours faithfully,

Team Noordzee

⁴ [Wind op zee - Doordewind kavel 1 | RVO.nl](https://www.rvo.nl/en/wind-on-sea-doordewind-kavel-1)

Rederscentrale
H. Baelskaai 20, bus 0.2
8400 Oostende
België

**Directie-generaal Water en
Bodem**
Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid
Team Noordzee

Contact
postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Datum

Betreft Reactie op zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële
Herziening van het Programma Noordzee 2022 - 2027

Geachte heer/mevrouw,

Bedankt voor uw zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële Herziening van het
Programma Noordzee 2022 – 2027 en de samenvatting van het PlanMER.
Hieronder vindt u de reactie van de Nederlandse overheid op uw zienswijze.

In uw brief van 23 juni 2025 geeft u vier aanbevelingen. Hieronder zullen wij
ingaan op deze punten. Verder danken wij u voor het positieve signaal dat u
afgeeft over het schrappen van Lagelanders als windenergiegebied.

Obstakelvrije centrale zone in zoekgebied 6/7

Bij het aanwijzen van windenergiegebieden is er conform het Regeerprogramma
van het huidige Kabinet¹ eerst gekeken naar ruimte voor visserij. Uit de
beschikbare visserijdata en gesprekken met de Nederlandse visserij bleek dat dit
beoogde gebied van groot belang is voor de visserij op langoustine, van minder
van belang voor de boomkorvisserij en niet of nauwelijks van belang is voor de
garnalenvisserij. Mede om die reden is er besloten om een zone van 1520-1620
km² vrij te houden van windparken, die het westelijk en oostelijk deel van
zoekgebied 6/7 van elkaar zal scheiden. Uit berekeningen blijkt dat bij deze
omvang circa 85% van de Nederlandse langoustinevisserij in 6/7 kan blijven
doorgaan. Aangezien het slibrijke karakter van de bodem hier de aanwezigheid
van langoustines bepaalt, kan dit gebied ook van belang zijn voor buitenlandse
(langoustine)visserij, die uiteraard ook gebruik kan maken van deze open zone.

Belang van Doordewind West voor de Belgische vloot

Uit de studie uitgevoerd door Wageningen Social and Economic Research (WSER),
waarbij de effecten voor de Nederlandse vloot in kaart werden gebracht², bleek
dat het gebied van belang is voor de visserij.

Op dit moment is de best beschikbare visserijdata beperkt tot de ruimtelijke
gegevens van de Nederlands gevlagde vloot. In het kader van het Greater North
Sea Basin Initiative (GNSBI) wordt er gewerkt aan visserijkaarten waarop de inzet
van de verschillende Europese vloten worden gebundeld, waaronder die van de
Belgische vloot. De hoop is daarmee om in de toekomst beter inzicht te krijgen in
de belangen van de internationale visserij op de Noordzee.

¹ [Regeerprogramma | Regering | Rijksoverheid.nl](#)

² <https://noordzeeloket.nl/publish/pages/239819/effectenbeoordeling-van-windenergiegebieden-op-visserij-voor-de-parti-le-herziening-van-het-prog.pdf>

Desalniettemin is het aannemelijk dat het gebied eveneens belangrijk is voor visserijen in onze buurlanden, waaronder de Belgische vloot. Om die reden is besloten om te verkennen of er mogelijkheden zijn actieve visserij binnen het aldaar beoogde windpark toe te staan, mits dit veilig, haalbaar en toelaatbaar kan plaatsvinden.

Directie-generaal Water en Bodem

Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid

*Algemene voorwaarden indien
van toepassing*

Integrale en gebiedsdekkende effectenanalyse

Bij het bepalen van de effecten van het aanwijzen van windenergiegebieden is er gekeken naar verschillende aspecten. Zo is er niet alleen gekeken naar de (relatieve) bijdrage van de Nederlandse vangsten in het voorliggende gebied aan de totale Nederlandse voedselproductie op zee, maar ook naar de rol van het gebied voor de instandhouding van een robuuste keten en visserijgemeenschappen.

Op dit moment wordt in het kader van het MONS gewerkt aan een displacement-model om meer inzicht te krijgen in de cumulatieve effecten van gebiedssluitingen op de (Nederlandse) visserij. Zodra dit model beschikbaar is kan het worden ingezet voor processen zoals deze om meer inzicht te krijgen in de cumulatieve effecten en zo het belang van visserij nog beter te verankeren in de maritieme planvorming.

Betrokkenheid Nederlandse én Europese visserijsector in het proces

Naast wettelijke participatieprocessen (nationale terinzagelegging; Espoo-procedure) zijn er gedurende het proces van totstandkoming van de PH veel gesprekken met belanghebbenden geweest: met belangenorganisaties die deelnemen aan het Noordzeeoverleg (NZO) alsook met specifieke sectoren tijdens bilaterale gesprekken. Zo is bijvoorbeeld een te onderzoeken voorkeursconfiguratie voor een open zone in windenergiegebied 6/7 ('visserij-uiteerste' genoemd in de documentatie) in samenspraak met Nederlandse visserijvertegenwoordigers – en op basis van gegevens van visserijintensiteiten – tot stand gekomen. Op dit moment is het nog niet mogelijk om over ruimtelijke visserijdata van andere landen te beschikken, i.v.m. privacywetgeving. De Nederlandse overheid onderschrijft het belang van het in gezamenlijkheid in kaart brengen van visserijactiviteiten in internationaal verband – zoals reeds geïnitieerd via GNSBI – om in toekomstige processen waar mogelijk een meer internationaal perspectief te kunnen incorporeren.

Voedselproductie uit zee als strategische functie van de Noordzee

In het visie-document 'Voedsel uit zee en grote wateren' uit 2023 heeft het kabinet het belang van voedsel uit zee benadrukt. Duurzame voedselproductie en consumptie spelen een rol bij het beperken van klimaatverandering en herstel van de natuur. Voedsel uit zee kan hier een waardevolle bijdrage aan leveren. Om in Europa minder afhankelijk te worden van andere landen, moeten we – waar het verantwoord kan – ons voedsel van dichtbij halen, en dus ook uit onze eigen wateren. Momenteel werkt Nederland aan een Uitvoeringsagenda van deze visie. Deze wordt naar verwachting eind 2025 gepubliceerd.

Tegelijkertijd is windenergie op zee nodig om Nederland te voorzien van duurzame energie en daarbij zoveel mogelijk onafhankelijk te zijn van het buitenland. Met dit

ontwerp van de Partiële herziening van het Programma Noordzee 2022-2027 heeft het kabinet gepoogd de juiste balans te vinden tussen de verschillende ruimtelijke belangen op de Noordzee. Daarbij is de keuze gemaakt om Lageland en een open zone door windenergiegebied 6/7 vrij te houden van windparken, beide onder meer vanwege visserijbelangen. Voor Doordewind (west) is een andere afweging gemaakt. In de nabijheid van dit gebied zijn al windparken gepland. Vanuit het perspectief van energie-infrastructuur is het daarom extra gunstig Doordewind (west) ook aan te wijzen.

Met vriendelijke groet,

Team Noordzee

Directie-generaal Water en Bodem

Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid

*Algemene voorwaarden indien
van toepassing*

Swedish Environmental Protection Agency

SE-106 48 Stockholm
Sweden

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Datum

Betreft Reactie op zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële
Herziening van het Programma Noordzee 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment (SEA). The formal reactions of the Swedish Meteorological and Hydrological Institute (SMHI), the Swedish Geotechnical Institute and the Swedish Pelagic Federation producers organization (SPF PO) are answered in this letter. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

Several Swedish government authorities and one organisation have indicated that they would like to remain informed about future decision processes. The Dutch government will reach out via the Swedish Environmental Protection Agency (SEPA) as per the Espoo-protocol after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

The Swedish Geotechnical Institute

The Swedish Geotechnical Institute states that there is a risk for pollution, contamination of water within Sweden's Economic Zone from the construction of foundations and during cable laying for offshore wind farms. There may be a risk of spreading pollution to the Swedish Economic Zone during the establishment of foundations and during cable laying and sand extraction if contaminated sediments are present when the activity is carried out.

For each wind farm site decision, a detailed Environmental Impact Assessment is carried out in which also turbidity and pollution effects of the sea water is investigated. This will also be done for future offshore wind farm site decisions within the wind farm zones that are designated in this Partial Revision. It is possible for everyone to react to the draft wind farm site decisions and (the scoping documents for) the associated Environmental Impact Assessments. For the offshore wind farm site decisions that were investigated so far, turbidity and pollution were assessed to be non-significant, in particular in comparison with the contribution of sediment inflows from rivers into the North Sea basin. In the case of sand extraction, soil and sediment quality are assessed following Dutch standards (NEN 5720) within the national Soil Quality Decree, consistent with EU environmental and waste legislation.

The Swedish Pelagic Federation producers organization

Development of offshore wind and pelagic fisheries

The Swedish Pelagic Federation producers organization emphasizes the importance of sufficient areas for fishing. In 2023, the Dutch government, in collaboration with the Dutch fishing sector, conducted a preliminary analysis to assess the significance of the selected search areas for various fisheries. The analysis concluded that these areas hold no substantial value for the pelagic fleet. The findings are documented in a recently published study.¹

Pelagic species, knowledge gaps and future research

The Swedish Pelagic Federation producers organization points to the lack of knowledge about the impact of wind farms on both the wider environment and on different fish species. We recognize that wind farms may have potential effects on pelagic commercial species. These potential effects are summarized, based on available knowledge, in Chapter 1.4.3 Fisheries of the summary of the SEA. We recognise the importance of incorporating pelagic fisheries data into MSP processes.

The SPF PO highlights the current lack of knowledge regarding the causal links between the development of offshore wind farms and their impact on different fish species. It draws attention to North Sea herring and the advice issued by the International Council for the Exploration of the Sea (ICES) concerning the possible negative impact of activities on spawning habitats. The Netherlands recognises the importance of expanding all ICES advice to systematically consider the potential impacts of offshore wind energy. We view the inclusion of such considerations in the recent North Sea herring advice as a promising development and find that further scientific knowledge to quantify the level of relative impact of different activities on spawning habitats is valuable.

The Swedish Meteorological and Hydrological Institute (SMHI)

The SMHI points out that climate change and ocean acidification pose two of the greatest threats to marine ecosystems and asks attention for all the direct negative transboundary impacts of oil and gas extraction on both aspects, that therefore must be halted as soon as possible.

The Netherlands aims at a 55% reduction in greenhouse gas emissions by 2030 compared to 1990 and net zero emissions by 2050, in line with the Paris Agreement. In the transition to a climate-neutral energy system, natural gas will remain necessary for the time being. The government prefers natural gas with the lowest possible climate impact and minimal dependence on other countries. There is a rapid decline in domestic gas production. However, this is currently happening at a faster rate than the decline in the domestic gas energy demand. With that in mind, as well as the necessary security of energy supply in the current geopolitical environment, we are slowing down the current trend of offshore domestic gas

¹ Marc Robert, Bea Deetman, Katell Hamon, 2025. *Effectenbeoordeling van Windenergiegebieden op Visserij voor de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027*. Wageningen, Wageningen Social & Economic Research, Rapport 2025-025. 52 blz.; 7 fig.; 9 tab.; 16 ref.

production. This to make the transition process as smooth as possible. Another consideration to do so, is the reduction in CO₂ emissions and modernisation in our domestic gas production. This will further offset and decrease the need to import gas internationally and therefore also decrease CO₂ transportation emissions. This all to ensure a stable, environmentally conscious and responsible energy transition.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

The SMHI points out that carbon storage should not replace other carbon emission reduction measures but rather complement them. It must not encourage increased fossil fuel use. In case of leakage, carbon dioxide storage can alter the marine carbonate system and lower pH, impacting marine life. Therefore, SMHI recommends regular monitoring of pH and the marine carbonate system in the North Sea with appropriate spatial resolution, following UN Sustainable Development Goal 14.3.1 guidelines, to ensure a representative understanding of natural variability.

The climate policy of the Netherlands focuses on the mitigation of CO₂ emissions, for which all technologies are necessary. Carbon Capture and Storage (CCS) is applied in those sectors that do not have cost-effective alternative options. The SDE++ subsidy, which is partly available for CCS, includes several safeguards to prevent a fossil lock-in (screening, barriers, horizon).

The European CCS Directive and the Dutch Mining Act include legal requirements and provisions regarding the prevention of leakage, monitoring of storage, and detection of (very unlikely) leaks. These provisions and requirements are incorporated into the storage permit. The storage permit is only granted if the applicant can demonstrate that CO₂ storage can be carried out safely without leakage. These provisions correspond with the OSPAR guidelines concerning CO₂ storage. In addition, the Netherlands has an ongoing monitoring program on the marine carbonate system in the North Sea, which follows the SDG 14.3.1 Guidelines via ICES and OSPAR.

The SMHI highlights the cumulative effects of multiple offshore wind farms on stratification, mixing, and acidification in the North Sea. Additionally, they point out significant knowledge gaps regarding the links between physical and chemical changes in the marine environment, ecosystems, and human activities. Therefore, SMHI recommends assessing cumulative effects across various activities while considering climate change and ocean acidification. Given the increasing pollution—including micro-, nano-, and picoplastics—and emerging unregulated contaminants spreading across borders, SMHI emphasizes the need to apply the precautionary principle to prevent harm to the marine environment.

These impacts are recognized: the construction of wind farms can cumulatively lead to ecosystem effects, including changes in stratification. This has been further investigated in the background document to the SEA. However, this document does not address the changes in stratification and other ecosystem effects on the chemical environment, carbon storage, and potential acidification, whether in combination with climate change or not. The SMHI correctly mentions significant knowledge gaps and uncertainties regarding the extent and impact of these effects. The same applies to the concerns regarding pollution from wind farms. The pollution at sea from wind farms themselves, for example microplastics due to

blade wear, has been identified, but knowledge gaps remain. Due to knowledge gaps and the high level of abstraction of the SEA, aspects such as acidification, effects on the chemical environment, carbon storage, and other pollution have not been included.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

In addition, the SMHI refers to the impact of sea cables on marine life and the possible release of toxic substances because of degradation. Considering the growing number of cables, especially from offshore wind farms, the SMHI suggests reuse and recycling of materials to reduce environmental impact.

Cables from offshore windfarms will have to be removed after their use has come to an end. The removal and processing on land will be carried out in accordance with the Waste Framework Directive.

The SMHI asks attention for CO₂ emissions caused by the fisheries sector. Both fuel consumption and impact by bottom trawling on the seabed can contribute to CO₂ emissions into the water column. The government's efforts are aimed at reducing such impacts and provides subsidies for this purpose. Additionally, research is being conducted into more sustainable ships and technologies. This specific aspect falls outside the scope of the partial review of the North Sea Program.

Furthermore, the SMHI points towards the impact of shipping as a cross-border activity on the marine environment and climate and advocates for international cooperation to reduce emissions, minimize physical impacts, and ensure compliance with regulations, especially as shipping becomes concentrated in smaller areas, increasing local pressure.

We recognize the cross-border impact of shipping on the marine environment and climate and are actively committed to achieving the internationally agreed goals. To this end, we are implementing targeted measures to reduce emissions and minimize physical impacts. We emphasize the importance of international cooperation and compliance with regulations, especially as shipping becomes increasingly concentrated in smaller areas, leading to greater local pressure. In the case of sand extraction, soil and sediment quality are assessed following Dutch standards (NEN 5720) within the national Soil Quality Decree, consistent with EU environmental and waste legislation. The starting point is that sand extracted from the sea is not polluted by human activities and complies with the Waste Framework Directive. This is verified with field samples from previous sand extraction sites. For each wind farm a detailed EIA is carried out in which also turbidity and pollution effects of the sea water is investigated. This will also be done for future offshore wind farms within the wind farm zones that are designated in this Partial Revision. For the offshore wind farms that were investigated so far these effects were assessed to be non-significant, in particular in comparison with the contribution of sediment inflows from rivers into the North Sea basin.

Yours faithfully,

Team Noordzee

Landesfischereiverband Weser-Ems e.V.

Mars-la-Tour-Straße 4
26121 Oldenburg
Germany

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

You have indicated that you would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch government will reach out after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Displacement of fisheries

In your letter, you stress the effects of the development of offshore wind on fisheries. As stated in the Government Program of the current Cabinet¹, space for fisheries has been considered first when allocating space for new wind energy zones. Efforts have been made to preserve valuable fishing grounds to the greatest extent possible. For instance, the Lageland wind energy zone with important plaice and sole fishing ground has not been reconfirmed as wind energy zone, and within the designated wind energy zone 6/7, the area of particular importance for the fisheries on langoustine will be excluded from future wind farm development. In cases where it is not feasible to exclude valuable fishing grounds, mitigating measures are being considered. We intend to permit active fishing within the Doordewind wind energy zone, if it can be demonstrated to be safe, viable and feasible.

Co-use of offshore windfarms by fisheries

In your letter you requested transparency regarding the procedure for co-use within offshore wind farms. The Dutch government fully supports the EU's principle of equal access for Member States to fish in each other's waters. Therefore, eventual tenders for passive fisheries within offshore windfarms will be open to fishers from other EU member states, such as Germany. Details on the application process for eventual tenders will be specified in the tender call, which will be published in the Dutch Government Gazette. We are happy to receive German applications when such a tender is published.

¹ [Hoofdstuk 5. Energietransitie, leveringszekerheid en klimaatadaptatie | Regering | Rijksoverheid.nl](#)

Yours faithfully,

Team Noordzee

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Bundesamt für Naturschutz
Insel Vilm – 18581 Putbus

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact
postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

Avifauna

You request that appropriate comments on transboundary cumulative impacts be made in the future Environmental Impact Assessment regarding migrating birds, seabirds and resting birds in area 6/7 and the "Doordewind" area. Transboundary impacts will be assessed in the project-specific Environmental Impact Assessment. In accordance with the Espoo Convention the competent authority in the Netherlands will inform Germany about the transboundary impacts. You consider it technically sensible to further develop the monitoring of bird collisions and shutdowns, as already carried out by the Netherlands, and apply this to future OWP projects. You suggest that German and Dutch authorities cooperate on bird migration monitoring. The regulations regarding the shutdown regarding migratory birds will be further included in the project-specific Environmental Impact Assessments and the site decisions. Regarding the suggestion for cooperation on monitoring migratory birds, the relevant international bodies can explore where this cooperation is possible.

You welcome the idea of planning an open corridor in area 6/7 but note that based on the current state of knowledge regarding the avoidance by guillemots of offshore wind farms (19.5 km effect radius, Peschko et al. 2024), the free zone may be too narrow to ensure a far-reaching reduction of the impact on guillemots. You suggest planning with a sufficiently large corridor.

Regarding the width of the open corridor, an adaptive approach is taken, during which, based on further research, it may be adjusted to avoid unacceptable population effects.

Several studies have been conducted on the avoidance distances of common guillemots at different times of the year. These studies have yielded varying effect distances. Currently, research is underway to determine whether Dutch data on common guillemots can be used to better understand the avoidance distances in

the Netherlands. For the time being, an intermediate effect distance has been applied in the Partial Revision.

Bats

You emphasize the need to create a technically sound data base on the activity and phenology of migratory bat species at different altitudes and to assess the collision risk of bats with wind turbines for the areas Doordewind and 6/7. The Dutch government concurs with this view and will endeavour to incorporate it in its research track on bats.

Marine mammals

You point out that the population-related impacts on harbour porpoises should be considered. The project-specific Environmental Impact Assessment (EIA) will examine the effects on harbour porpoises in more detail. The site decisions will assess the effects of the wind farm, whether cumulative or otherwise, on the national and international harbour porpoise population, to comply with the European Habitats Directive. It is pointed out that the plans for Doordewind and Doordewind (west) must be assessed for any significant impact on the Borkum Riffgrund Habitats Directive site. In this regard, a specific noise forecast must be submitted for assessment and proof of compliance with the noise values applicable in Germany must be provided. This will be addressed in the site decisions for the Doordewind wind farms.

The-specific effects on harbour porpoises will be examined in more detail. Subsequent site decisions can only be taken if the EIA has demonstrated that significant effects on the harbour porpoise population can be ruled out. This complies with the European Habitats Directive. This will be included in the site decisions for the Doordewind windfarms.

Sand Extraction

You point out that "by expanding the reserved area for sand extraction to 14 nautical miles beyond the Dutch coast, this area now extends to the southwest corner of the Borkum Riffgrund Nature Reserve in the German EEZ. You assume that turbidity plumes will be present during sand and gravel extraction at depths of between 500 meters (during overflow dredging) and 750 meters (during screening). Therefore, appropriate minimum distances from the nature reserve must be maintained during future mining activities to reliably rule out negative transboundary effects of turbidity plumes." This is a very relevant point to be considered. The size of buffer zones between sand extraction and N2000 areas is determined on a case-by-case basis in EIAs. This is influenced by for instance the local sediment, ecology, the extraction quantity and method, and the impact on the conservation objectives of the N2000 area in question. In case of sand extraction in our border areas we will of course contact Germany through the Espoo procedure.

Yours faithfully,

Team Noordzee

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Bundesamt für Seeschifffahrt und Hydrographie

Bernhard-Nocht-Straße 78
20359 Hamburg
Germany

**Directorate-General for
Water and Soil**

Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Date

Re Response to formal reaction on the Draft Decision Partial
Revision of the North Sea Programme 2022 - 2027

Dear Sir/Madam,

Thank you for your comments on the Draft Decision on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022-2027 and the summary of the Strategic Environmental Assessment. Below, you will find the Dutch government's response to your comments.

You have indicated that you would like to remain informed about future decision-making processes. The Dutch government will reach out after a final decision has been made on the Partial Revision of the North Sea Programme 2022 – 2027.

Shipping

The Netherlands is open to providing Germany with more detailed updates on the impact on shipping and involving Germany and other relevant international partners in the further development of the proposed shipping routes. This process is expected to take place in 2026. The Netherlands will contact the German authorities about this in due course. We will share shapefiles of wind farm zones with you as you request.

Offshore wind energy

You state that due to wake losses negative effects on electricity yield are to be expected for adjacent wind energy areas in the Dutch and German EEZs. You propose to continue the discussion on wake effects within the North Sea Energy Cooperation (NSEC) framework. As the number of wind farms increases, wake effects and their impact on the annual energy production of wind farms become increasingly important. As you mentioned, within the NSEC framework, continued attention is given to (cross-border) wake effects and potential measures, particularly through Support Group 2. If deemed necessary, bilateral discussions are welcomed about wake effects.

Air traffic

You point at the existing cross-border approach corridor for the “Deutsche Bucht” wind farm and requests that for this purpose an obstacle-free area be provided in the “Doordewind” offshore wind farm. We thank you for reaching out, already in 2023, to discuss the possibilities to fit in a flight corridor to/from the TenneT-platform in “Deutsche Bucht” in the future Dutch wind farms in Doordewind. Fitting in a flight corridor in the Doordewind wind farm zone is out of scope for the Partial Revision, because the Partial Revision is merely the instrument for the designation of wind farm zones. The detailed planning and shaping of wind farm

sites within a designated wind farm zone takes place in the next phase: preparation of the wind farm site decisions. We can discuss the possibilities for fitting in flight corridors in relation to the geographical contours of future wind farm sites within Doordewind after the Partial Revision has been finalised.

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Distances between wind turbines in adjacent areas

You request maintaining a minimum distance of five rotor diameters from turbines in a neighbouring exclusive economic zone (EEZ) to guarantee the stability of the wind turbines and seeks early and comprehensive participation and bilateral coordination. Through NSEC contacts, the planning and participation opportunities can be shared for various stages in the development of offshore wind energy in the Netherlands. If deemed necessary, bilateral discussions are welcomed for specific steps or topics.

The importance of sufficient distance between wind turbines is acknowledged. The distances between wind farm sites near the Dutch German EEZ border can be discussed in greater detail after the Partial Revision is finalised, when the detailed planning and shaping of wind farm sites takes place.

Marine and nature conservation

You request the coordination of noise-intensive installation activities of the wind turbines in a buffer of 8 km along the EEZ border in the Netherlands with the installation activities in the German EEZ. You informed us that you require this information as soon as specific installation dates for these areas have been set. You are welcome to discuss the possibilities for coordinating the installation activities of offshore wind turbines that will be located in close proximity to one another. As soon as the permit holders of the future wind farms within the Doordewind wind farms zone are known, they will be asked to contact you about their installation activities.

You emphasize that the environmental report of the plan does not rule out cumulative or transboundary significant impacts. In the report a worst-case assessment estimates a 11% decline in the harbour porpoise population in the Dutch area of the North Sea. You question whether this decrease is temporary or permanent, and whether mitigating measures have been implemented. The results of the model calculations provide a worst-case estimate of the effects, both in terms of underwater noise propagation and the assumed effect relationship. Furthermore, potential population recovery was not included due to the lack of parameters for these calculations to reliably estimate it. This is now possible following further development of the population models and can be considered in future, more detailed, Environmental Impact Assessments (EIAs). The calculations assumed that a noise standard would be imposed, and to that extent, the limitation of noise production during the construction phase was considered. However, the possible application of other installation techniques, such as vibropiling or vibrojetting, which are expected to produce less noise, was not considered. The estimated cumulative effects of using such installation techniques on marine life will be included in future, more detailed EIAs.

Next to that, you point out the different approach used between Germany and the Netherlands. The Netherlands is aware of this difference in methodology. In the project-specific EIA, the German method will be used to assess the (cumulative) transboundary effects on German territory, in accordance with the *Konzept für den Schutz der Schweinswale vor Schallbelastungen bei der Errichtung von Offshore-Windparks in der deutschen Nordsee*.

Seabirds and resting birds

You state that it is unclear if the publications by Garthe et al. (2023), Peschko et al. (2024), and Szostek et al. (2025) were considered in the assessment of the impact on seabirds and resting birds. These studies were considered.

The SEA describes the qualitative cumulative effects. Therefore, the occurrence of significant negative effects on seabirds and resting birds cannot be ruled out with certainty. This certainty must be achieved by the time the wind farms are built. Before that time, cumulative calculations will be performed, which will also include international considerations. Only when certainty has been obtained that no significant negative effects will occur can a wind farm be constructed. In this way there is an opportunity to incorporate the latest research findings, trends and population status of the considered species, technical developments of offshore windfarms and mitigation.

Migratory birds

You recommend that bird collision monitoring be established in the Netherlands for future wind farms. This will be done in the Dutch research programs. In the project-specific EIA the effects on migratory birds will be looked at in more (quantitative) detail. The reason why only a qualitative assessment has been conducted is because the wind farms will not be built until far in the future, and population trends of, for example, bird species cannot be predicted now. Newer scientific knowledge, new mitigation methods, and technical developments in the field of wind turbines are also still uncertain. Considering the effects in a quantitatively manner would present a false sense of reliability regarding the presence or absence of significant negative effects. Evaluation of possible significant negative effects must be performed by the time the wind farms are actually going to be built. Before that time, cumulative calculations will be performed, which will also include international considerations. Only when significant negative effects can be ruled out can a wind farm be constructed. This will be looked at in the project specific EIA's.

You suggest considering the expansion of the Doordewind site, including the planned extension, together with the development in the Southwestern area of sites N-9 and N-6.8, particularly regarding the timing of development and the resulting changes to the area for migratory birds. These issues can be discussed in greater detail after the Partial Revision is finalised, when the detailed planning and shaping of wind farm sites takes place.

You agree that no significant cumulative transboundary effects are expected on the protected assets benthos, biotopes and fish. It is noted, however that information to substantiate this assessment is missing in the summary of the SEA. Chapter 8 of the SEA describes and assesses the effects on habitat characteristics, benthos, and fish. From this, it can be concluded that the effects are small-scale and/or temporary. This topic will be covered in more detail in future EIAs for wind farms near the German-Dutch border.

International cooperation

We would like to thank you as well for the good cooperation so far. Not only bilaterally, but also in the international cooperation networks like GNSBI, OSPAR

and NSEC. The contributions by Germany in all these organisations are vital for their success and we hope we can continue our good cooperation in the years to come.

Yours faithfully,

Team Noordzee

**Directorate-General for
Water and Soil**
Flood Protection, Rivers and
Marine Directorate
Marine Policy Unit
Team Noordzee

Agentschap Maritieme Dienstverlening en Kust

Koning Albert II-laan 15 bus 454
1210 Brussel
Belgium

**Directie-generaal Water en
Bodem**

Directie Waterveiligheid,
Rivieren en Zee
Afdeling Zeebeleid
Team Noordzee

Contact

postbusprogrammanoordzee@
minienw.nl

Datum

Betreft Reactie op zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële
Herziening van het Programma Noordzee 2022 - 2027

Geachte heer/mevrouw,

Bedankt voor uw zienswijze op het Ontwerpbesluit Partiële Herziening van het
Programma Noordzee 2022 – 2027 en de samenvatting van het PlanMER.
Hieronder vindt u de reactie van de Nederlandse overheid op uw zienswijze.

Scheepvaart

Nederland verwacht nauwelijks tot geen impact op scheepvaart in de Belgische
wateren en van en naar de Vlaamse havens naar aanleiding van deze plannen. De
scheepvaartroutes zijn gedimensioneerd en vormgegeven op basis van
internationale wet-/regelgeving (UNCLOS, COLREGS, GPSR) en richtlijnen
(PIANC). Hiertoe behoort ook een voldoende veilige afstand/buffer tussen de
beoogde windparken en (drukke) scheepvaartroutes, afgestemd op lokaal gebruik.

Zandwinning

Een grensoverschrijdend effect van de uitbreiding van het huidige
reserveringsgebied naar 2 NM zeewaarts van de 12 NM-lijn wordt niet verwacht.
Vanaf de Nederlandse grens naar het oosten ligt het windpark Borssele. Dit
betekent dat er tussen de grens en de eerste mogelijke nieuwe locatie voor
zandwinning minimaal 5 km ligt. Het ligt niet in de lijn der verwachting dat er
additioneel zand binnen de uitbreiding van het reserveringsgebied dicht bij de
Belgische grens gewonnen zal worden. Mochten er alsnog nieuwe
zandwingsgebieden bij de grens worden aangewezen, dan zal er contact worden
opgenomen met België via de Espoo-procedure.

Met vriendelijke groet,

Team Noordzee

Dit is een uitgave van
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur
Ministerie van Klimaat en Groene Groei
Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Maart 2026